

148941

**T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME BİLİM DALI**

**NEO-LİBERAL İKTİSAT POLİTİKALARINDA
ÖZELLEŞTİRME UYGULAMALARININ YERİ VE ÖNEMİ**

Yüksek Lisans Tezi

Nihat UÇUKOĞLU

Danışman: DOÇ. DR. MEHMET RIZA TÜRKAY

İstanbul, 2004

ÖNSÖZ

Dünya ekonomisi 20. yüzyılın son çeyreğinde yaşadığı krizle birlikte büyük bir dönüşüm yaşıyor. Bu dönüşüm en başında, geçmişteki temel bölüşüm ilişkilerini etkilemiştir, ve bu anlamda devlette yaşanmaktadır. Neo-Liberal politikalar serbest piyasa önündeki tüm engelleri ortadan kaldırmayı hedeflemiştir. Sosyal devletin karlı kuruluşları, sermayenin yeni faaliyet alanları olarak özel sektöre devredilmeye başlanmıştır. Özelleştirme hem merkez ülkelerde, hem de çevre ülkelerde hizmet sektörünü de içine alarak hızla yaşanmaktadır. Küreselleşme süreciyle birlikte yerli yabancı sermaye, serbest hareket olanağı sağlayacak düzenlemeler için harekete geçmiş, uluslararası ekonominin düzenleyici kurumları bu politikaların bütün dünyada uygulanması için yeni işlevler yüklenmiştir. Türkiye’de bu politikalar 1980’deki 24 Ocak Kararlarıyla birlikte gündeme gelmiş ve günümüze kadar bir çok özelleştirme yapılmıştır. Özelleştirilen kuruluşların düşük bedelle satılmasıyla, sermayeye doğrudan kaynak aktarımı yapılmıştır. Özelleştirmelerin topluma maliyeti yüksek işsizlik olarak yansımıştır. Bölgesel eşitsizlikleri, gelir dağılımındaki eşitsizlikleri derinleştirmiş, sendikalar güç kaybetmiş, emekgücünün ucuzlaması toplumu sermaye karşısında savunmasız bırakmıştır. Yatırımlar büyük düşüş yaşamış, devlet toplumun eğitim, sağlık, sosyal güvenlik gibi temel ihtiyaçlarının giderildiği alanları bile özel sektöre açmıştır. Çalışmada bu süreç tarihsel bir değerlendirmeye ve bütünlüklü olarak incelenmeye çalışılmıştır.

Doç. Dr. Mehmet Türkay’a teşekkürlerimi sunmak isterim. Onun fikirleri ve önerileri bu çalışmanın ortaya çıkmasında çok önemliydi, onun çabaları bu çalışmanın tamamlanmasına kritik bir katkı sundu. Bu çalışmada bana desteğini sunan herkese teşekkürlerimi sunuyorum, onların desteği olmaksızın bu çalışmayı tamamlamam mümkün olmayacaktı. Bunun yanında Çiğdem’e de çok özel teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul, 2004

Nihat UÇUKOĞLU

İÇİNDEKİLER

	Sayfa No.
KISALTMALAR.....	i
TABLolar.....	ii
GİRİŞ	1
BİRİNCİ BÖLÜM	
NEO-LİBERAL İKTİSADIN OLUŞUMUNU ÖNCELEYEN SÜREÇ	5
1-LİBERAL İKTİSAT VE NEO-LİBERALİZM.....	5
A.SERBEST REKABETTEN (PİYASA), DÜZENLEYİCİ DEVLETE (PLAN).....	8
B. SERBEST REKABETTEN TEKELCİ AŞAMAYA.....	13
2-KÜRESELLEŞME SÖYLEMİ	15
3-AVRUPA MEKEZCİLİK, EŞİTSİZ VE BİLEŞİK GELİŞME.....	18
4-KRİZ ÖNCESİNDE DÜNYA EKONOMİSİ.....	24
A-KEYNESYEN İKTİSADA GENEL BAKIŞ.....	24
B-ÇEVRE EKONOMİLERDE İTHAL İKAMESİ VE SONRASI.....	25
İKİNCİ BÖLÜM	
NEO-LİBERALİZM VE ÖZELLEŞTİRME	29
1-KRİZ VE NEO-LİBERAL ÖNLEMLER.....	29
2-KAPİTALİST EKONOMİNİN ULUSLARARASI KURUMLARI: IMF, DB VE GATT'IN DEĞİŞEN ROLLERİ.....	32
A-DTÖ, GATS VE KAMU HİZMETLERİNİN ÖZELLEŞTİRİLMESİ.....	39
B-ÇOK ULUSLU ŞİRKETLER.....	44
3-NEO-LİBERAL POLİTİKALARA UYUM SÜRECİNDE DEVLET.....	48
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
ÖZELLEŞTİRME	52
1-ÖZELLEŞTİRME KAVRAMI VE GENEL DEĞERLENDİRME.....	52
2-TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRME.....	55
A-ÖZELLEŞTİRME SÜRECİ VE HAZIRLIK ÇALIŞMALARI.....	55
B-ÖZELLEŞTİRME KAPSAMINA ALINAN KURULUŞLAR.....	58
C-YAPILAN ÖZELLEŞTİRMELER.....	60
D-SANAYİLEŞME HEDEFİ VE ÖZELLEŞTİRME.....	65

Sayfa No.

I-KARABÜK DEMİR-ÇELİK FABRİKALARININ ÖZELLEŞTİRİLMESİ.....	70
SONUÇ	75
EKLER	81-104
KAYNAKÇA	105-110

KISALTMALAR

DTÖ : Dünya Ticaret Örgütü

WTO: World Trade Organization

IMF: International Money Found

DB: Dünya Bankası

WB: World Bank

AGÜ: Azgelişmiş Ülke

GOÜ: Gelişmekte Olan Ülke

NAFTA:Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması

MAI: Çok Taraflı Yatırım Anlaşması

GATS: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması

KİT: Kamu İktisadi Teşekkülü

KİK: Kamu İktisadi Kuruluşu

İDT: İktisadi Devlet Teşekkülü

ÖİB: Özelleştirme İdaresi Başkanlığı

ÖYK: Özelleştirme Yüksek Kurulu

TMMOB: Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği

MMO: Makina Mühendisleri Odası

KHK: Kanun Hükmünde Kararname

TABLolar

- TABLO 1** Özelleştirme Uygulamaları Sonucunda Elde Edilen Kaynakların Kullanımına İlişkin Dağılım.....64
- TABLO 2** Özelleştirme Uygulamaları Sonucunda Elde Edilen Kaynakların Kullanımına İlişkin Dağılım..... 64-65
- TABLO 3** KİT'lerin Kamu Kesimi Borçlanma Gereği İçindeki Payı68

GİRİŞ

Neo-Liberal iktisat politikalarının temel alt yapısını oluşturan politikalardan olan özelleştirme, günümüzde artık yaygın uygulama olanağı ve alanı bulmuştur. Bu anlamda özelleştirmenin isabetli bir değerlendirmesi için, neo-liberalizmin ele alınışı çerçevesinde iktisadi yapının dönüşümü ve onu önceleyen sürecin incelenmesi gerekmektedir. İkinci olarak bu tarihsel süreçteki aktörler ve onların tarihsel süreç içindeki değişen ve devam eden rolleri gözönüne alınmalıdır. Üçüncü ve son olarak dönüşümün vazgeçilmez temel bir ayağı özelleştirmenin, Türkiye'deki uygulamasının süreç ve sonuçları izlenmelidir.

Bu çalışma temel olarak üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde genel olarak Neo- Liberal iktisat politikalarının ne olduğu ve hangi tarihsel sürecin ve dinamiklerin ürünü olduğu konusuna ayrılmıştır. Bu bölümün temel eksenini tarihsel süreç içinde kapitalist ekonominin gelişimi ve ekonomi felsefesi olarak liberalizmin, Neo-Liberal politikalar ile ilişkisi oluşturmaktadır. Bu amaçla kapitalist sermaye birikiminin geçirdiği evrimlerin incelenmesine olanak tanıyan kavramlara kısaca değinilen alt bölümler oluşturulmuştur.

Günümüzde özelleştirme ve diğer Neo-Liberal politikalar, tarihsel ve mekansal bağlamlardan kopuk birer olgu düzeyinde incelenemezler. Bu çerçevede bir sistem olarak kapitalizmin gelişimi içerisinde edindikleri yer gösterilmeli, bu tarihsel sürecin incelenmesi esnasında sistemin dönüşümleri ve temel yönelimleriyle birlikte ele alınmalıdır.

İzleyen alt bölümlerde, sistemin tarihsel gelişiminde, toplumlar arasındaki gelişim farklılıklarını izaha yönelik merkez kapitalist ülkelerin konumlarını meşrulaştıran düşüncenin kendisi ve yine bu farklı toplumların gelişimlerdeki eşitsizliklerin gerçek nedenlerine ilişkin yaklaşımlar ele alınmıştır. Tarihsel süreç içinde sistemin 1970'lerde girdiği krizin öncesinde uygulanan Keynesyen politikalar ve fordist birikim rejimi ele alınmıştır. Bu

sürecin çevre ülkelerdeki izdüşümü olan “ithal ikamecilik” çerçevesinde bu ülkelerde güçlü kamu ekonomilerinin oluşumu, kriz öncesi durum ele alınmıştır.

İkinci bölümde ise Neo-Liberal politikaların krize karşı ortaya çıkışı ve Özelleştirmelerin kriz sürecindeki önemi tartışılmıştır. Bu çerçevede Neo-Liberal politikaların taşıyıcısı konumunda olan para sermayenin uluslararası düzenleyici kurumu IMF, üretken sermayenin uluslararası düzenleyici kurumu Dünya Bankası ve ticari sermayenin uluslararası düzenleyici kurumu GATT'ın Dünya Ticaret Örgütü'nün oluşumuyla özelleştirmelerin yeni hedefi olan GATS'ın (Genel Hizmet Ticareti Anlaşması) tek tek Neo-Liberal politikalar sürecinde nasıl değişimler gösterdiği incelenmiştir. Diğer yandan sermayenin küreselleşmesinin teknik bilimsel gelişmelerin tanıdığı yeni olanaklarla sistemin 1970'lerdeki krizini takip eden süreçte gerçekleşmesi, aynı dönemde sistemin krizine yani sermayenin kar oranlarındaki düşüşün telafisine dönük üretilen Neo-Liberal politikaların özellikle sistemin daha zayıf halkaları olan azgelişmiş ülkelerdeki süreci ele alınmıştır.

Bu süreçte öne çıkan uluslararası kurumların yeniden yapılandırılması ele alınırken bir yanılla bu kurumların rollerinin belirlenmesinde etkin olan büyük sermayelerin, ya da merkez ülke sermayelerinin dünya üzerinde dolaşım hızlarında muazzam bir artışa yol açan teknik gelişmeler Çok Uluslu Şirketlerin etki alanlarını genişletmiştir. Çok Uluslu Şirketler bu çerçevede yeniden yapılanma sürecinde ele alınması gereken aktörlere dendir.

Kriz çerçevesinde yeniden yapılanmanın gerçekleştiği bir diğer alan Devlet olmuştur. Küreselleşme sürecinde Neo-Liberal politikaların temel hedefi Refah Devleti uygulamaları, Azgelişmiş Ülkelerde ise Kalkınma merkezli yaklaşımlar olmuştur. Bu çerçevede kritik olan devletin reorganizasyonudur. Bu yeniden yapılanma sürecinde devlet, hem merkez ülkelerde, hem de çevre de büyük bir dönüşüm geçiren temel aktör konumunda ele alınmıştır. Başlı başına geniş bir konu olması bakımında bu bölümde özelleştirmenin devletin yeniden yapılanması sürecinde etkisi, Neo-Liberal özelleştirme politikaları çerçevesinde dönüşümü ikinci bölümün son alt başlığı olarak ele alınmıştır.

Bu çerçevede birikim rejimlerinde yaşanan dönüşüm, sistemle entegrasyonlarında uluslararası kurumların bu ülkelere yönelik geliştirdikleri politikalar ve bu uyum sürecinin temelinde yer alan kamusal alanın sermayenin değerlendirilmesine olanak tanıyacak yeni düzenlemelere sahne oluşu ve bu düzenlemelerden en önemlisinin özelleştirme olduğuna değinilmiştir.

Üçüncü bölümde ise, Türkiye’de özelleştirme süreci ele alınmıştır. Özelleştirmenin ortaya çıkışı ve kavramın içeriği bu bağlamda önemli bir dinamiktir. 1970’lerin sonlarından itibaren krize yanıt olarak sermayenin yeni değerlendirilme alanı olarak özelleştirme geniş anlamıyla değerlendirilmeye çalışılmıştır.

Türkiye’de özelleştirme süreci 24 Ocak Kararları olarak bilinen istikrar programının 12 Eylül askeri rejimi ile altyapısının oluşturulduğu ve bu sürecin bütün iktidarlar döneminde uygulanmaya konulduğu izlenebilir bir gerçekliktir. Özelleştirme Süreci ve Hazırlık çalışmaları başlığı altında bu süreç ele alınmıştır. Özelleştirilmesi hedeflenen ve özelleştirilen kuruluşlar incelenmiş, bugüne kadar yapılan özelleştirmeler gösterilmiştir.

Özelleştirme ile mevcut kamu kurumları özel sektöre devredilerek geçmişte ülke sanayii için çok önemli bir yere sahip olan planlama fikrinden vazgeçilmiş, sanayileşme hedefi ve özelleştirme ilişkisi çalışmaya dahil edilmiştir.

Özelleştirmenin, ülke sanayii için kritik öneme sahip Karabük Demir-Çelik Fabrikalarında nasıl gerçekleştiği çalışmanın ekler bölümünde yer alan görüşmelerle incelenmeye çalışılmıştır. Bu bölümde, özelleştirilen kurumda örgütlü sendikanın şube başkanıyla ve bu süreci yaşamış bir İşletme müdürü ile yapılan görüşmeler yer almaktadır.

Çalışmada kullanılan yöntem ve bakış açısı ilgili dipnotta açıklanmaya çalışılmıştır.*

* Sosyal Bilimlerde kendisi değer yargılarıyla kuşanmış olan araştırmacı gerçekliğin analizinde bu değer yargılarının çerçevesinde bir ele alış, yaklaşım sergilemektedir. Burada sorun gerçeklikten, pozitif bilimlerde kimi alanlarda olabildiği gibi tamamen kendini soyutlayarak, objektif bir duruş iddiasında olunamayacağından, araştırma sürecindeki tutumunun ortaya konmasındadır

Toplumsal sürecin içinde doğup gelişen insan, bu sürecin ürünü olan yaklaşımlara sahiptir. Bu süreçte kendince açıklayıcılığa sahip bir ideolojiye bilgisinde olsun olmasın yaslanır. Toplumun tüm bireyleri için geçerli olan bu durum, bireyin ilişkilerini düzenleyen, davranışlarına yön veren, bir değerler sistemini tanımlar. Sosyal gerçekliğin analizinde araştırmacı da bu konumdadır. Gerçeğin araştırılması/incelenmesinde kullandığı kavramlarda içkin olan, örtük ya da açık bu değerler sistemine aittir. Kavramlar, bireyin içinde yaşadığı sosyal ilişkileri anlamlandırır, davranışlarının açıklayıcılarıdır. Myrdal'ın belirttiği gibi, "temel kavramlarımıza atfedilen değerler, bir soruna ilişkin ilğimizi/çıkarımızı temsil eder, düşüncelerimize yön verir ve çıkarsamalarımıza anlam atfeder. Öyle sorular sorar ki, onlarsız cevaplar olmaz. Bu anlamda önemli ve zor olan, kavramları değerlerden arındırmak değil, atfedilen değerlerin açık hale gelmesidir" (Türkay'dan akt., Yarkın, 2004, 5). İşte, araştırmacının kavramlara atfettiği değerlerin ortaya konması çalışmanın içinde kendisinin hangi noktada durduğunu ortaya koyacaktır. Bu ise, bilginin, araştırma sonuçlarının çoğunlukla olduğu gibi, manipülatif kullanımını engelleyecektir.

Kuşkusuz şeyler arasındaki bu karşılıklı ilişki toplumu oluşturan bireyler için de geçerlidir. Kısaca sorun anlık ortaya çıkan olguların incelenmesiyle anlaşılabilir. Toplumun sürekli ve karşılıklı ilişki ve etkileşim içindeki tüm parçalarının, onun şu ana kadarki, şu andaki ve şu andan sonraki hareketindeki etkisi bir zorunluluktur. İşte bu diyalektik ilişki bir toplumsal sorunun ele alınışında kalkış noktamız olmalıdır. Yani tüm parçalar şu yada bu biçimde, şu yada bu oranda, şu yada bu dolayımında birbirleriyle ilişkili ve etkileşimlidir. Dolayısıyla tekil olguların nedenlerini ve çeşitli bağıntılarını inceleyen bir toplumbilimci, tarihsel olarak olguyu, olayı doğduğu koşullardaki tüm etkenleri ve onu etkileyen tüm nedenleri incelemek olanaksız ise de, temel itki ve ilişkileriyle ele almak zorundadır. Bu açıdan inceleme konumuzu tekil bir olgu olarak bütünsel süreçten bağımsız ve zamansız ele almak sosyal bilimlerde mümkün değildir. "Ekonomik yaşam ve dahası toplumsal yaşamı oluşturan tekil olguların, bütünsel dinamiklerle ve gerçeklikle olan ilişkilerinin kurulmaması toplumbilimlerde son dönemlerdeki temel metodolojik hatalardandır. Bu yöndeki analizler, tekil olguların bütünsel süreçlerle bağlantısı kurulmadan analiz edilmesine neden oluyor." (Ercan, 1998, 26). Bu ise araştırmacının açıklayıcılığı ve bilimselliği konusunda kuşku doğuracaktır. Kaldı ki, tekil olguların bütünsel olanla bağlantısı kurulmadığında, ekonomik yaşama ilişkin gözlemlenen olguların tarihsel bir sürecin ürünü olduğu gerçeği de genellikle gözardı edilmekte. Olguların tarihsel bir süreç içinde ele alınmaması ise, özde belirli bir toplumsal sistemin doğal gelişimi olan tekil olguların bir önceki yapılardan kopuşu olarak yorumlanmakta (Ercan, a.g.m., 26). ve dolayısıyla gerçekliğin bir bölümünün bu bütünlüklü ilişkinin tarihsel hareketinden ayrı olarak neredeyse bir yeni durum, yeni dönem, yeni olgu, yeni hayat olarak tanımlanmasına yol açmaktadır. Örneğin Yeni Dünya Düzeni, Yeni Liberalizm gibi. Bir diğer yanığı ise olgunun / olayın, yapının düzenli ve gözlemlenebilen bağıntılarından birisi gibi görülmesi, ya da bunlara dahil ederek bir izaha yönelmesidir. Pozitivist ele alışın bir sonucu olan bu yanığı gerçeğin ortaya çıkışında görünen, biçimsel olanın ötesinde birdizi nedeninin olabileceğini ve genellikle birdizi ilişkinin ortaya çıkartan neden olarak o olaydan / olgudan tamamen bağımsızmış gibi durabileceğini, bilimsel bir araştırmacının işte bu gerçeğin gerçek nedensel bağıntılarını kurmasının zorunlu olduğunu belirtmek gerekmektedir.

BİRİNCİ BÖLÜM

NEO-LİBERAL İKTİSADIN OLUŞUMUNU ÖNCELEYEN SÜREÇ

1. Liberal İktisat ve Neo-Liberalizm

Liberal iktisadın temel tezleri ile günümüzün Neo-Liberal iktisat olarak adlandırılan kapitalizmin son dönem iktisat politikaları arasında hem bir devamlılık söz konusudur, hem de derin bir farklılaşma söz konusudur. Neo-liberalizm terimi son çeyrek yüzyılda kapitalist dünya ekonomisinin krizinin derinleşmesiyle birlikte yaygınlaşan, bir dizi iktisat politikasını anlatmaktadır. Temel tezleri itibariyle neo-liberalizm liberalizmin yeni bir biçimi olduğu kadar ondan belirgin bir biçimde de farklılaşmaktadır. Liberal iktisat kapitalizmin gelişme aşamasında kendisinden önceki üretim biçimlerinden farklı olarak siyasal, iktisadi ya da dini fikirler düzleminde özgürlükçü bir tavrı anlatırdı (Başkaya, 2004, 114). Örneğin ABD’de siyasal liberalizm toplumsal çatışmaları hafifletmeyi amaçlayan bir strateji olarak yorumlanırdı. Liberal iktisat teorisi bilindiği gibi Adam Smith’in, 1776 da “Ulusların Zenginliği” adlı eserinin yayınlanmasıyla ünlenmiştir. Liberal iktisat okulunun düşünürleri iktisadi alana devlet müdahalesinin tamamen kaldırılmasını savunuyorlardı. Liberal okula göre bir ulusun ekonomisini geliştirmenin en iyi yolu serbest ticareti ve bütün piyasalarda serbestlikle tüm iktisadi ilişkiler “görünmez el” sayesinde mutlak surette optimal dengeye ulaşacaklardı. Bu tür fikirlerin liberalliği iktisadi denetimlere karşı çıkmak olarak görülüyordu. Bireyciliğe dayanan bu uygulama, “serbest teşebbüs” ve “serbest rekabeti” özendirdi (Demirer, vd. 1999, 95). İktisat tarihinde klasik iktisat ekolü olarak adlandırılan ve kapitalist sistemin işleyişine dair teorilerin geliştiği bu ilk dönemde, kapitalizmin *Eski Rejim*’in (Ancian Regime) yerini almaya başladığı dönemin düşünürlerinin, yeni toplumsal düzenin *nasıl olması gerektiğine* dair sorulara cevap aramaları doğaldı ve bu yönde özgürlüklerin, devlet-birey ilişkilerinin toplumsal yarar temelinde yeniden ele alınmasını öneriyorlardı (Başkaya, 2004, 115). Klasik liberaller özgürlükler alanının genişletilmesini, devlet müdahalelerinin sınırlandırılmasını, vb. önerirken, hiçbir zaman bunları *kendi başına amaçlar*

olarak görmüyorlardı. Örneğin bazı özgürlüklerin genişletilmesi, ya da devlet müdahalesi veya kurumun gerekliliğini belirleyen *genel toplum yarar*ıdır. Eğer bir yasa, bir kurum, bir özgürlük, daha çok toplum yararı ortaya çıkarıyorsa, arzulanan bir şey olmalıdır. Bu konuda Adam Smith *The Theory of Moral Sentiments* adını taşıyan eserinde yapılan ve yapılacak olana müdahaleler, oluşturulacak kurumlar ve çıkarılacak yasalar, savunulacak özgürlükler vb. toplumun azami mutluluğunu sağlamaya yönelik olmalıdır derken, David Ricardo da bu konuda şunları yazıyordu: “Her türlü hükümetin *yegane meşru amacı* koyduğu yasalar altında yaşayan halkın *mutluluğu olmalıdır* (Vargara’dan aktaran, Başkaya, 2004, 117-118).

Genel olarak liberal iktisatçıların kapitalizmin ilk döneminde, sistemin amacına ilişkin yaklaşımları sistemin kendisiyle ne kadar örtüşür bu ayrı bir tartışma konusudur. Önde gelen liberallerin devlet müdahalesini ya da başka önermelerini tartıştıkları temel zemin bugünkü liberallerden farklıdır ve bu onların eserlerinde açıkça görülebilir. Örneğin Turgot, devletin faiz oranlarını etkileyici önlemler almasına karşıydı. Ona göre, faiz oranlarının şu veya bu seviyede olması, özel çıkar alanını ilgilendirirdi ve bu alana müdahale, bireylerin iradesine saldırı anlamına gelirdi...(Başkaya, 2004, 119). Diğer yandan klasik liberallerin bu gün için şaşırtıcı gibi duran bir başka ayırt edici özellikleri, değeri ölçerken kullandıkları ölçü birimidir. Klasik ekolün bu günün liberallerinin aksine değer ölçütü olarak emeği kullanmalarının temel nedeni, işçi sınıfının yeni yeni oluşuyor ve cılız ve güçsüz durumda bulunuyor oluşudur. Marks Ekonomi Politğin Eleştirisi alt başlığını koyduğu Kapital’de değer emek ile ölçülebileceğini yazarken, Adam Smith “Ulusların Zenginliği” ve David Ricardo “Ekonomi Politğin ve Vergilendirmenin Temel İlkeleri” adlı eserlerinden de izlenebileceği gibi, “emeği” değer ölçüsü olarak alıyorlardı. Klasik İktisatçıların Marks’la aynı ölçüyü kullanmaları tarihsel bir gereklilikken, marjinalistler aynı gereklilikle fayda değer teorisine adım atmışlardır. Marks Kapital’in I. Cildinde Değer’i bütün yönleriyle ele almıştır. Marks’ın Ekonomi politik eleştirisi toplumsal üretimin sınıflar arası paylaşımına dairdir. Ekonomi Politik yani devletin ekonomisi, yani kapitalist ekonomi, halkın tüketim gücündeki bir

azalmaya, emekçi sınıfın yoksulluğunda ve sefaletinde bir artmaya karşın, aynı zamanda, üst sınıflarda sürekli bir servet birikimi, sermayede sürekli bir artışa (Gladstone'dan aktaran, Marks, 2000, 620) neden olmaktadır. Yine Ricardo, sınıflara dair çok net ve çarpıcı yaklaşımını, yeryüzünün ürünleri -emek, makine ve sermayeyi bir araya getirerek yerkürenin yüzeyinde elde edilen herşey- toplumdaki üç sınıf arasında paylaşılır: yeryüzünün ekilebilmesi için gerekli olan toprağın sahipleri, sermaye sahipleri ve emeğiyle yeryüzünü eken emekçiler olduğunu önsözünde vurgulamaktadır (Ricardo, 1997, 23).

Özetle Marks ve klasik iktisadın liberalleri, hem değer in emek ile ölçüldüğünde birleşiyorlardı, hem de analizlerinde sınıfları temel alan, dolayısıyla toplumsal ürünün bölüşümünü önemseyen bir yaklaşıma sahiplerdi. Dolayısıyla Devletin ekonomiye müdahalesi ya da piyasanın müdahale olmaksızın kendi dengesine kavuşacağı tezi bile liberal iktisatçıların toplum yararı gibi bir amaçla sınırlıydı. Klasik liberaller herhangi bir şey önerdiklerinde, *nihai bir etik kritere, bir ilkeye ya da teorik tutarlılığa* dayandırıyorlardı (Başkaya, 2004, 119).

Bir başka görüşe göre ise klasik liberal iktisat teorisi ile neo-liberal iktisat arasında doğrusal bir bağlantı vardır. Liberallerin aslında hep istedikleri bugünkü gibi dizginlenmeden istediği alanı içeren, devletin ne fiyatlar, ne döviz kuru, ne faiz kısaca hiçbir aracıyla denetlemediği bir serbest piyasa idi. Dolayısıyla günümüzün iktisat politikalarının hedefleri hep vardı ve fakat uygulanamıyorlardı. Bu görüş en az yukarıda değinilen görüş kadar geçerli ve değerlidir. Adam Smith'den günümüze liberal tezler kapitalist sistemin ve karşıt güçlerinin (sınıflar mücadelesi) mücadelesi tarafından uygulanabilirlik olanağı yakalayabilmiştir.

Son dönem sosyal bilimler açısından belirleyici olan bir diğer eğilim ise, yaşanan süreci ya süreklilik ya da kopuş mantığı dolayında analiz etmektir. Gerçi bu tür analizlerde *kopuş yönelimli* yaklaşımlar belirleyici olmuştur (Ercan, 2000,200). Yani sistemin bir tarihsel dönemde ortaya çıkan yönelimleri, girdiği krize bağlı olarak sermaye birikiminin sürekliliğini sağlayamaz hale gelmesine

neden olmuş, bu ise sistemin kendini yeni önlemler almasına neden olmuştur. Ancak tüm bu yenilikler ve sistemin yeni düzenlemeleri liberal mantık çerçevesinden kopuş anlamına gelmemektedir. Liberal düşünce sermaye birikiminin devamlılığını ve güvence altına alınmasını temel almışsa eğer, bu bütün bir kapitalizm tarihinde sistemin temel refleksidir, ve ancak sınıflar mücadelesinin belirleyici olduğu bir açıklıkta, devlet ve piyasanın kendi kendine yürütücüsü konumuna gelebilmiş sermaye bu düzenlemelerin merkezinde yer almıştır. Sermaye güçsüz ise eğer devlet onun egemenliğini tahsis edecek süreci gerçekleştirmiş, güçlü merkez sermayesi ise eğer daha fazla serbestlik isteğiyle buna göre bir düzenleme gerçekleştirmiştir. Süreklilik temel tezlerin devamı açısından geçerliken ve genel olarak sistem, devlet gibi makro ölçekte geçerliken, kopuş ise piyasa uygulamalarında, politikalarda ve pratik uygulamalarda geçerlidir.

A. Serbest Rekabetten (Piyasa), Düzenleyici Devlete (Plan)

Liberallerin serbest piyasa yaklaşımının ve devlet müdahalesi merkezli yaklaşımların nihai analizi, bugün de üzerinde temel tartışmanın yürütüldüğü piyasa -plan çerçevesinde yapılmaktadır. İlerideki bölümlerde daha detaylı olarak ele alınacak olan devlet ve devletin ekonomi içindeki rolü bu tartışmanın odağında yer almaktadır. Kapitalist sistemin sermaye birikimi tarihi olarak incelendiğinde sistemin temel itkisinin karın, ya da artık değer olarak Marks'ın tanımladığı gibi, kapitalist girişimci tarafından el konulan kısmın realizasyonu temel meseledir. Bu kar, ya da artık değer sermaye olarak kendisini gösterecek ve her keresinde daha fazla olmak üzere meta ya da hizmet üretimi alanında diğer faktörlerle buluşarak yeni karlara ve dolayısıyla birikime dönüşecektir. Sistemin izahına derinlemesine girmeden temel meselenin sistem açısından sermaye birikimi olduğunu ve sermaye birikiminin kapitalist toplumun itkisi olduğunu söyleyebiliriz. Devlet müdahalesinin etkin olduğu ya da sınırlı olduğu herhangi bir ekonominin kapitalist sistem açısından önemi, birikimin devamı ve güvence altına alınması ise, burada sistemin geldiği aşamanın, bu politikalardan hangisinin uygulanacağına dair belirleyici olduğunu söylemek

doğru olacaktır. Hatta daha da ileri gidip, bu politikaların birbirlerini tamamlayan bir yapıya sahip olduklarını birisinin diğerinin zemini gibi durduğunu çeşitli ülkelerdeki uygulanma zaman ve ardışıklığı gözönüne alındığında söylenebilir. Bu sıralama kapitalist sistemin tarihsel gelişim seyri içerisinde uygulanan politikaların, genel eğilimlerin, incelenmesiyle açığa çıkmaktadır. Bu tarihsel süreç kesin çizgilerle sınırlanamazsa da birikimin ilk dönemlerinde uluslararası serbest ticaretin yoğunluğu, sermaye ve mal akımlarının önündeki engellerin nispeten daha az olduğu 19. Yüzyılın bütün bir ikinci yarısı olarak gösterilebilir. Bu yarının sonunda yaşanan krizler ve 1929 büyük bunalımın etkisiyle; sistemin dışına çıkan Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğinin merkezi plana dayalı ekonomik modelinin de etkisiyle serbest ticaret fikri, sermaye ve mal akımlarının serbest bırakılması fikri artık yerini planlama fikrine bırakıyordu. Devletlerin korumacı ve planlı ekonomiyi uygulamaya başlamasıyla, savaş yıllarını takiben 1973'te kendini gösteren krize kadarki dönem müdahaleci ve planlı ekonomiler dönemi olarak adlandırılabilir.

Piyasanın başarısı açısından kapitalist sistemin müdahalesiz bir piyasaya sahip hiçbir örneğinin ne tarihte ne de bugün bulunmayışı ele alınması gereken kalkış noktamızdır. Piyasa kavramı hem ulusal ekonomi hem de dünya ekonomisi açısından ayrı ayrı değerlendirilmelidir. Ekonomik liberalizmin bir cihat tutkusuyula ortaya atılıp *laissez-faire*'in militan bir inanç durumuna gelmesi 1830'dan sonra gerçekleşti (Polanyi, 2000, 198). Ulusal düzeyde başta emek piyasası olmak üzere kapitalist üretimin ihtiyaç duyduğu faktörler üzerindeki tüm kısıtlamaların kaldırılması yeni ortaya çıkan sınıfın siyasal alanda yaptığı düzenlemelerin başında geliyordu. Bu durum 18. Yüzyılın güç ve egemenlik mücadelelerinden belirgin bir üstünlükle çıkan İngiltere'nin devletler arası sistemin yönetiminde öne çıktığı ve serbest ticaretin hakim olduğu gerçeğiyle birleştğinde sistemin dünya ekonomisi ölçeğindeki mantığı da tamamlanmaktadır. İngiliz egemenliğinin deniz gücü ve sömürge ordularıyla bağlantısı tartışılmaz ise de asıl neden bunları hesaba katmamamızı gerektirmektedir. Bu olağanüstü güç, hegemonyanın, yani Birleşik Krallığın gücünün artmasının yalnızca İngiltere'nin ulusal çıkarlarının değil, aynı

zamanda “evrensel” çıkarlara da hizmet ettiğini inandırıcı bir biçimde iddia edebilme yeteneğinin açıkça ortaya konmasıydı. Bu hegemonya iddiasının odak noktası, yöneticilerin gücü ile İngiliz aydınları tarafından yayılan liberal ideolojiden kurnazca çıkarsanan “ulusların zenginliği” arasındaki ayırmıdı. Bu ideolojide İngiliz yöneticilerin gücünün diğer hükümlerlerin gücüne oranla daha fazla artması, ulusların zenginliğinin genelleşerek yayılmasının itici gücü olarak sunulmuştu (Arrighi, 2000, 95-6). Liberal fikirler ulusal ve uluslararası düzeyde serbestliği öğütüyor ve ortaya çıkan zenginlerin doğrudan yada yönetici bürokrasiye baskılarıyla siyasal alanda bu sürecin giderek kurumsallaşmasını dayatıyordu.

Belirtildiği gibi, bu dönemde dünya ekonomisinde baş aktör Büyük Britanya İmparatorluğu'dur. 1800'lü yılların sonlarına doğru kapitalizmin kabuk değiştirmesi söz konusudur. 1840-50'lerde başlayan genişleme ve birikimin istikrarlı dönemi 1873 kriziyle son bulmuş, 1895-96'da yeniden filizlenen genişleme 1914'e dek sürmüştür. Kendi çıkarına uygun olarak serbest mübadeleyi yerleştirmek isteyen İngiltere, hammaddeler üzerindeki gümrük resmini 1825'te, Tahıl Yasasını (Corn Law) 1846'da yürürlükten kaldırmış ve serbest mübadeleyi Çin ve Japonya örneklerinde görüldüğü üzere silah zoruyla kabul ettirmeye çalışmıştır (Sönmez, 1998, 34). İngiltere'nin dünya ekonomisinin baş aktörü olduğu konusunda bu dönem için hiçbir şüphe yoktur. İngiliz İmparatorluğu dünyanın çeşitli coğrafyalarındaki sömürgelerinden, anakarasına işlenmek üzere bol miktarda hammadde taşıyor, diğer yandan mamul malları için pazar arayışını saldırgan bir tavırla sürdürüyordu. 1860-75 kesitinde İngiltere'nin büyük ölçüde serbest mübadeleyi uyguladığını söyleyebiliriz. Ancak buna rağmen yeryüzünün tamamı için bu durum geçerli değildir. Özetle tam rekabet ilkesinin uluslararası planda tam anlamıyla uygulamaya konduğunu söylemek imkansızdır. Kriz öncesi dönemde, teorik modelin öngördüğü tam ve mükemmel rekabet yerine, *Fraçois Perroux*'nin deyişiyle “uygulanabilir rekabet” konulmuş, sermaye birikimi rejimi uygulanabilir rekabet ile düzenlenmiştir. Ancak kapitalizmin ulaştığı aşama ve sermaye birikiminin niteliği söz konusu düzenlemenin etkinliğini hızla ortadan kaldırmaya

başlamıştır. *Kriz uygulanabilir rekabette tekelleşmeye geçişin sağlandığı bir yeniden yapılanmayı yansıtmaktadır* (Sönmez, age, 34-5). Piyasa açısından rekabetin piyasanın dengeye getirci unsuru olduğu formel iktisat öğretisinin temel tezlerindedir. Oysa piyasadaki üreticiler açısından rekabet bir yere kadar “denge” unsuru olup, her defasında güçsüz unsurların elendiği ve giderek “denge”nin azalan güçlü unsurlar lehine bozulmasına sebep olduğu görülmüştür. Ampirik veriler bu tür bir dönemin, yani serbest rekabetin görece olarak egemen olduğu 1860-75 ve 1895,6-1914 arası dönemde bu olguyu kanıtlar niteliktedir.

Liberallerce, piyasa devletin müdahalesine gerek kalmadan kendi kendine dengeye gelecektir. Çağdaş ve geçmiş toplumların iktisadi örgütlenmeleri gözlemlendiği zaman, bütün ihtiyaçların alışverişle piyasadaki karşılandığı bir düzene hiç rastlanmaz (Bulutoglu, 2003, 3). Kişilerin ihtiyaçlarının bir kısmı niçin iyi veya kötü piyasa dışı bir mekanizma ve rekabetsiz bir kanalla, organla, aygıtla karşılanır? İster demokratik, ister diktatoryal iktidarlar olsunlar toplumun ihtiyaçlarının bir kısmını piyasa dışı karşılamışlardır. Yani adını koymak gerekirse devlet tarafından karşılamışlardır. Tarihsel olarak bu temel hizmetler, iç düzen ve dış güvenlik vb, piyasadaki satın alınan hizmetler olmaktan çıktılar, karşılığı vergi ile ödenen devlet hizmetleri haline geldiler. İleriki bölümlerde bu konuya daha ayrıntılı değinilecektir.

Birinci Dünya Savaşından itibaren başlayan kriz kapitalizmin yeni önlemlerini gündeme getirmiştir. Ancak kriz olgusunu incelerken üzerinden atılan genellikle görmezden gelinen, krizin nedenleri ortaya konurken, önlemleri açıklanırken de gözardı edilen sermayelerin mücadelesi olgusudur. Bilindiği gibi İngiliz egemenliğinde gelişen genç kapitalizm, İngiltere'nin serbest mübadele anlayışıyla, içerde de (ulusal ölçekte) serbest piyasa yanlısı geleneksel liberal teorinin hakimiyetini gündeme getirmişti. Girilen krizler ve 1929 büyük bunalımı neticesinde yukarıda da değinilen Keynesçilik veya korumacı-müdahaleci ekonomik model gündeme gelmiştir. Hem sınıflar mücadelesinin tek tek ülkelerde yükselişi, hem de SSCB ve planlı ekonominin

etkilediği yörüngenin bu krizlerden etkilenmeden çıkması, planlı ekonomi lehine güçlü bir ideolojik etki yaratmıştı. Devletin ekonomideki etkin rolü, çeşitli ülkelerde, Fransa, İngiltere, ABD gibi, çok sayıda kamulaştırmanın gündeme gelmesi (Toussaint, 1999, 214) yalnızca liberal teori gibi sermaye birikim sürecinin başka bir dönem ve koşulda devamlılığını sağlamaya dönük geliştirilen Keynesci teoriye bağlanamaz. Sermaye ve emeğin karşılaştığı mücadele alanında, piyasada, kendi kendine denge sağlanamaz ve yüksek işsizlik toplumun tüm katmanlarını ve sistemi tehdit eder hale gelirse, tek tek sermayelerin kısa vadeli çıkarlarından daha öteye bir gerçek gündeme gelecektir; o da sistemin uzun vadeli çıkarıdır. Görünüşte liberal teori ile ters ve çelişik gibi geliştiği izlenimi Keynesyen ekonomi teorisinin sınıflar mücadelesinde taraf olan ve giderek Devlet- Siyaset alanında etkili konuma gelen, işçi sınıfı ve bağlaşıklarını etkilemeye dönük bir ideolojik argüman olarak kullanılmıştır. Gerçekte sermayenin ve özel mülkiyetin devamı, birikimin bölüşüm, yani siyaset alanında bir uzlaşmayı gündeme getirerek mümkün olabileceği, sistemin göreceli olarak özerk alanının, yani devletin -siyaset alanının gözardı edemediği bir realite halini almıştır. Bunun tabii nedeni ise emek kesiminin tüm dünyada geliştirdiği hak arama mücadelesidir.

Diğer yandan ulusal sermayelerin dünya pazarındaki rekabeti gerçekte çok yeni olmayan ancak yeni bir biçiminin ortaya çıktığı bir olguyu, Emperyalizm olgusunu ele almayı gerektirir. Bu tür bir dünya ekonomisinin dönemledirmesi - ki bu dönemlendirme liberal ideolojinin analizinde gereklidir- hele ki 1900'lerin ortalarına kadar olan süreçte, Emperyalizm teorilerinin bu tür bir çalışmaya dahil edilmesini zorunlu kılar. Kapitalist ekonomi politik doğası gereği eşitsiz ve bileşik gelişme mekanizmasına sahiptir. Sermaye birikimi şu ya da bu etkenlerin bir sonucu olarak, farklı coğrafyalarda farklı güçlerin ve ilişkilerin etkileriyle farklı gelişmiştir. Dünya pazarındaki hakimiyet mücadeleleri, emperyalizm olgusunu ilkel birikim döneminde gündeme getirmiş olsa da, bu ülkelerdeki sermaye birikiminin gelişimi kapitalist sistemde yeni tür bir egemenliğe veya egemenler mücadelesine dönüşerek ivme kazanmıştır.

B. Serbest Rekabetten Tekelci Aşamaya

Lenin, kapitalizmin 19.yy'ın ikinci yarısında eriştiği aşamanın içsel dinamikleri üzerine, yapı ve mekanizmalarında ortaya çıkan gelişmelere daha çok atıfta bulunduğu çalışmasında, Alman Sosyal Demokrat Partisi teorisyenlerinden Rudolf Hilferding'in kapitalizmin yeni kurumsal mekanizmaları, geçmiştekinden farklı olarak finans kurumlarının muazzam gelişkinliği ve rollerinin artan önemi, bu aşamada ortaya çıkan yüksek sermaye olanaklarının yeni yönelimleri üzerine analizlerini dikkatle incelemiş ve tekelleşme olgusunu gözler önüne sermiştir. Yüzyılın başında İngiliz teorisyen Hobson'un Emperyalizm yapıtının içerdiği ampirik veriler ve yeni emperyalizm hakkındaki yaklaşımları eserine güçlü bir temel teşkil etmiştir. Hilferding'in, sermayenin büyük şirketlerde (anonim şirketler) odaklaşma ve merkezileşmesi, kartel ve tröstlerin oluşması, bankaların rolü ve kapitalist ekonomideki bu yapısal değişmelerin ekonomik ve siyasal sonuçlarına değindiği eserinde, özellikle kurucu hissesi ya da kârı, Anonim Şirketlerin kuruluşunu teşvik eden, daha önemlisi önemli bir servet kaynağına dönüşen Anonim Şirketlerin hisselerinin odaklaşmasına yol açan ve tüm sanayi kollarını denetleyen tröstlerin türemesine kaynaklık eden gelişmedir (Hilferding, 1995, 23). "Kapitalizmde büyük yön değişikliği 1873 Finans çöküntüsüyle veya daha doğrusu... 1889'a doğru son derece güçlü fakat kısa süren bir atılımla, Avrupa iktisat tarihinin 22 yılını dolduran bir depresyonla başlar... Karteller bu süreçte geçici fenomenler olmaktan çıkıp ekonomik yaşamın temellerinden biri haline geldiler (Lenin, 1995, 43). Kartellerin ve tröstlerin kapitalist ekonomide rekabetin bir sonucu olduğu ve büyük ölçüde rekabete dayanamayan küçük işletmeleri ortadan kaldırdığı süreci 1900'lerin başına kadar yaşanan depresyonları, her bir krizden çıkışta tekellerin daha da güçlendiğini, kapitalizmin ayırt edici bir dönemi olarak gören Lenin, tekel için "kapitalizmin gelişmesindeki en yeni evre" tanımını kullanır (Lenin, 1995, 52). Rus teorisyen Buharin de Dünya Ekonomisi kavramını kullanarak, Hilferding ve Lenin'in değindiği tipik olguları Uluslararası Sendikaları (sermaye sendikaları), Uluslararası Tröstleri, Uluslararası Banka Konsorsiyumlarını, kapitalist hayatın ve çıkarların uluslararasılaşmasını ampirik

verilerle olanca açıklığıyla ortaya koyarken dünya ekonomisinin anarşik yapısına vurgu yapıyor (Buharin, 1975, 56-66).Görüldüğü gibi dünya ekonomisi serbest mübadele, serbest piyasa yaklaşımının sonucunda bir tekelleşmeyle karşı karşıya kalmıştır. Tekelleşme ise kapitalizmin ideologlarının öngörmedikleri ya da geçici bir olgu olarak gördükleri bir durum. Sermayenin merkezileşmesi ve yoğunlaşması sürecini ele alırken, sistemin tekellerin çıkarları doğrultusunda hareketini, ayrı ayrı uluslararasılaşma, ulusallaşma aşamalarının hangi koşullarda ortaya çıktığını incelemek bir zorunluluktur. Çünkü, sermayenin tekelci kapitalizm döneminde uluslararasılaşması, bir eğilim olmakla birlikte mutlak süreklilik arz etmeyecektir. Emperyalizm teorileri ulus devlet tartışmalarına açık değinmemekle birlikte, korumacı ekonomik yaklaşımların ortaya çıkışını açıklayan bir içerik taşırlar. Tekellerin rekabeti, çıkar çatışmaları zorunlu olarak ulusal pazarların korunmasını gündeme getirecektir. Belirli bir aşamada ortaya çıkan bu gelişme birikimin geldiği aşamalarla ilgilidir. “Başta ağır sanayi olmak üzere, birbirlerine omuz veren tüm sanayi dalları ateşli bir üst seviyede himayecilik politikası savunucusu oldular. Çünkü gümrük vergisi indirimi ne kadar az olursa, ek kâr o kadar büyük olur, o ölçüde yeni sürüm pazarları kazanma imkanı doğar ve elde edilen kâr da o ölçüde büyük miktarlara ulaşır. Karşılaşılabilecek tek engel artık daha yüksek fiyatlarla telafi edilemeyen bir talep azalmasıdır. Ama bu engellerle karşılaşınca kadar, fiyatların yükselme eğilimi açık ve seçik bir olgu olmakta devam eder” (Buharin, 1975, 80-81).

Emperyalizm teorilerinde vurgulanan uluslararasılaşma eğilimi genel bir eğilim olmakla birlikte, her zaman geçerli bir eğilim değildir. Bu durum konjonktürel olarak geçerlidir ve fakat sermaye -sermaye mücadelesine ve sermaye-emek mücadelesinin geldiği aşamada güçler dengesine bağlıdır. Yani ulusal sınırların ötesinde rekabet olanaklarını yakalayan, belirli bir güç oluşturan sermaye uluslararasılaşma eğilimindedir. Tekelci sermaye güç ilişkilerinde uluslararasılaşmayı dayatacak ama bu süreci yaşamayan, bu olanaklara sahip olmayan sermaye içi farklı bileşenler için bu süreç korumacı politikaların devamını sürdürmek yönünde bir mücadeleyi içerecektir.

2- Küreselleşme Söylemi

21. yüzyıla girerken dünyada ve Türkiye'de ele alınan konuların başında Küreselleşme olgusu gelmektedir. Bir gerçeklik mi, bir mit mi olduğu uzunca zamandır tartışılan ve tartışılmaya da devam edecek gibi görünen küreselleşme olgusu Neo-Liberal iktisat politikaları ve özelleştirme gerçeği açısından da kavramsal bir durak olsa gerektir. Çünkü ortaya çıktığı dönemler ve kapsamları itibariyle bir tarihsel dönemin kavramlarıdır. Küreselleşme kavramı toplumda ciddi karşıtlıklar ve kutuplaşmalar yaratmakta yandaşı ya da karşıtı olmaya neredeyse herkesi mecbur bırakmaya başlamış, güçlü bir kavramdır. Gücünü nereden alıyor bu tartışma için önemli sorudur. Diğer yandan ulus-devlet ve onun başlıca egemenlik alanlarından kamu ekonomisi açısından ne ifade ediyor? Bu bağlamda küreselleşme, devletin küçültülmesi ve kamunun iktisadi birikimlerinin tasfiyesi veya özel kişi ve kurumlara aktarılmasını öngören Neo-liberal özelleştirme politikaları bakımından nasıl bir öneme ya da -kanımca- tamamlayıcılığa sahip, ona bakmakta fayda var.

Öncelikle küreselleşme olgusuna yüklenen anlamların liberal iktisat açısından neler olduğuna bakmak gerekiyor. Bilindiği gibi küreselleşme ile kastedilen, ekonominin ve dahası kültürün, siyasetin, 19. Yüzyılda modern kapitalist üretimin hızlı gelişimi ve ona bağlı olarak gelişen burjuva devrimlerinin, siyasal ve ideolojik cismi olan ulus devlet formunun, yani Fransız Devrimi sonrası gelişen, imparatorlukların yerini alan ulus devletlerin çizdiği ulusal sınırları aşan bir düzeyde bütünleştiği, birleştiği ve eskisinden çok daha güçlü bir biçimde bağlandıdır.

Küreselleşmenin ekonomik, politik, sosyo-kültürel, bilim-teknik, birçok alanda yaşandığı, artan iletişim ve teknik olanakların bunu geçmişte olmadığı kadar günümüzün bir gerçeği haline getirdiği artık kabul gören bir durum. Küreselleşme kavramı 80'lerde işletme ve finans dallarında, 90'lardan sonra ise 'sosyoloji, kültür ve medya çalışmalarında', 'uluslararası ilişkiler', 'siyaset bilimi' gibi birçok alanda kullanılan bir terim olmuştur (bkz. Ülman, 2001, 88) Bu çalışmada küreselleşme kavramı iktisadi küreselleşme yani Neo-Liberal iktisat

politikalarının küresel pratiklerinin yaygınlaşması ve bunun ortaya çıkışındaki uluslararası kurumların incelenmesi çerçevesinde ele alınacaktır.

Uluslararası ekonomik ilişkilerin serbestleştirilmesi görüşünün temelini oluşturduğu küreselleşme teorisi, Neo-klasik iktisat teorisinin dünya ticareti önündeki engellerin kaldırılması sonucunda, bu engellerin neden olduğu "ticaretin saptırılması" ve böylece oluşan refah kaybının önleneceği, buna karşın "ticaretin yaratılması" ile dünya refahının yükseleceği yaklaşımı yatmaktadır (Önder, 2001, 61). Eğer küreselleşmeyi, ülkeler arasında büyük ve artan bir ticaret akışıyla sermaye yatırımının gerçekleştiği açık bir uluslararası ekonomi diye yorumlarsak küreselleşme olgusunun yeni bir olgu olmadığını görürüz. Gerçek anlamda bütünleşmiş bir dünya ekonomisi ondokuzuncu yüzyılın ikinci yarısında oluşmuştur ve biz buna birinci küreselleşme diyebiliriz. Uluslararası ticaretin, finansın -hem doğrudan yatırımlar, hem de portföy yatırımları olarak- işgücünün 1800'lerin ikinci yarısında bugünkünden daha büyük oranda dünyayı sarmaladığını, küreselleşmenin yeni ve bugüne ait bir 'buluş' olduğunu iddia edenlerin aksine pek çok araştırma ortaya çıkartmıştır (bkz. Hirst ve Thompson, 2003, 8/11, 44/77).

Küreselleşme sermayenin pazar ve üretim maliyetlerinin düşürülmesi açısından, yani karların yükseltilmesi açısından bir genel eğilim ise de, yukarıda açıklandığı gibi birinci küreselleşme sürecinde, 19. Yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşen boyutlarıyla bugünkü kadar küresel bir ekonomiden söz edilebilirse de, bu günkü küreselleşme sürecinin bir başka ayırt edici yanı, üretimin yeniden organizasyonunun sürece hakim olduğu, yani üretimin teknik-bilimsel gelişmelerin sağladığı olanaklar sonucu parçalanması ve yeni bir kimlik kazanmasıdır.

Küreselleşme tartışmalarının diğer boyutları bir yana, sermaye birikimi açısından önemli bir kavram olarak, olumlu ve herkesin çıkarına olan bir süreç olarak tanımlanmış olmasıdır. Oysa sermaye birikiminin önündeki engellerin kalktığı bir dünyada küreselleşenin büyük oranda çok uluslu şirketlerin (ÇUŞ) ulus ötesi faaliyetleri olduğu ve bunun dışındaki tarafların özellikle üretici

güçlerin çıkarlarına ise genellikle ve büyük oranlarda ters etkilerinin ortaya çıktığı artık günümüzde kanıtlanmıştır. Temelinde üretilen her türlü meta ve hizmetin ve doğal kaynakların da dahil olmak üzere, sermayenin kar sıkışmasına karşı tüm dünyayı büyük bir pazar haline getirmeyi amaçlayan küreselleşme söylemi bir başka açıdan bakıldığında gerçekliğinin boyutlarını aşan bir ideolojidir, söylemdir. Yukarıda değindiğimiz 'herkesin çıkarına olan bir süreç-olgu' tanımı daha baştan küreselleşme kavramında yüküldür. Yine yukarıda tanımladığımız, yeni bir olgu olmadığı halde yeni bir olgu gibi ortaya konulmasının gerekçesi de maskesinin ve iddialarının düşmesi sürecini ertelemek veya bu süreçten zarar gören diğer aktörlerin bir beklenti kulvarında kalmalarını sağlamak ve ortaya çıkması muhtemel direnişleri engelleyerek, zamanlarını ötelemektir.

Küreselleşme söyleminin daha baştan içerdiği iktisadi kararların genel çıkar doğrultusunda alındığı gibi bir anlamın tam tersi bir karar süreci yer almaktadır. Güçlü merkez sermaye kendi çıkarı doğrultusunda ve çevresel ekonomilerin aleyhine bir istila hareketine girişmiştir. Farklı boyutlarda ve farklı yönlerde olarak, hem finans sermayesi hem de yatırım sermayesi ile merkez sermaye uygun gördüğü alanlarla sınırlı olarak, çevreye yayılmaktadır. Bir yandan iletişim teknolojisindeki hızlı gelişmeler, diğer yandan da yeni üretim tekniklerinin ortaya çıkması, her iki sermaye unsurunun da çevresel ekonomileri kaplamasını kolaylaştırmaktadır. "Küreselleşme sözcüğünde, semantik olarak, yeryüzündeki tüm ajanların kendi istek ve iradeleriyle bir araya geldikleri ve bu beraberliğin tüm tarafları müstefit kıldığı gibi bir anlam saklı olduğu halde, gerçekte yaşanan, hakim merkez sermayenin sıkışan kar hadlerini yükseltebilmek için, kendisine yeni üretim ve tüketim merkezleri oluşturabilmek amacıyla yeryüzünü kaplaması hadisesidir (Önder, 2001,62).

3- Avrupa Merkezilik, Eşitsiz ve Bileşik Gelişme

Kapitalist ekonomiden ve onun bir tarihsel dönemdeki ürünü olan Neo-Liberal iktisat politikalarından söz ederken ekonomileri, kategorik olarak ayırmak ve bu ayrımı yaparken geleneksel kavramlara başvurmak gerekmektedir. Öncelikle kapitalist sistemin gelişiminden söz ederken onun bir tek cisimden değil, parçalardan oluştuğunu ve bu parçaların aşağı yukarı gruplayabileceğimiz ortak gelişme özellikleri ve dinamikleri sergilediğini söyleyebiliriz. Tek tek ülkeler düzeyinde her bir ülkenin farklı bir gelişim seyri izlediği öncelikle bir gerçeklik. Bununla beraber bir tarihsel ortaklıktan söz edebileceğimiz Batı Avrupa merkezli gelişimin, -ki bir literatür oluşturan araştırma ve tartışmaya, farklı bakışa yol açan temel süreçtir burası- ve buradaki kapitalist gelişmeyi izleyen geriden katılan dünyanın diğer ülke ve bölgelerinin varlığı tarihsel olarak incelenen toplumların dahil edilebileceği ilk kategoridir. Diğer yandan bu öncelik sonralık ilişkisi feodal toplumdan kapitalizme geçiş aşamasında toplumların ayrı ayrı özgül etkenlerinin varlığını gözardı edemeyeceğimiz gerçeğiyle birlikte anlamlıdır. Öyle ki kimi ülkelerde dinsel, ahlaki, coğrafi veya kültürel etkiler kapitalist gelişmeyle kurdukları ilişkinin zamanından daha çok, sisteme dahil olacak bu toplumların kapitalist gelişimini etkilemiştir. Bu gerçek gözardı edilmeden yine de Batı Avrupa'da sermaye birikiminin ve kapitalist toplum yapısının, burada şimdi tartışılmayacak bir çok nedenden ötürü (tartışma için bkz, Dobb, 1992; Ercan, 2001 ve Başkaya, 2004) diğer coğrafyalardan daha erken ve hızlı gerçekleşmesi bir çok toplumun sonradan kapitalizmle karşılaşması toplumların tarihsel gelişmelerinin incelenmesinde çeşitli görüşleri ortaya çıkartmıştır.

Öncelikle Avrupa Merkezilik diye bilinen görüşe göre, bilimde ve teknikte o zamana kadar görülmemiş yeniliklerin ortaya çıkması ve üretimde muazzam artışların kaydedilmesi, toplumu derinden etkileyen özgürlükçü düşüncenin fikri dünyayı alt üst etmesi, Batı'da gelişen bu yeni sistemi tüm toplumların ilerisinde ve ötesinde ayrıcalıklı kılar. "J. M. Blaut, Avrupamerkeziliğin bir tahlilini ve eleştirisini yaptığı eseri, Coğrafi

Yayılcılığın ve Avrupa Merkeziliğın Sömürgeciler Modeli'nde, Batı Avrupalıların Avrupa ile Avrupa dışı dünya arasında şöyle bir karşıtlıklar hiyerarşisi oluşturduğunu yazıyor: 'Avrupalı icatçı-keşifçi, akıllı (rasyonel), yüksek zihinsel-entellektüel kapasiteye sahip, soyut düşünebilen, teorik egersize yatkın, zihinsel olarak üstün, disiplinli, mümeyyiz (reşit), sağlıklı, bilime ve ilerlemeye yatkın... 'Diğerleri', 'Ötekileri' ise bunların hepsinden yoksun... Yaratıcı değil, icat ve keşif yeteneğinden yoksun, akılcı (rasyonel) değil, duygusal, daha çok içgüdüleriyle hareket eden, teorik ve soyut düşünme yeteneğine sahip olmayan, ancak somut düşünebilen, mümeyyiz olmayan, sağlıksız, büyücü, durağan...' (Blaut, 1993'ten akt. Başkaya, 2004, 28-9).

İşte batının düşünce ve fikir insanları, batı dışı toplumların geçirdiği evrimi ve onların "geri" durumlarını her zaman incelemeyi temel almışlar ve onlar hakkında bir tür literatür oluşturmuşlardır. Batı dışı toplumların incelenmesinde temel neden, onların sömürgecilik döneminden bu yana Avrupa'ya aktardıkları zenginlikleridir. Bu nedendir ki, savaşla yapılamayan, sömürgecilere karşı sert davranan bu toplumlar, artık Batı'nın bilgisiyle ve 'kültürü' ile etkilenmelidir. Avrupa'nın gelişmesine isterlerse bu toplumların da ulaşabilecekleri, bu fikirler ve bilgilerin onlara taşınabileceği, onlara anlatılmalıdır.

Elbette bu süreç hemen ve hiç sorunsuz gerçekleşmedi ve toplumların içeriden fethedilmesi uzun sürdü. Öteki ülkeler incelendi, farklı bilgi teorileri geliştirildi, farklı farklı yöntemler kullanılarak bu ülkelerin ticaretinden, üreteceği mallara kadar, kültürüne kadar kendi çıkarlarına uygun biçimlendirildi. Öteki ülkelerin- toplumların gelişmesi bu toplumların aydın, akademisyen, fikir çevrelerinde de karşılığını buldu. Üstün ve gelişmiş Batı gibi olmak bu toplumların yönetici ve elitlerinin olduğu kadar bu kesimlerinin de arzu ettiği bir gelişme modeli idi. Sistem ise buna izin vermeyen bir yapıdadır. Dünya ekonomisi bir hiyerarşik yapıya sahiptir ve kapitalist sistemde bir ya da birden çok merkez ülkenin tarihsel süreç içinde egemenliği mevcuttur. Aslında dünya ekonomisi 18. yüzyılda deniz yollarında, 19. yüzyılda demiryollarında, 20.

yüzyılda kara ve hava yollarında globalleşmeyi yaşadıkdan sonra 21. yüzyılda da bilgi otoyollarında globalleşme arayışındadır. Bu süreçler bazen teknolojik üstünlüğü yakalayan tek ülkenin başatlığında sürmüş, bazen de ikili, üçlü ya da yedili olmak üzere bugünkü merkez ülkeler tarafından sürdürülmüştür. Çevre ülkelerde her zaman çevre ülkeleri olarak kalmışlardır (Akalin, 2001, 65).

Bu maddi sürecin soyut izdüşümü ise toplumların gelişmesinin eşitsiz ve bileşik bir yapıya sahip olduğu gerçeğidir. Eşitsiz ve Bileşik gelişme yasası olarak adlandırılan teoriye göre kapitalizm, tarihte ilk kez gerçek anlamda **evrensel bir tarih** oluşturmuştur: İnsanlığın hiçbir bölümü, hiçbir ulus artık dünyanın geri kalan bölümünden yalıtılmış bir biçimde gelişemez. Ama tam da bu evrensel tarihtir ki, inanlığın farklı bölümlerinin, farklı ulus ve toplumların birbirleriyle aynı biçimler altında, özdeş bir süreç içinde gelişmesini engeller. Başlangıç noktası eşitsiz gelişmedir. İnsan toplumlarının gelişmesinin temel bir yasası olan eşitsiz gelişme her çağda değişik toplumların farklı gelişme aşamalarında olmasına yol açmıştır. Kapitalizmin dünyayı bütünleştirmesi, bir yandan Avrupa -dışı toplumları Avrupa toplumlarına benzemeye, onları taklit etmeye iterken, bir yandan da bu taklidi olanaksızlaştırır. Yeni kapitalistleşmekte olan toplumların kapitalizmin anavatanında yaşanan geçiş süreçlerinin aynısını yaşaması, tam da dünyanın bütünleşmesi dolayısıyla artık mümkün değildir; çünkü eski kapitalist ülkelerin (hem de bütün ağırlığıyla hissedilen) varlığı yepyeni bir durum yaratır. Böylece, bütünsel bir dünya çerçevesinde, **eşitsiz gelişme bileşik gelişmeye** kaynaklık eder (Savran, 1986, 65-6). Dolayısıyla, kapitalizmin anavatanından, Batı Avrupadan başlayan yayılmasında temel güç, kapitalist üretimin hayli gelişkin olduğu bu başlangıçtaki sömürgeci ülkeler olurken, giderek tüm dünyadaki 'öteki' ulus veya toplumlar da onun çevresinde daha geri bir gelişim düzeyinde dizilmişlerdir. Başlangıçtaki eşitsizlik, bu ülkelerin hiç bir zaman gelişmiş kapitalist ülkeler düzeyine gelemeyeceğini bize kanıtlarken, sistemin bileşik bir gelişme yapısına sahip oluşu çevresindeki bu ülkelerin giderek eski üretim tarzlarının ortadan kalkacağı ya da eski üretim tarzlarının, toplumsal yapılarının kapitalizm tarafından dönüştürüleceği ve giderek benzeştirileceği gerçeğiyle yüz

yüze bırakır. Marks, Komünist Manifesto'da kapitalist gelişmeyi kastederek, "burjuvazinin gelişmesi, ticaret serbestliği, dünya piyasası, endüstri üretiminin birörneği ve bunlara uygun düşen hayat şartları dolayısıyla, halklar arasındaki ulusal farklar ve zıddiyetler her gün biraz daha silinmektedir" (Marks ve Engels, 1998, 72) tespitini yapıyor. Kapitalizme bu dinamizmi veren temel özellik, kar amacıyla üretim yapılmasıdır. Geçimlik üretimden kar amaçlı üretime geçişin önemli sonuçlarından biri, insanlık tarihinde ilk defa ihtiyaçtan çok fazla üretimin, yani metanın üretilmesidir. Yani pazar için üretimdir.

Kapitalizm, toplumları benzeştirmektedir ama kapitalizmin kendisi aynı zamanda eşitsiz bir gelişmeye kaynaklık eder. Bazı toplumlar, sonradan dahil olanlar daha çok eşitsizdi ve bazı toplumlar birikimin merkezinde yer alıyorlardı, kapitalist gelişmenin üst aşamasındaydılar. Bu aşamadaki toplumların neden diğerlerinden daha müreffeh oldukları konusunda iki görüş hakimdir. Birincisi batının onları yukarıda anlatılan avrupa merkezci bakış açısının bir ürünü olarak tanımlaması ve onlara uygarlık taşıyıcı misyonunun arkasına sığınarak, onları sömürmesinin sonucu geri kaldıkları görüşü ki bu görüş genel anlamıyla doğru bir temele dayanmaktadır. Diğer görüş ise kapitalizmin batıda ortaya çıkışında bu merkez ülkelerin diğer toplumları sömürmesinin etkisinin olduğunu fakat bunun batının teknik ve bilimdeki gelişmelerin üretime ve sosyal yapıdaki değişmelere yaptığı katkıdan daha az olduğu yönündedir. Batı Avrupa 'da gelişmekte olan kapitalizm için, sömürgelerin önemi, büyük olmasına karşın kendi doğuşu ve gelişimi açısından merkantilizm döneminde bu sömürgelerden Avrupa'ya akan servetin 'büyük' önemi konusundaki tartışma kuşku bir tartışmadır. Maurice Dobb'a göre birikimin temeli "üretim araçlarının kendilerinin mi, yoksa kendileri üretken unsur olmasalar da üretim araçlarına dönüştürülecek servet hak ve tasarruf senetlerinin birikimi olarak mı kavranmalıdır?" (Dobb, 1992, 160). Tartışma Kapitalizmin gelişimi üzerine önemli bir tartışma olmakla birlikte bu tartışmada içerilen merkantilizm döneminin birikimlerinin yeni kapitalist sınıfın ve kapitalist ilişkilerin ne düzeyde kaynağı olduğu sorunu konumuz açısından önemlidir. Sömürgecilik döneminde sömürgelerden elde edilen birikim, Avrupa'da gelişmekte olan yeni üretim

ilişkileri ve üretim sürecine diğer gelişme olanaklarını yaratan koşullardan - İngiliz burjuva devrimi vb- daha az etkilidir. Hatta merkantilist ticaretin tekelci karakteri, pazar olanaklarını sınırlıyor ve etkisi güçlü olacaksa bile gelişmeye ket vuruyordu (bkz. Dobb, 165-170). Birikimin gelişmesinin kaynağına ilişkin bu açıklamalar toplumların bu günkü durumlarına ışık tutmakta da ise de, bu tartışmanın başka bir düzlemde ikinci dünya savaşı sonrası ortaya çıkan kalkınma teorilerinde yeniden ele alınışı özel bir öneme sahiptir.

Bu çerçevede özellikle ikinci dünya savaşından sonra ortaya çıkan yeni ulus devletlerin kapitalist gelişmeye dahil olurlarsa nasıl gelişebilecekleri, hangi riskleri taşıdıkları ve kalkınma için neler yapmaları gerektiği üzerine Keynes'in ekonomi teorisinin deyim yerindeyse, Üçüncü Dünya'daki tezahürü olarak adlandırılabilir bir Kalkınma Teorileri ya da Kalkınma İktisadı ortaya çıktı. Büyüme merkezli yaklaşım üzerine kurulu olan kalkınma teorileri, baştan 'büyüyen pastadan herkesin payının artacağı' savı üzerine kuruludur ki bu iddianın gerçeklikle olan ilişkisi üzerine tartışmalar burada değinemeyeceğimiz kadar geniştir. Büyümenin bir ulusal ekonomide tüm sınıflar için ve dahası bu sınıfların kendisi içinde homojen olarak yaklaşık pozitif sonuçlar üreteceğini söyleyebilmek pek olanaklı değildir. Kapitalizmin doğasıyla çelişen bu yaklaşım kalkınma teorisyenlerinin pek çoğunda örtük ya da açık olarak izlenebilmektedir. Bu yeni ulus devletlerin kapitalist gelişmeye nasıl sahip olacakları konusunda tezlerin tamamı ise onların 'geri ve müdahaleye ihtiyaçlarının olduğu' yönünde bir ideolojiye dayanmaktadır. Bu sürecin temel olarak Keynesyen iktisadın önermelerine dayandığı, bu çerçevede üretken sermayenin ihtiyaçlarıyla, 1929 krizinin ve SSCB'nin etkisindeki "kapitalist olmayan ekonomilerin" etkisiyle ve verili teknik gelişme, üretim ilişkileri dolayımında nasıl gerçekleştiğine ilgili bölümlerde değinilmiştir.

1950'lerle birlikte kalkınma iktisadı çerçevesinde geliştirilen birçok modelde, ikinci dünya savaşı sonrasında oluşturulmuş uluslararası işbölümünün az gelişmiş ülkelerin sanayileşmesi ve kalkınması üzerinde olumsuz etkiler yarattığı düşüncesi egemendir. Az gelişmiş ülkelerin işlenmemiş

tarımsal ürünler ve doğal kaynakların oluşturduğu ilksel maddeler ihracatında uzmanlaştığı, dayanıklı tüketim malları ve lüks mallar ithalatçısı olduğu sömürge dönemindeki konumlarından kurtulmaları gerektiği, kalkınmanın sağlanabilmesi için ulusal temelde tüketim malları, ara mallar ve yatırım mallarının aşamalı olarak üretilmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Bu nedenle kapitalist üretim merkeziyle bir kopuş önerilmektedir. Geleneksel karşılıklı üstünlükler teorisine uyan uluslararası işbölümü şiddetle eleştirilmekte, dış ticaret hadlerinin az gelişmiş ülkeler aleyhine seyrettiği belirtilerek, söz konusu yapısal dengesizliğin mevcut işbölümü çerçevesinde giderilemeyeceği belirtilmektedir. Bu durumda az gelişmiş ülkelere tek seçenek kalmaktadır: sanayileşmek ve sınai ürünleri ihraç etmek (Kafaoğlu, 1994, 37-8). Mevcut uluslararası işbölümü çerçevesinde ilksel madde üretici ve ihracında uzmanlaşmış olan az gelişmiş ülkelerin sanayileşmeyi sağlayamayacakları belirtilerek, söz konusu engeli aşabilmek için imalat sanayiini ağırlıklı olarak ön plana çıkaran uzun vadeli bir stratejinin belirlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır. Dolayısıyla piyasanın yol açacağı kaynak savurganlığının ve belirsizliklerin ortadan kaldırılabilmesi için mutlaka planlı bir kalkınma stratejisinin benimsenmesi gerekli koşul olarak önerilmektedir (Kafaoğlu, a.g.e., 38-9). Kalkınmacı görüşlerin bu ortak noktası, planın ve uygulamalarının Kamu İktisadi ajanları tarafından yapılması gereğine işaret ediyor oluşlarıdır. Bir çok kalkınma teorisi ve önermesi vardır bu dönemde ama hepsi devletin güçlü iktisadi aktör olarak bu önermeleri gerçekleştiricisi olması gerektiği yönünde birleşmektedir. Bu çerçevede KİT'lerin varlığı iktisadi, sosyal hedefler bağlamında açıklanabilir.

Üçüncü dünya olarak o tarihsel dönemin literatürüne yerleşen ifadelendirmeyeyle kastedilen az gelişmiş, çevre ekonomiler kapitalist üretim ilişkilerinde merkezdeki gelişmiş kapitalist ekonomilere bağımlı ekonomiler olmalarıyla ortaklık göstermektedirler. Bu bağımlılık ilişkisi onların sistemin krizlerinden de en kolay etkilenir ekonomiler olmaları sonucunu doğurmuştur. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu az gelişmiş, çevre ya da gelişmekte olan ülkeler grubu, krizden en çok etkilenenler olmalarından dolayı, 1970'li yıllarda ortaya çıkan ve hala devam eden krizle birlikte yeniden düzenlenen kapitalist

Üretim ilişkileri ve işbölümündeki yerleri, Neo-Liberal ekonomi politikaları ve bu politikaların en önemlilerinden zelleştirme sürecinden nasıl etkilendikleri bakımından bu çalışmada özel bir öneme sahipler.

Gerçekte kalkınma kavramının kendisinin de sorgulandığı günümüzde özellikle insan merkezli bir gelişmenin kapitalizm açısından mümkün olup olmadığı tartışması çok önemlidir. Bizim konumuz gereği burada gelişme yazınındaki tartışmaların bu kısmına değinemeyeceğiz, ancak kapitalist ekonominin özü insanın kendisinin yabancılaştığı bir çıktılar, ürünler dünyası durumuna gelmiş, tüketmek bir amaç haline getirilmiş kar dürtüsü bütün insani yönlerinin önüne geçmiştir.

4- KRİZ ÖNCESİ DÜNYA EKONOMİSİ

A- Keynesyen İktisada Genel Bakış

İkinci paylaşım savaşıyla dengeye gelen, bir ölçüde yeniden paylaşımı şimdilik erteleyen dünya kapitalizmi, uluslararası ölçekte Keynesyen olarak adlandırılabilen devletin düzenleyici ve ekonomide etkin rolünü öngören iktisat politikasını temel alıyordu. "Devlet müdahaleci nitelikteki politikalarla doğrudan yatırım yaptığı gibi özel sektörü de yönlendir(miş)iyor özellikle büyük sermayeye arka ık(miştir)ıyordu." (Sönmez, 1998, 96). Hem merkez ülkelerde hem de evre ülkelerde birikim modeli olarak Fordist ve Keynesci model geçerliydi. "Fordist sermaye birikimi ve tekerci regülasyon döneminde özel tarihsel koşullar çerçevesinde gerçekleştirilen büyüme, beraberinde refah artışını da getirmiş ve verimlilikteki tırmanmaya koşut olarak reel ücretlerde de artış kaydedilmiştir." (Boratav, 1993, 191). Modelin emek -sermaye ilişkisinde öngördüğü ise, üretim ilişkilerinde talep yönlü Keynesci politikanın bir gereği olarak gerilimi azaltacak yüksek ücret politikasıydı. Yığınsal üretimin massedilmesi için toplumun tüketim olanaklarının artırılması, büyük sermayenin, ya da tekerci sermayenin etki alanındaki devletin uygulamaya koyduğu sosyal politikaların gerekesiydi. "...örgütlü işçi hareketi ise emek piyasalarında ve üretim süreçlerindeki işleyişe ilişkin yeni roller ve işlevler

üstlenmek zorundaydı. Örgütlü işçi hareketi, büyük sermaye ve ulus-devlet arasında süregiden ve savaş sonrası uzun canlılık döneminin iktidar tabanını oluşturan gergin ama yine de sağlam güç dengesine kazara ulaşılmamıştı.” (Harvey, 1999, 155). Savaş sonrasında ortaya çıkan güçlü işçi hareketleri bu ‘barışçıl’ sürecin diyetinin ödendiği büyük kayıplarla sonuçlanan bir saldırı sürecinde ezilmiş* , uzlaşmacı bir sendikal örgütlenmeye teşvik edilmiştir. Böylece modelin temelini oluşturan emek, sermaye ve devletin korporatif ilişkisi ortaya çıkmıştır.** Keynesci ekonomilerle bir arada gelişen Fordist emek süreçleri refah devleti kurumları (örneğin toplu pazarlık rejimi ve sendikal örgütlenmeler) aracılığıyla sınıf mücadelesinin kurumsallaşmasını kolaylaştırmıştır. Bu sürecin önemli aktörü olan devlet, büyük altyapı yatırımları, sermaye açısından stratejik aramalı yatırımları, toplumun refahını artırıcı sosyal maliyetler üstlenmiş güçlü bir kamu ekonomisi oluşturmuştur. Bu çerçeveden bakıldığında, merkez ve çevre ülkelerde ortak bir gelişme olarak görülebilecek Kamu Ekonomisinin gelişimi, özellikle 1930’larda tüm dünyayı kasıp kavuran ekonomik krizin ve Bolşevik devriminin de etkisiyle korumacı ve devletin ekonomideki güçlü rolünü tartışmasız kabul eden bir anlayış olarak ancak savaş sonrası dönemde ve veri teknolojik gelişimin de sağladığı olanaklarla mümkün olmuştur. Merkezde ve çevredeki tezahürleri farklı olmakla birlikte genellikle kamu iktisadi birimleri ülke ekonomilerinin ağırlıklı payını oluşturmuşlardır.

B- Çevre Ekonomilerde İthal İkamesi ve Sonrası

Fordist ve Keynesci birikim modelinin-rejiminin dünya ekonomisinde yarattığı en önemli sonuç, ya da bünyesinde barındırdığı tipik öge (hem bir özelliği hem de bir sonuç olarak görülebilir) güçlü kamu ekonomilerinin hem merkez ülkelerde, hem de çevre ülkelerde ortaya çıkmasıdır. Gelişmiş ülkelerdeki ya da Merkez Kapitalist Ülkelerdeki seyri bu çalışmanın konusu olmayan, bu nedenle yalnızca Azgelişmiş Ülkelerde ya da Gelişmekte Olan

* bkz. Harvey, 1999, 156.

**Korporatizm için bkz. Arslan, 2001.

Ülkelerde (GOÜ) kamu ya da daha gerçek bir tanımla devlet ekonomilerinin oluşumu özel bir öneme sahiptir.

Geleneksel iktisat teorisinin 1930'lu yıllarda yaşanan bunalımın bir sonucu olarak güvenilirliğini yitirmesi ve Keynesian paradigmadan teorik destek alan saldırılara maruz kalması, Kalkınma iktisadını popüler kılan gelişmelerin başında gelmektedir. İktisat biliminin bir alt disiplini olarak belli bir döneme damgasını vuran kalkınma iktisadı, esasen, neoklasik iktisat teorisinden müphem iki temel önermeye dayanmaktadır (Hirschman, 1981'den akt. Aydın, 2003,35). 1.Çevre'deki ülkelerin *özgün şartları*, neoklasik analizin önemli bir bölümünü uygulanamaz hale getirmekte ve yanıltıcı kılmaktadır: Bu önerme neoklasik teorisinin merkezinde yer alan "tek iktisat" yaklaşımının *reddi* olarak yorumlanabilir. 2.*Merkez* ile arasındaki iktisadi ilişki, *çevre*'nin kalkınma sürecini olumlu yönde etkilemektedir: Bu önerme ise, neoklasik iktisat teorisinin "karşılıklı çıkar yaklaşımının" kabulüdür (Aydın, a.g.e., 36). Kalkınma iktisadı adı altında önerilen modelin merkezinde kalkınmayı mümkün kılacak dinamikleri örgütleyen ve denetim altında tutan kalkınmacı devlet ile üretim faaliyetlerini gerçekleştiren yerli sanayi burjuvazisi yer almaktadır. Söz konusu model, devletin eline, kapitalist ilişkilerin (piyasanın) gelişmesini mümkün kılacak altyapıyı oluşturması için, bazı iktisadi ve siyasi araçlar (otorite) vermektedir. Sanayi burjuvazisinden ise gelişen piyasaların ihtiyacını karşılamak için, önce tüketim mallarını, daha sonra da yatırım mallarını üretebilecek biçimde organize olması ve uzmanlaşması (ithal ikameci sanayileşme) beklenmektedir. Yani, kalkınma sürecinin başlaması için, devlet tarafından yapılacak kapsamlı bir müdahaleye gerek duyulmaktadır. Örneğin *Moises Ikonoff*, kendisinin de içinde yer aldığı Latin Amerika kökenli "bağımlılık okulu" nun ulusal kalkınmayı gerçekleştirmek için otoriter devlet talep ettiğini hatırlatmaktadır (İnel, 1991'den akt. Aydın,2003, 37-8).

Kalkınma iktisadı çerçevesinde çevre ülkelere yapılan bu öneriler içinde bu ülkelerin egemen, aydın çevrelerinde kabul görürken aslında bir başka

önemli yanı, kapitalist sistemin uluslararası düzeyde ihtiyacı doğrultusunda bu sürecin gerçekleştiğidir.

2. Dünya Savaşı sonrasında ABD'nin yeni hegemonik güç olarak ortaya çıkması ve üretici sermayenin uluslararasılaşma eğilimi ile AGÜ'lerde yerel burjuvazinin borç krizi nedeniyle ticareti sürdürmez hale gelişi kapitalizmle yeni bir entegrasyon süreci başlattı. İthal ikameci sanayi stratejisi olarak adlandırılan bu süreç dışarıdan ithal edilen malların korunan iç pazar içinde üretimine dayanıyordu.

Burada ortaya koyulması gereken nokta, ithal ikameci stratejinin temel mekanizmaları ile ticari uğraşlardan sanayi uğraşlarına dönüşüm içinde olan yerel sermayenin ve yabancı üretici sermayenin uluslararasılaşma, iç pazara yönelme eğiliminin birliktelik içinde olmasıdır (Eralp, 2002).

İthal ikameci sermaye birikim sürecinin iki temel özelliği vardır: Devletin ekonomik faaliyetlere katılımının genişlemesi yansırı, iç pazara dönük olması, yani gelişmiş bir iç pazar gereksinmesidir. Bu yüzden yüksek ücretler ve sendikacılık bir yandan pazarın genişlemesini sağlarken, bir yandan da işçi sınıfının sistemle bütünleşmesini sağlamıştır. Döneme egemen olan söylem ve uygulamalar keynesian politikalar zemini üzerinde merkez'de *refah devleti*, çevrede ise *kalkınma iktisadi*, emek sahiplerine, kapitalizmin temel mantığına ters düşecek biçimde yer veren, bir başka ifade ile "yeni mevziler kazanmasına" müsaade eden bir "toplumsal mutabakat" (burjuvazi ile proletarya arasındaki mutabakat kastedilmektedir) temeli üzerine oturtulmuştur. Nitekim Samir Amin'in de belirttiği gibi, ücret artışlarının verimlilik artışlarına bağlanması, sosyal güvenlik sisteminin geliştirilmesi, sanayileşmenin devlet tarafından üstlenilmesi, gelirin vergiler aracılığıyla yeniden bölüşülmesi, ve buna benzer politika pratiklerinin kapitalizmin mantığına aykırı düşmediği söylenemez (Aydın, 2003,35).

Türkiye'de Sanayileşme politikalarının en belirgin özelliği diğer gelişmekte olan ülkelerle büyük paralellikler göstermiş olmasıdır. 1980 öncesi

dönemde birkaç güneydoğu Asya ülkesi dışında kalan gelişmekte olan ülkelerle birlikte içe dönük bir strateji, 1980 sonrasında da giderek artan sayıda gelişmekte olan ülkeyle birlikte piyasa ağırlıklı dışa açık model uygulamaya konmuştur. Bu bağlamda gözden kaçırılmaması gereken bir diğer nokta ise her iki dönemde de Türkiye'nin bu stratejileri ilk ve en kapsamlı uygulayan ülkeler arasında olmasıdır. 1980 sonrasında piyasa ağırlıklı dışa dönük sanayileşme stratejisinde olduğu gibi, 1930'lu yıllarda Türkiye, kimi Latin Amerika ülkeleriyle birlikte ithal ikamesine dayalı sanayileşmenin ilk temellerini atan ülkeler arasında yer almıştır (Şenses ve Taymaz, 2003, 431).

Bu süreç toprak sahibi kesimlerle, sanayiye yatırım yapan kesimlerin farklı olduğu Arjantin'de daha sıkıntılı ve sürekli darbelerle yürüyen bir görünüm oluşturmuşken, Brezilya'da büyük toprak sahipleri aynı zamanda sanayiye yatırım yaptıklarından daha hızlı gelişen bir süreç ortaya çıkmıştır. Türkiye'de de her iki durum geçerlidir. Büyük toprak sahiplerinin sanayiye yatırım yapan bir kesiminin oluşmakta olan sanayi sermayesinin hizmetine yönelen yeni devlet elitiyle iyi ilişkiler kurduğu gözlemlenirken, bir kısım toprak ağası, eşrafın bir gerilim yaratacak ve hatta yönetici eliti kendi içinde böylecek bir siyasal saflaşmaya götürdüğü de görülmektedir. Türkiye'de bir yandan sınıflar arası mücadele devam ederken bir yandan sözü edilen sınıf içi mücadele de sanayileşme ve sanayi burjuvazisinin ortaya çıkışı ile birlikte yeni bir boyut almıştır. İthal ikameci strateji belirli bir gelişmişliğe ulaşan yerli burjuvazinin 1980'li yıllardan itibaren neo-liberal politikalar çerçevesinde yeniden yapılanması sürecinde, terk edilmeye başlanmış ve sınırsız biçimde bu sürecin ürünü olan devletin iktisadi kuruluşlarının piyasaya açılması (özelleştirme), sermayenin yeni uluslararası piyasada rekabetini engelleyen "ağır" vergilerin yükünün hafifletilmesi, teşviklerin sağlanması yönündeki talepleri doğrultusunda önemini kaybetmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

NEO-LİBERALİZM VE ÖZELLEŞTİRME

I. Kriz ve Neo-Liberal Önlemler

1970lere gelindiğinde kapitalizmin “altın yılları” sona erdi. Kâr oranlarındaki düşüş eğilimi, eski mekanizmanın devam etmemesi kapitalizmin yeni bir yapısal dönüşümünü gerektiriyordu. Kapitalist sistemin kendini yeniden üretmesi ve sermayenin değersizleşmesinin önüne geçmek için 70li yılların sonunda yeni bir süreç başlıyordu. Üretken sermayenin öncülüğü sona ermiş, para-sermayenin ihtiyaçları ve yönelimleri belirleyici olmaya başlamıştı. Bu noktada şunu belirtmekte yarar var; sermayenin biçimleri arasında özellikle teknik gelişmelerin sağladığı olanaklardan da kaynaklı, ama temel olarak zaten doğasında olan yüksek bir dönüşürlük hakimdir. Birikimin ihtiyaçları, kapitalizmin o tarihsel döneminin ihtiyaçları ve bileşenlerinin gelişim ve ihtiyaçları ölçeğinde ortaya çıkar. Örneğin sınıfların gücü ve iktidardaki temsiliyet olanakları, teknik bilimsel gelişme düzeyi, üretici güçlerin belirli bir denge ve uyum hali (ki bu mutlaka hareketli ve geçici bir durumdur) gibi belirleyenler o tarihsel konumda sermaye birikiminin niteliğini de belirler. Kapitalizmin doğuşu ve sömürge imparatorlukları dönemi, ticaret burjuvazisinin egemenliğini ve mal sermayenin temel belirleyen olduğunu, sonrasında sanayi sermayesi, üretken sermayenin ve günümüzü önceleyen süreçte (1970’lerdeki birikimi kriziyle birlikte) mali sermayenin egemenliğinin söz konusu olduğu bir dönemlendirme yapmak mümkündür. Bir yapısal model kurmak çoğu kez gerçekliği hapsedmek ve canlı, gelişen boyutlarını gözden kaçırmaya neden olabilmekteyse de, artık, olgusal ve bütünlüklü-tarihsel bir değerlendirme için bu tür bir açıklayıcı ve genel olarak kabul gören model, gerçekçi bir modeldir. Gerçekten de bugün artık üzerinde durduğumuz kavramlar ve kurduğumuz model hem sistemin ideologları, hem de onun muhaliflerinin çözümlerinde kullanılır olmuştur. Sorun geçmişin analizinden öte yarına ilişkin bu dönüşümü yaşayan sistemin toplumlara ve ekonomilere rahat bir nefes aldırabilecek ekonomi politikası güdüp gütmendiğindedir. Yani dönüşümün politikaları, yaygın

adlandırmayla neo-liberal politikalar sermaye açısından ve sistemin bütün bileşenleri açısından ne ifade etmektedir? İddialar ve savlar nelerdir, gerçekte durum nedir, nasıl bir yön izleyebilir?

Neo-Liberalizm yeni bir olgu değil, liberal düşüncenin temel tezlerinin farklı bir konjonktürde ve farklı olanaklarla yeniden vücut bulmasıdır. Liberalizm, kapitalist sistemin ideolojisidir. Fikri dünyası, önermeleri temelde sermaye birikiminin sürekliliği ve artışı üzerine kuruludur. Türkiye'nin sistemin analizinde sistemin ideologlarının düşüncelerinin en güzel açıklayıcılığa sahip olduğuna ilişkin vurgusunu hatırlamak, Liberal düşünür Von Mises'in sistemin amaç ve işleyişine ilişkin yaptığı tanıma bakmakta yarar var. "Mises liberalizmi tanımlarken, 'liberallerin temel talebi üretim araçlarının özel mülkiyetinin tesis edilmesi, ve değerlendirilmesinin (sürekliliğinin) sağlanmasıdır' der. Mises'e göre 'liberallerin diğer bütün talepleri eşitlik, özgürlük, ve başkası buradan türemektedir.'" (Mises'ten akt. Türkiye, 2002b). Dolayısıyla sistemin gerçekleştiği süreçten itibaren geleneksel hareket noktaları, onun fikri dünyası, sistemin çıkarları, çelişik sınıflarının (ki bu sınıfların varlığı Klasik iktisadın kurucuları ve Liberal düşüncenin savunucuları tarafından reddedilmemektedir) mücadelesiyle belirlenen bir gerçekleşebilirlik oranına sahiptir.

İşte liberal düşünce sınıflar mücadelesi başta olmak üzere teknik gelişme düzeyi, sınıf içi mücadelelerin düzeyi ve uyumu, tarihsel, kültürel ve başka öğelerinde etkili olabileceği bir süreçte farklılıklar, başkalaşımın geçirmiş, Klasikleri, Neo-Klasikler onları Keynesyen doktrin takip etmiş son olarak liberal düşüncenin gerçekleşme olanaklarıyla birlikte fakat başka bir tarihsel dönemde ve olanaklarla Neo-Liberal ya da Yeni-Liberal iktisat düşüncesi sisteme egemen hale gelmiştir.* Liberal düşüncenin güçlü bir şekilde geri dönüşü olarak çok yerinde bir tanıma başvuran Toussaint "geri dönüşü" 1970'li yıllardan itibaren belli başlı gelişmiş sanayileşmiş kapitalist ülkelerdeki ekonomik bunalıma (yavaş büyüme uzun dalgası, hatta düşüş), 1980'lerde üçüncü dünyanın Borç Bunalımına ve 1980'lerin son yılında Doğu Avrupa'nın

* Bu görtüş için bkz. Toussaint, 1999, 212-227.

bürokratik rejimlerinin iç patlamasının birbirlerine eşlik etmelerine bağlıyor (Toussaint, 1999, 215). Yazarın vurgu yaptığı gibi, Neo-Liberal düşüncenin Keynesyen iktisadın ya da Marksist düşüncenin sınırlarını belirlemek kolay değildir. Bu düşünce ekollerinden geçen pek çok akım vardır (Toussaint, 1999, 216). Bu nedenle, bu akımların kendi aralarındaki farkları bir yana temel önermeleri bakımından içinde yer aldıkları ekoller, bütüne dair yaklaşımları önemlidir. Bu anlamda Neo-Liberalizm, liberal düşüncenin farklı bir tarihsel süreçte “geri dönüşüdür”.

Süreklilik arz eden liberal tezler yukarıda açıklamaya çalıştığımız çeşitli etkenlerce daha kapsayıcı fakat farklılaşmış bir “yenilik” söylemiyle ortaya çıkmıştır. Gerçekten de yeni olan pek çok durum- olgu günümüzde ideolojik hakimiyetini kurabilmiş Neo-Liberal düşüncenin kabulünde etkili olmuştur. Bu etkililiği bir önceki sermaye birikim rejiminin tıkanmasıyla eşzamanlı olmuştur. Tam da bu süreçte sistemin dönüşümü bütün kurumlarının Neo-Liberal düşünceye adaptasyonu ile mümkündür. O nedenle sistemin etkin ve kurumları, hakim ülke ya da ülkeler ve sermayenin kendi iç yapısında öne çıkan unsurlarının tümü - ki bunlara finans sermayesi ilk elden örnek gösterilebilir- bu “yeni” söylem ve politikaları yaymış, güç ilişkileri ya da uluslararası etkili kurumları aracılığıyla (borçlu ülkelere borçlarının takibinde şart koşulmuş, dayatılmış olan politikalar*) nüfuz alanını genişletmiştir. Bu süreçteki uygulamalar da tıpkı yukarıda aktardığımız Neo-Liberal politikaların yeni olmadığı gerçeği gibi yeni olmayan uygulamalardır. Diğer bir deyişle borç ilişkisi iki ülke arasında olsun uluslararası kurumlar ile ülkeler arasında olsun giderek bağımlılığı artıran, birçok koşula bağlanan politik bir sürecin de örülmesini sağlamış eski bir uygulamadır. Finans sermayesi böylelikle merkezin çevre üzerinde denetimine olanak tanıyan bir ilişkinin kurulmasının anahtarıdır** .

*bkz Toussaint, 1999, 84-117,167-174, Sönmez, 1998, 329, Stiglitz, 2002, 45-277.

** aynı görüş için bkz. Lenin, 1995:88.

Kapitalizm, sermaye ihracı yoluyla merkez ve çevre ülkeler ayrımında önemli bir öge olan bağımlılık yaratıcı bir etkiye sahip olabilmektedir. Burada derinlemesine ele alamayacağımız, fakat kapitalizmin gelişiminde başat rol üstlenen, özellikle Azgelişmiş Ülkeler ya da Gelişmekte Olan Ülkelerin merkeze kaynak aktarımına olanak tanıyan Borç aracı (için Bkz. Sönmez, 1998) özellikle yoğun birikim rejimi ve tekelci düzenleme tarzı olarak bilinen dönemin kurumlarından IMF tarafından söz konusu Neo-Liberal politikaların tüm dünya ekonomileri için özendirilmesi, yaygınlaştırılması, dikte edilmesi sürecinde kısaca ele alınacak ve yeni ortaya çıkan biçimleri de incelenecektir.

2- Kapitalist Ekonominin Uluslararası Kurumları: IMF, WB ve GATT'ın değişen rolleri...

Toplumsal yapıda ortaya çıkan değişimler gücü ve yönü ne olursa olsunlar, yalnızca bir kaç değişkenin ürünü olarak açıklanamaz ya da gerçekleştirmeleri yalnızca bir kaç nedene indirgenemezler. Öyle ki yapının tüm parçaları bir diyalektik ilişki içindedir ve değişim, pek çok koşulun, bir zaman dilimi içinde ve belirli bir bileşke gücün etkisiyle, belirli bir yönde gerçekleşmesiyle mümkündür. Kapitalizmin yoğun birikim rejimini ifade eden ve rejimin temel karakteristiği olarak hem ulusal hem de uluslararası ölçekte üretim süreci ve pazar aşamasında yeni bir işbölümünü ortaya çıkartan fordist birikim süreci ve tekelci düzenleme tarzı olduğu yukarıda vurgulanmıştı. Kendinden önceki birikim rejimi olan yaygın birikim rejimi ve rekabetçi düzenleme tarzı kapitalist sistemin pek çok ögesini belirli bir misyonla ilişkilendirmişti. Yeni dönemin ve birikim rejiminin uluslararası güçleri ABD öncülüğünde oluşturulmuş ve yeni misyonlarla donatılmıştır. Savaştan karlı çıkan ülke olarak ABD, ulusal ölçekte yoğun birikim rejimini ilk uygulayan ülke olması bakımından bu sürecin baş aktörü olmuştur. Pek çok sebepten dolayı gerçekleştirebildiği bu dönüşüm ABD'ye dünya sistemine yön verme ve onun uluslararası kurumları aracılığıyla hegemonya kurmasına olanak tanımıştır. "ABD iç pazarının geniş olması, yüksek üretkenliğe sahip bir tarım sektörünün gelişmesi, ekonomik büyümeyi destekleyecek yönde işgücü akışkanlığının geliştirilmesi gibi etkenler,

Üretim ve tüketim koşullarının yoğun sermaye birikim modeli veya rejimini oluşturacak biçimde dönüşüme tabi tutulmasını olanaklı kılmıştır. ABD'de yoğun birikim modelinin erken uygulamaya konulması, bu ülkenin -kapitalist- dünya ekonomisinde baatlık kurmasında çok önemli bir etken olarak dikkate alınmalıdır." (Aglietta, 1977.'den akt. Sönmez, 1998, 92). Ayrıntıları başka bir çalışmanın konusunu oluşturan bu süreçte ABD kapitalist dünya ekonomisinin birincil gücü konumuna gelmiştir. Dolayısıyla böyle bir gücün ortaya çıkması sistemin yeniden kurgulanması için önemlidir. Bu süreçte sistemin hiyerarisindeki boşluklar, kopmalar yeniden tanımlanır ve sistemi yeniden üretecek mekanizmalar oluşturulur. İşte bu kurulma aşamasında karşımıza, IMF, DB, GATT Sözleşmesi gibi kurumlar çıkar. Bu üç kurum kapitalizmin temel üç sermaye biçimine denk gelen yapılarıdır. Finans sermaye üretici sermaye ve ticari sermaye...Kapitalizm zaten bu üç sermaye biçiminin kendi arasındakiki ilişkileri tutarak kendini yeniden üreten bir sistemdir (Türkay, 2002a, 7).

Bretton Woods Konferansı ile varılan anlaşma gereği ABD nclnde yeniden oluşturulan uluslararası iblmnde etkin iki kurum; IMF ve World Bank (Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası) kurulmasına karar verildi. "Bretton Woods anlaşması doları dünyanın rezerv parası yaparak dünyanın ekonomik gelişmesini ABD'nin maliye ve para politikalarına yakından bağımlı hale getiriyordu. ABD, dünyanın meta ve sermaye piyasalarının büyük şirketlere açılması karşılığında dünyanın bankeri olarak davranıyordu." (Harvey, 1999,160). 1944'te kurulan IMF'de sözde uluslar üstü tanımına karşın ABD başta olmak üzere birkaç sanayilemi ülkenin mutlak etkinliğinden söz etmek gerekir.* IMF ve Dünya Bankası'nı daima ABD'li ya da AB'li kişiler yönetmiştir.

* IMF'nin kuruluşunda ye olan 39 ülke kotalara sahiptir. Kotalar fonun kaynaklarını oluşturmakta, Kaynaklardan yararlanmayı ve oy sayısını belirlemektedir. Oy hakkını kotalar belirlediği için özellikle İngiltere ve ABD alınan kararlarda belirleyici olmuşlardır. 1946'da ABD'nin 27 750 oyu ve toplam oylarda %32.85'lik payı, İngiltere'nin 13 250 oyu ve %15.68'lik payı varken, diğer sanayilemi ülkelerde dikkate alındığında toplam %68.1 gibi bir paya sahip oldukları görülüyor. ABD, İngiltere, Fransa, Almanya ve Japonya 1973'te toplam oyların %44.2'sine diğer sanayilemi ülkeler de dikkate alınınca % 65'lik paya sahip, 1995'te bu 5 ülkenin %39.9'luk bir paya sahip oldukları görülmektedir (Sönmez, 1998, 309-310).

Washington, Dünya Bankası başkanını, Avrupa IMF direktörünü atamaktadır.** (Petras, 2002, 25). IMF'nin kurulduğu yıllarda üretken sermayenin ihtiyaçlarını gözeten bir anlayışa sahip olduğu hemen göze çarpmaktadır.

ABD üretken sermayesi başta olmak üzere, güçlü merkez ülkelerin egemen olduğu IMF'de dünya üye ülkelere hangi ekonomik politikaları uygulamaya teşvik(!) ettiklerine baktığımızda bugünkü iktisat politikalarından ne kadar farklı önermeler yaptıklarını görüyoruz. IMF ana sözleşmesinde yer alan 6 maddelik kuruluş amaçları: 1) Uluslararası parasal işbirliğini sağlamak. 2) *Uluslararası ticaretin uyumlu biçimde gelişmesi ve ticaret hacminin artışıni kolaylaştırma, böylece tüm üye ülkelerde istihdamın genişlemesine, reel gelir düzeyinin yükselmesine ve üretken kaynakların artmasına katkıda bulunmak*, 3) Döviz kurunun istikrarını korumak, 4) Üyeler arasındaki cari ödemelerde çok taraflı ödemeler sisteminin oluşturulmasına yardımcı olmak ve uluslararası ticaretin önünde engel oluşturabilecek kambiyo kısıtlarını ortadan kaldırmak, 5) Garanti karşılığında üyelerin fon kaynaklarından yararlanmalarını sağlamak, üye ülkelere güvence vermek ve böylece üyelerin ulusal ve uluslararası planda refahını tehlikeye sokmaksızın cari ödemelerdeki dengesizliklerini gidermek, 6) Bir önceki amaca uygun biçimde üye ülkelerin cari ödemelerdeki dengesizlik süresini kısaltmak ve yoğunluğunu azaltmaktır." olarak sıralanıyor (Sönmez, 1998, 306). İtalikle belirtilmiş olan özellikle 2. Maddede tanımlanan istihdam, reel geliri artırıcı refah önlemleri, üretken kaynakların artmasına katkıda bulunmak gibi hedefler temelde refah devleti, sosyal devlet uygulamalarının hedefleri olup yukarıda anlatılan fordist, yoğun birikim rejiminde uluslararası kapitalist kurumların düzenlediği temel çizgi konumundadır.

Ancak kapitalizmin altın yıllarında IMF bu amaçlarla hareket ederken genel olarak kabul edilen miladı 1973 olan krizle birlikte yeni ekonomi politikaları önermeye başladı.

** IMF'nin son direktör seçiminde, ABD, kendi adayını kabul ettirmeye çalıştı ancak Avrupa sonunda ilk adayını değiştirmek zorunda kalarak kendi adayını yine seçti.

“...IMF, kurulduğunda piyasaların çoğu zaman pek iyi çalışmadığı, muazzam işsizliklere yol açabildiği ve ülkelerin kendi ekonomilerini düzeltmelerine yardımcı olacak fonları sağlamayı beceremeyebileceği bilincine dayanıyordu.” (Stiglitz, 2002, 32) En azından Dünya Bankasından ‘bir şekilde’ tasfiye edilen Stiglitz buna inanıyor ve bu kurumun değişen ekonomi politikalarının daha ‘insani bir çehreden yoksun’ olduğunu belirtiyor. “Ülkelere daha genişlemeci ekonomi politikaları (ekonomiyi canlandırmak için harcamaları artırmak, vergileri azaltmak ya da faiz oranlarını düşürmek gibi politikalar) izlemeleri için uluslararası bir baskı uygulamak gerektiği inancına dayanarak kurulmuşken, bugün IMF, ancak açıkları kapama, vergileri artırma ya da faiz oranlarını artırma gibi ekonomide bir küçülmeye yol açacak politikaları benimseyen ülkelere fon sağlıyor.” (Stiglitz, 2002, 34). Kendisi içinde çalıştığı kurum ve onu artık yönettiğini, ele geçirdiğini düşündüğü IMF ve Dünya Bankasının nasıl çalıştığını ve neler yaptığını ilk elden anlatıyor: “IMF ve Dünya Bankası, verecekleri borçlara fena halde ihtiyacı olan, serbest piyasa ekonomisine geçmeye gönülsüz fakir ülkelere bu fikirleri dayatmak için kullanılan yeni misyoner kuruluşlar haline geldiler.” (Stiglitz, 2002, 36). IMF ve Dünya bankasının önerdiği programların temeli Yeni Liberal ekonomik pakettir. Ekonomilerin liberalleşmesi hedeflenmekte bu ise finansal piyasaların deregülasyonu, devletin geçmişteki geleneksel fonksiyonlarını terk ederek ekonomik alandan çekilmesini öngören kamu ekonomisinin tasfiyesi (özelleştirme) olarak tanımlanıyordu. Az gelişmiş veya gelişmekte olan ülkeler kuşağında yer alan ülkelerin ortak noktaları devletin ekonomideki düzensizliklere müdahale eden, sermaye birikimini kamu eliyle sürdürdüğü bir süreçte güçlü kamu ekonomilerinin oluşmasıdır.

Bu ülkeler çoğunlukla tarihsel olarak borç sarmalından kurtulamamış, buna bağlı olarak “bağımlı” ülkelerdir. “IMF ve Dünya Bankası, borç alan ülkeleri, uluslararası alacaklıların çıkarlarına “uygun” bir şekilde makro ekonomilerini yeniden yönlendirmeleri için zorlayabilir, (bir tür ekonomik şantaj). Neden? Yanıt: çünkü bu ülkeler borçlu. (Toussaint, 1999, 176). “Amaç şu: dış borç faizlerini meşrulaştıracak bir ilişki dayatmak. Bunu da borçlu ulusları,

bağımsız ulusal ekonomiye demir atmalarını engelleyecek bir zincire vurarak yapmak.” (Chossudovsky, 1994. akt. Toussaint, 1999, 176).

IMF ve Dünya bankasının önerdiği yeniden yapılanmaya ve yapısal uyum programlarına değinmeden önce bunların uygulanmasını sağlayan koşullara bakmak gerekiyor. Bu süreçte üç temel olay meydana geldi.

Birincisi; soğuk savaşın dengesi sayesinde emperyalist devletlerin dizginlenmesine yol açan SSCB'nin çökmesi.

İkincisi; ABD önderliğindeki emperyalist güçlerin ulusallaşmış ekonomileri çözmesi, tahrip etmesi ve liberal programı reddeden ulusalcı ve Sosyalist rejimleri devirmek için her yerde yandaşı olan askeri-politik güçleri kullanarak bir saldırı başlatmasıdır.

Üçüncüsü ise; çevre ülkelerde sürdürülen devlet eliyle ulusal burjuvazi yaratılması çabaları içinde palazlanan ve uluslararası finans çevrelerine bağlı, yurtdışı bankalarda hesapları ve yatırımları olan ve esas olarak ihracat piyasalarına angaje olmuş yeni bir ulus ötesi kapitalist sınıfın, üst düzey politikacıları da yanlarına alarak yükselişidir.

Bunlara ek olarak küreselleşme sürecinin tüm ulus devlet yapısını farklılaştırdığını ve devleti kapitalizmin küresel yayılmasının bir aracı haline getirdiğini söylemek gerekir. Sanıldığı gibi tersine devlet, iktidar olma özelliklerinden yoksun değildir. Aksine eski devlet kadar aktif, düzenlemeci ve müdahalecidir. Sadece onun aktifliği kuralları ve müdahalesi farklı sınıf çıkarlarına, yabancı sermayeye ve uluslararası kapitalizmin egemenlerine hizmet etmeye yöneliktir (Petras, 2002).

1980'li yıllardan itibaren kapitalizmin uluslararası kurumlarının dayattığı Neo-Liberal Yapısal Uyum Programlarının ana çerçevesini şöyle söyleyebiliriz.

- I. Deregülasyon
- II. Özelleştirme

III. Sendikal Dinamikler Üzerinde Baskılar(Ücret düzeylerinin düşürülmesi)

IV. Yeni Hukuksal Çerçeve

V. Uluslararasılaşma İçin Ortam

- mali liberalizasyon (Liberalleşmiş finans piyasaları)

- ticari liberalizasyon (Serbest Ticaret)* (Türkay, 1998, 23). Bu çerçevede çevre ülkelerde son dönemde Hükümet Bütçe Fazlaları (kamu harcamalarının kısılması) temel olmuştur.Yapısal uyum yeni liberal iktisadın evrensel reçetelerine uyum ise eğer, bu evrensel reçeteler kimin çıkarına hizmet eder? Bu politikalar Azgelişmiş Ülkelerde ya da Gelişmekte Olan Ülkelerde adı geçen kuruluşlar tarafından uygulatılmaya çalışıldığına göre sermayenin kârlılığını artırıcı bu politikalardan en çok yararlanan kurumsal yapı hangisi-leri-dir?

Birleşmiş Milletler örgütünün 1-22 Temmuz 1944'te Bretton Woods'da (New Hampshire, ABD) düzenlemiş olduğu uluslararası para ve finans konferansında, IMF ve Dünya Bankası'nın kurulmasına karar verilmişti ve Dünya Bankası da tıpkı IMF gibi bu kararlara bağlı olarak kuruldu. Bankanın kuruluş ana sözleşmesinin 1. Maddesi amaçları ortaya koymaktadır. - Üye ülkelerin yeniden inşası ve gelişmelerine yardım için üretime yönelik yatırımları desteklemek, bu bağlamda savaş nedeniyle tahrip veya bloke olmuş ekonomileri yeniden düzenlemek, barış dönemindeki ihtiyaçları karşılayacak biçimde üretim araçlarının dönüşümünü sağlamak, azgelişmiş ülkelerdeki kaynakların ve üretim araçlarının gelişmesine destek olmak, özel dış yatırımlara garanti vermek veya kredilere destek sağlamak, üretime yönelik olmak koşuluyla fonlarından ve özkaynaklarından Azgelişmiş ülkelerin yararlanmasını sağlamak. Dünya Bankasında da IMF gibi, üye ülkelerin otomatik olarak belirli bir oy payı vardır. Gene IMF'de kotaların sağladığı ek oy hakkına özdeş olarak

* Parantez içindekiler sonradan eklenmiştir.

her 100 000 dolarlık sermaye payı fazladan 1 oy kullanma hakkı vermektedir. Dünya bankasında da ABD ve İngiltere'nin oy toplamı % 50'ye ulaşmaktadır (Sönmez, 1998, 314-5). Diğer yandan bankadan kredi talep eden ülkelere IMF gibi Dünya Bankası'da koşulluluk kuralı uygulamaktadır. Krediyi alan ülkenin ekonomik performansının izlenmesinin yanısıra, kredinin verildiği alanın yeniden düzenlenmesi de şart koşulmaktadır. Hiç kuşkusuz koşulluluk kuralı Azgelişmiş Ülkelere uygulanmaktadır. Dünya Bankası, kredilerini genellikle istisnai durumların dışında doğrudan üretim desteği olarak vermeyi amaçlayan bir kuruluştur. Liberal dalgayla beraber Dünya Bankasının bu işlevinden giderek uzaklaşmaya başladığını söyleyebiliriz. Şöyle ki, 1960'lı yıllardan itibaren planlama düşüncesini terk etmeye ve sektörel projelere öncelik tanımaya başladığı saptanmaktadır (Sönmez, a.g.e.,323). Daha 1970'li yılların başlarından itibaren "ekonomik büyümenin sağladığı nimetlerin toplum içinde dağıtım" teması gündeme alınmıştır. Bu görüşe göre ekonomik büyümenin sosyal açıdan tarafsız olmadığı, üst gelir gruplarının ekonomik büyümeden daha fazla pay aldığı buna karşılık alt gelir gruplarının aleyhine sonuçlar doğurabileceği ve büyüme aşamasında eşitsizliklerin giderek arttığı tespit edilmiştir. Planlı kalkınmanın gözde olduğu bir dönemde Dünya Bankasının kredilerini ağırlıklı olarak kamu kesimine yöneltmesi rastlantı değildir. Azgelişmiş ülkelerde altyapının yetersiz olması ve bu tür yatırımların sanayi ve tarım kesimindeki doğrudan üretken yatırımlar ve özel sektör yatırımları için gerekli olması altyapı yatırımlarına, bu bağlamda kamu kesimine verilen desteği açıklamaktadır.

Ancak seksenli yılların başlarından itibaren Dünya Bankasının başvurduğu teorik modelin "karşılaştırmalı üstünlük" ilkesine dayandığı ve "yapısal uyum"un ana temayı oluşturduğu gözlemlenmektedir. Bu yıllarda neo-liberal görüş doğrultusunda somut politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. Hiç kuşkusuz 1981-82'de yaşanan durgunluk, 1982'de patlak veren dış borç krizi ve azgelişmiş ülkelerin istikrar ve yapısal uyum programlarını uygulamaya koymaları, bu bağlamda neo-liberalizmin güçlenmesi Dünya Bankasının bakış

açısını ve politikalarını değiştirmesini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır.

Seksenli yılların başlarından itibaren Dünya Bankasının başvurduğu teorik model giderek yapısal uyum programları modeli olmuştur. Bu yıllarda Neo-Liberal görüş doğrultusunda somut politikalar oluşturulmaya başlanmıştır. 1981-82'de yaşanan durgunluk, 1982'de patlak veren dış borç krizi ve Azgelişmiş ülkelerin istikrar ve Yapısal Uyum Programlarını uygulamaya koymaları, neo-liberalizmin güçlenmesi Dünya Bankası'nın bakış açısını değiştirmesini etkileyen faktörler arasında yer almaktadır (Sönmez, a.g.e.,325).

1980'den itibaren IMF ve Dünya Bankasının yapısal uyum programlarının uygulanması için belirli bir işbirliğine gittikleri gözlenmektedir. Bu bağlamda Dünya Bankası 1980'de "yapısal uyum ödücü" mekanizmasını yaratmış, "yapısal uyum kredileri" vermeye başlamıştır. Bu borçlardan yararlanmak için gerekli yapısal uyum programları sıkı sıkıya takip edilmektedir. Banka'nın IMF'nin programlarına katkısı korumacılığın azaltılması, sektörel fiyatlar, yatırımlar ve KİT'lerin yönetimi konularında somutlaşmaktadır (Sönmez, a.g.e.,347). Örneğin tipik azgelişmiş ülke özelliği gösteren Ortadoğu ekonomilerine Dünya Bankası ve IMF, özelleştirme formalitelerinin azaltılması ve açık pazar oluşturulması konusunda yükümlülükler getirmiştir (Owen ve Pamuk, 2002, 322). Zaten derin uçurumlar olan gelir dağılımı ve ortaya çıkartacağı sosyal sonuçların bu tür baskıcı rejimlerde nasıl sonuçlar yaratacağı ortadadır. IMF ve Dünya Bankasının programları ülkeleri kaosa sürükleme tehdidindedir.

A- DTÖ, GATS ve Kamu Hizmetlerinin Özelleştirilmesi

1944 yılında IMF ve Dünya Bankasının mali sermaye ve üretici sermayenin uluslararası düzenleyici kurumları olarak kurulmalarını takiben 1947 yılında ticaretin düzenlenmesi gereğinin bir sonucu olarak GATT (General Agreement on Trade and Tariffs) yani Genel Ticaret ve Gümrük Tarifeleri Anlaşması yapıldı. Merkez ülkelerde refah devleti, çevre ülkelerde ithal

ikamesine dayalı sanayileşme modelinin uygulandığı ikinci dünya savaşı sonrası hem merkezde hemde çevre ülkelerde korumacı önlemler gündeme gelmişti. Bu çerçevede GATT, kurumsal olarak Dünya Bankası ve IMF gibi üretken sermayenin gelişimine temel olan yoğun bir faaliyet içinde olamamıştır. Bunun en önemli nedeni ise merkez ülkelerin ulusal sermayelerinin azalan karlılıklarına çözüm olarak etkili oldukları çevre ülke pazarlarını diğer merkez ülke sermayelerine karşı koruma yönünde etkileri gösterilebilir. Bu sürecin günümüzdeki yansımaları bölge pazarları olarak görülebilir. Avrupa Birliği AB, Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması NAFTA, Japonya ve diğer Uzakdoğulu ülkelerin bütünleşme hareketi ASEAN ile gözlenen ülkeler arası bloklaşma eğilimleri uluslararası ticaretin serbestleşmesindeki önemli gelişmelerdir. Ancak bu süreç doğası gereği dünya pazarının oluşumunda bir tehdit olarak görülmektedir (bkz. Bahçekapılı, 1994, 68).

1970'lerde başlayan birikimin kriziyle birlikte, yeniden yapılanan dünya ekonomisi, ticaretin serbestleştirilmesini tıpkı güçlü devlet işletmelerinin piyasaya kazandırılmasını öngören özelleştirmenin başlatılması, finansal piyasaların deregülasyonu gibi önermeleriyle birlikte gündeme getirildiği bir sürece girmiştir. 1986'da başlayan Uruguay Raundu olarak geçen görüşmeler 15 Aralık 1993 günü sona erdi. Uruguay görüşmeleri sonucunda alınan kararlar dünya ticaretinin serbestleştirilmesi yönünde atılmış en önemli adım oldu. Uruguay görüşmelerinin 15 Aralık 1993 tarihinde imzalanmasıyla birlikte, dünya ekonomisinin globalleşmesi yönünde çok önemli bir adım atılmıştır. 117 ülkenin katılımıyla oluşturulan anlaşma gereğince, gümrük tarifeleri ortalama %40 oranında düşürülerek %3 seviyesine indirilmiştir. Tekstil kotalarının 2004 yılına kadar kaldırılması ve gümrüklerin indirilmesi kararlaştırılmıştır.

GATT çerçevesinde gerçekleştirilen Uruguay Görüşmeleri'nin bir parçası olarak 1 Ocak 1995'te kurulan ve şu anda 134 üye ülkesi bulunan Dünya Ticaret Örgütü (DTÖ), kısa zamanda birçok bağlayıcı karara ve faaliyete imza attı (Wallach ve Sforza, 2002,20). Neo-Liberal politikalar doğrultusunda DTÖ'nün gündemindeki konuların başında bu kez hizmet alanlarının

uluslararası ticaretinin küresel düzeyde denetlenmesini amaçlayan GATS* sözleşmesi bulunmaktadır. Özelleştirmenin hizmetler alanındaki ifadesi olan bu anlaşma, uluslararası hizmet ticaretine ilişkin temel kavram, kural ve ilkeleri ortaya koyan ilk çok taraflı anlaşma özelliğini taşımaktadır. Türkiye'nin kurucu üye olarak imza koyduğu bu anlaşma, 25 Şubat 1995 tarihinde TBMM'de onaylanmış, 26 Mart 1995 tarihi itibarıyla DTÖ üyeliğiyle birlikte yürürlüğe girmiştir. Bugün GATS'a taraf olan ülke sayısı 146'ya ulaşmıştır (Müftüoğlu, 2004, 38).

GATS'la hedeflenen, Keynesyen politikalar döneminde büyük ölçüde devlet eliyle yürütülmekte olan kamusal hizmetlerin büyük ölçüde piyasa koşulları içerisinde gördürülmesidir. Bu amaçla kamu hizmetlerinin özelleştirilmesi, bu gerçekleştirilemiyorsa piyasa kurallarına göre işletilmesi yani, ticarileştirilmesi öngörülmektedir. Böylece bir taraftan kamu hizmetlerinin vergiler yerine fiyatlama yoluyla finanse edilmesi sağlanacak ve sermaye üzerindeki vergi yükü kaldırılacak, diğer taraftan ise, hizmet ticaretinin serbestleşmesi ile tüm hizmetler ama özellikle kamu hizmetleri, yerli ve uluslararası sermayenin kar alanları haline getirilecektir (Müftüoğlu, a.g.m., 38).

1994'deki ilk metinde hiçbir şekilde kamu hizmetlerinin özelleştirileceğinden bahsedilmemekte, yalnızca hizmetlerin ticarileştirileceği belirtilmektedir. Ayrıca yine bu metinde, taraf devletleri istedikleri bazı kamusal hizmet alanlarını anlaşma kapsamı dışında tutabilme özgürlüğü ile anlaşmaya dahil etme kararları aldıkları hizmet alanlarında belli istisnalardan yararlanma hakkı tanınmıştır. Örnekleme gerekirse, bir üye devlet eğitim, sağlık vb. diğer kamusal hizmetlerini GATS'a dahil etse bile örneğin yabancı eğitimci veya hekimleri ülkesine kabul etmeme istisnası kullanma hakkına sahip olacaktır anlaşmaya göre. Ancak sayılan bu görece demokratik hükümler, son derece önemli genel hükümlerin pek çok demokratik örgüt tarafından gözden kaçırılmasında bir perde vazifesi görmüş gibidir. Gerçekten de anlaşmanın genel hükümleri arasına serpiştirilmiş olan "**Stand still**" ilkesine bağlı olarak

* General Agreement on Trade of Services (Genel Hizmet Ticareti Anlaşması)

üye devletlerin verdikleri taahhütlerden geri dönmeleri olasılığı tamamen ortadan kaldırılmış; “**Built In**” ilkesiyle ise -özellikle stand still ilkesiyle birlikte düşünüldüğünde- anlaşmanın belli periyotlarla dizayn edilmesi, dolayısıyla da piyasalaştırılacak hiçbir kamusal alan kalmayınca dek bu turların devam ettirilmesine olanak sağlamıştır. Buna göre, 1994 yılında örneğin eğitim, sağlık gibi en yaşamsal kamu hizmetlerini bile GATS'a dahil eden ülkeler bu taahhütlerinden vazgeçme haklarını kaybederken, belli kamu hizmetlerini o tarihte korumayı başarmış ülkelerin de bu korumayı uzun yıllar sürdürmesinin önüne geçilmiştir (Yılmaz, 2004, 26).

GATS'da geçen ticarileştirme hükmünde amaç, bir kamusal hizmetin kamu eliyle verilse bile piyasadaki rekabet koşullarına zarar vermeden icra edilmesini güvence altına almaktır. Başka bir deyişle hizmetler kamu eliyle verilse bile kullanıcılara cari piyasa fiyatlarıyla satılacak, piyasada benzer hizmetleri vermek üzere faaliyette bulunan özel şirketlerin istihdam biçimleri (*esnek, kalite normlarına uygun, performans dayalı ücret ve istihdam sağlanan, verimlilik esasına göre çalışan vb.*) ve örneğin şimdiye kadar olduğu gibi iş güvencesi sağlamayacaktır (Yılmaz, 2004, 27)

GATS Anlaşması'nın çok önemli bir hükmüne göre, merkezi veya yerel kamu ajanları, özel kesimin faaliyet gösterdiği hiçbir alanda rekabetçi bir tavırla hizmet üretimine girişemez, özel kesimle rekabet ortamı yaratamaz. Bu hüküm gereğince, teknik olarak özelleştirilebilecek tüm hizmet alanlarından kamu ajanları çekilmek ve bu alanları özel kesime devretmek zorundadır. Doğal olarak hizmetlerin özel kesime devri, aynı anda özelleştirilmesi ve piyasa fiyatları karşılığında “*müşterilere*” (vatandaşlara değil) sunulması anlamına gelmektedir (Önder, 2004, 9).

GATS anlaşması genel hükümleri uyarınca 2000 yılından bu yana yeniden dizayn edilmek üzere müzakere edilmektedir ve bu müzakerelerin planlanan bitiş tarihi aralık 2004'tür. Bu anlamda Türkiye'de Kamu Yönetimi Reformunun yasalaşması konusunda gösterilen acele de tesadüf olarak değerlendirilmemelidir, zira bu çalışma GATS'a uyumdan öte bir şey değildir.

Mecliste bulunan Kamu Reform Tasarısının bir çok kamu hizmetinin merkezi idareden yerel idarelere devri ve bu hizmetlerin etkinlik gerekçesi ile özel kesime devredilebileceği hükmü, GATS anlaşmasıyla uyum içerisindedir.

Türkiye GATS'ın sınıflandırma listesinde yer alan hizmet faaliyetlerinden önemli bir bölümünü anlaşma kapsamına alacağını yani piyasaya açacağını taahhüt etmiştir. Bazı hizmet alanlarının kapsam dışında tutulmasının gerekçesi yasal mevzuattan doğan engellerdir. Ancak bu engellerin de kısa sürede aşılması yönünde çaba gösterilmektedir (Müftüoğlu, 2004, 39). Türkiye'nin GATS kapsamında piyasaya açmayı taahhüt ettiği bazı kamu hizmetleri şunlardır:

1- Mesleki Hizmetler

- a-Uzmanlık gerektiren hizmetler
- b-Bilgisayar ve ilgili hizmetler
- c-Diğer mesleki hizmetler

2- Haberleşme Hizmetleri

- a-Posta hizmetleri
- b-Kurye hizmetleri
- c-Telekomünikasyon hizmetleri

3- Müteahhitlik ve ilgili Mühendislik hizmetleri

4- Eğitim Hizmetleri

- a-İlk, Orta ve diğer öğretim hizmetleri
- b-Yüksek Öğretim hizmetleri

5- Çevre Hizmetleri

- a-Kanalizasyon hizmetleri
- b-Çöplerin kaldırılması hizmetleri
- c-Sağlık-Çevre vb. hizmetler

6- Mali Hizmetler

- a-Sigortacılık ve sigortacılık ile ilgili hizmetler
- b-Bankacılık ve diğer mali hizmetler

7- Sağlık ile ilgili ve Sosyal hizmetler

- a-Hastane Hizmetleri

8- Turizm ve Seyahat ile ilgili hizmetler

a-Oteller ve Lokantalar

b-Seyahat acentaları ve tur operatörü hizmetleri

9- Ulaştırma hizmetleri

a-Deniz taşımacılığı hizmetleri

b-Hava taşımacılığı hizmetleri

c-Demiryolu taşımacılığı hizmetleri

d-Kara taşımacılığı hizmetleri

Görülüyor ki GATS anlaşması hiçbir sahayı boş bırakmadan, hemen tüm hizmet alanlarını kapsamaktadır. Sayılan hizmetlerin önemli bir bölümü çoğu ülkelerde kamu alanı içindedir, kamu alanı içinde olmamakla beraber, çevre ve halk sağlığı amaçlarıyla düzenlemeler yapılmış olan tüm diğer alanlar da GATS kapsamına alınmıştır. GATS anlaşması ile kamu alanı içindeki hizmetler özeleştirilebileceği gibi, hiçbir hizmet alanında çevre koruması ya da halk sağlığı açılarından kamu kontrolü oluşturulamayacaktır. Nitekim, bunun örneğini, NAFTA çerçevesinde Metalclad ünvanlı bir ABD firmasına Meksika hükümetinin 17 milyon dolar ceza ödemesi oluşturmaktadır. Adı geçen firmanın, San Luis Patos yöresinde tam kentin merkezinde atık işleme merkezi açmasına karşı çıkmış olan hükümet, çevre koruma ve toplum sağlığı gerekçesiyle firmaya çalışma izni vermemiştir. Buna karşı, NAFTA kuralları çerçevesinde dava açmış olan firmayı haklı bulan mahkeme Meksika hükümetini mahkum etmiştir. GATS anlaşması da aynen MAI ve NAFTA benzeri hükümler ihtiva etmekte, dolayısıyla GATS uygulamasında da benzer durumların ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır (Önder, 2004, 9).

B-Çokuluslu Şirketler

Dünyayı bir ağ gibi saran neredeyse ekonominin karlı alanlarının tümünde varolan firmaların bir çok ülkede şubeleri, fabrika ya da marketleri bulunuyor. Mikro düzeyde ele alındığında bu firmalar ya maliyet unsurunu düşürücü bir etki nedeniyle buralara yayılıyor, ya da pazar alanını genişletmek amacıyla. İkisi de kar oranının korunması/yükseltilmesi için gerekli. Sermaye-

Emek mücadelesi kadar ve belki de daha önemli olan Sermaye- Sermaye mücadelesi bu yayılmada etken oluyor.

Kapitalizmin ilk yıllarından itibaren görülen ulusötesi üretim ya da pazarlama arayışları kar için zorunluluktur. Emperyalizm teorilerinin de zorunluluk teorileri olarak ortaya çıkmasındaki temel neden de aynı nedendir. Rekabetin sermaye için anlamı açıktır: Tekelleşme. Diğer yandan kârın yeniden realize edilmesinin koşulu olan yeni pazar olanaklarıdır. Sermayeyi harekete geçiren iki unsurun da aslında 19. yy'ın sonundan başlayarak özellikle 20. yy'ın savaşlarına kadar sistemin merkezinde durduğunu görebiliriz. Bu iki mücadele de sermaye içi ilişkilerin deviniminin kapitalizmin temel itkisini oluşturduğunu bir başka deyişle Sermaye Birikimi Sürecinde bir durağanlıktan söz edilemeyeceği gibi sürekli bir yeniden ve yeniden dengeymiş gibi duran aşamalardan geçildiğini göstermektedir. Bu devinim içinde yukarıda saydığımız sürecin gerçeklik alanındaki hali ise sermayenin kârlılığı coğrafya sınırını da ortadan kaldırarak artırma çabasından -sınıflararası ve sınıf içi mücadelenin yarattığı olanaklar ölçüsünde- hiç vazgeçmediğidir. Bu birikimin temel itici gücüdür.

Sistemin bu mantığının ürünü olarak ortaya çıkan Çok Uluslu Şirketler (ÇUŞ), Çokuluslu şirketlerin dünyayı sarmaladığı ilk büyük tekelleşmenin yaşandığı 1800'lerin son çeyreğinde olgunlaşan süreçten günümüze kadar dünya coğrafyasına yayılmıştır. Daha öncede belirttiğimiz gibi, ikinci dünya savaşı sonrasında, ABD'nin yoğun birikim modelinin erken uygulamaya koymasına bağlı olarak ABD tüketim ve üretim normlarını ihraç ederek birikim modeli veya rejiminin uluslararasılaşmasını sağlamıştır (G. Detanne De Bernis, akt. Sönmez, 1998, 93). Bu uluslararasılaşma Batı Avrupa ve Japonya'ya yöneliktir. "ÇUŞ"ların önce sanayi daha sonra bankacılık sektörlerinde yerlerini almaya başlamalarıyla, ekonomik büyümede uluslararası ekonomik ilişkilerin ağırlığı giderek artmaya başlamış ve yeni boyutlar ortaya çıkmıştır. Özünde uluslararası yatırım veya sermaye ihracı, sermayenin uluslararasılaşması sürecinde para-sermayenin değerlendirilmesindeki bu yeni boyutu yansıtmaktadır. Vurgulanması gereken önemli bir nokta da ABD

hegemonyasının ÇUŞ'ların etkinlik kazanmasıyla pekişmesidir. Çokuluslu şirketlerin gerçekten ulussuz oldukları söylenebilir mi? Hayır, ÇUŞ'lar kökeni belli olmayan yeni şirketler değildir, bunlar esas olarak ulusal tekeller veya oligopollerdir" (Sönmez, 1998, 93).

ÇUŞ'lar konusundaki tartışma, küreselleşme sürecinin tanımlanmasında önemli bir yere sahiptir. Teknik gelişme yeni olanaklar yaratmıştır ve bu olanakların başında gelen, mikro elektronik alanındaki gelişmelerdir. ÇUŞ'lar açısından bu gelişme, faaliyetlerinin çeşitli aşamalarının -Tasarım, İmalat, Pazarlama- hem parçalanabilir, hem de bu parçalanmayı ortadan kaldıracak bir dikey bütünleşme yaratıcı, fabrika tarzı üretim de bile görülmeyen, aşamaların bir şebekeyle birbirine bağlanmasına olanak tanıyan gelişmedir. Bu süreç üretimin çeşitli aşamalarının -örneğin emek yoğun bir aşamanın emeğin göreceli ucuz olduğu bir az gelişmiş ülkeye aktarılması gibi- coğrafi olarak pazar ya da maliyet kaygısıyla parçalanarak çeşitli ülkelerde faaliyet göstermelerine -ki bu durum geçmişte de vardı, ancak üretimin teknik veri durumu bu günkü gibi bu olanağı sağlayamıyordu- neden oldu. Bu sürecin kurumları olarak merkez ülkelerin belirli bir güce sahip, ya da bu yeni duruma adaptasyonu başarabilen sermaye yapıları, ulusal tekeller ya da oligopolleri, sayıları fazla olmamakla birlikte, bu sürece ayak uydurabilen kimi gelişmekte olan ülke sermayeleri Sönmez'in yukarıda vurguladığı gibi, bugünkü ÇUŞ'ları oluşturmuşlardır.

Diğer yandan ÇUŞ'lar ulus-ötesi bir eğilim göstermekte midirler? Yani vatansız bir dünya sermayesinden söz edilebilir mi? Bu konudaki veriler ÇUŞ'ların çok vatanperver olduklarını göstermektedir. 1993'te yurtdışına yatırım yapan en büyük altı yatırımcı ülke şunlardır: ABD(50.224 milyon\$), İngiltere(25.332 milyon\$), Japonya(13.600 milyon\$), Fransa(12.166 milyon\$), Almanya(11.673 milyon\$) ve Hollanda(10.404 milyon\$) (OECD 1993 ten akt. Hirst ve Thompson, 2003, 109). Araştırmanın sonuçlarına göre, bu ülkelerden ilk beşinin 80'lerin sonlarında 'imalat' satışlarının % dağılımına bakıldığında, her ülke için ana bölge/ülke satışları, toplam şirket satışlarının üçte ikisini ya da

daha fazlasını oluşturuyor. Avrupalı şirketler Avrupa'da, Japon şirketleri Asya/Pasifik'te, Amerikan şirketleri Kanada ve ABD'de etkindirler. Bu durum piyasaların küreselleşmesini değil olsa olsa "bölgelleşmesini" bize göstermektedir (bkz. Hirst ve Thompson, 2003, 109). Bu durum Hizmet Sektörü analizlerinde de geçerlidir. ÇUŞ'ların faaliyetlerinin incelenmesinde başka bir ölçüt olarak, "varlıklarının dağılımı" incelendiğinde -ki "küreselleşme" tezinin sınırlanmasında önem taşınması beklenebilir- burada da satış verileri kadar uç olmasa da, "ana bölge/ülke" hakimiyeti son derece açıktır (Hirst ve Thompson, 2003, 111-2). Çok Uluslu Şirketlerin şubeler ve bağlı şirketleri ise farklılıklar göstermesine karşın genel ortak yayılım eğilimleri ana bölge/ülke ya da birbirlerine doğru bir özellik arzeder. Tüm bu veriler göstermektedir ki ÇUŞ'ların ana ülke odaklı yapıları geçmişte olduğu gibi bugün de devam etmektedir. Yani, küreselleşmeyle ilgili tüm spekülasyonlara rağmen, Çok Uluslu Şirketler faaliyetlerinin merkezi olarak anavatanlarına bağlıdır. Bu sonuçlardan -kuşku duymaksızın- şunu çıkarabiliriz: Uluslararası şirketler hala Çok Uluslu Şirket niteliği taşırlar, birinci vatan merkezliliğin iki yönü vardır. Bunlardan biri "ana ülke"nin diğeri de "ana bölge"nin rolüdür.

Özellikle neo-liberal politikaların uygulanma olanaklarının ortaya çıktığı 1980'lerden itibaren artan oranda şirketler birleşmeler yaşamışlar ve ulusötesi faaliyetlerinde çok büyük bir artış ortaya çıkmıştır. Gelişmiş ülkeler olarak adlandırılan güçlü kapitalist ülkeler menşeli çokuluslu şirketlerin (ÇUŞ) toplam çokuluslu şirketler içindeki payı, bu pay içinde de yukarıda belirtilen nedenlerden dolayı ABD kökenli ÇUŞ'ların payı hayli yüksektir. Özellikle Latin Amerika başta olmak üzere yapılan özelleştirmelerde ÇUŞ'ların ya da yavru şirketlerin payı yüksektir.

Neo-Liberal politikaların uygulanmaya başladığı küreselleşme sürecinde sermayenin yeryüzüne yayılımı hızla artmıştır. ÇUŞ'ların sayıları 1970'lerde 7.000 dolayındayken, 1992'de bu sayı 37.000'e ulaşmıştır. Bu şirketlerin yavru şirket sayısı ise 170.000 dolayındadır. Toplam dış yatırım stoku 1980 deki 440 milyar \$'lık düzeyden, 85'te 700 milyar \$'a, 90'da ise 2 trilyon \$'a

yükselmiştir. Yani 1985-90 arası büyüme oranı yılda %28'dir. Toplam stokun 1/3'ü en büyük 100 şirkete aittir. Her birinin yıllık cirosu 1 milyar doları aşan 600 ÇUŞ, dünya sınaî ve tarımsal katma değerinin %20'sinden fazlasını üretmektedir. Bütün ÇUŞ'ların toplam cirosu ise dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD'nin GSYİH'sına denk bir değere ulaşmıştır. Uluslararası işçi sınıfının %5'ini (72 milyon) ÇUŞ istihdam eder (Somel, 1996'dan akt. Savran, 1997, 46). ÇUŞ'ların dünya ekonomisindeki bu etkinliği elbette özelleştirme sürecine yansımış bir çok ÇUŞ güneyin fakir ülkelerinin kamu işletmelerini ya doğrudan yada yavru şirketler aracılığıyla satın almıştır. Özelleştirilen şirketlerin değerinin altında satılması ise bir anlamda ÇUŞ'ların kuzeye zenginlik transferidir (Toussaint, 1999, 143). Anavatanlarının kuzeyin zengin ülkeleri olduğu düşünülürse bu daha da belirginlik kazanır.

3-Neo-Liberal Politikalara Uyum Sürecinde Devlet

IMF ve Dünya Bankası, DTÖ, GATS, Bölgesel Serbest Pazarlar gibi uluslararası düzenleyici kurumlar olarak işlevlendikleri kapitalizmde temel mesele, yani kârların garanti altına alınmasıyla uğraşıyorlar. Çok Uluslu Şirket (ÇUŞ) kârlarının artırılması ya da korunması yalnızca anavatanına kâr transfer eden şirketin ve o ülkenin politikalarının hedefi midir? Yani gerçekte Özelleştirmeleri ısrarla takip eden kuruluş IMF, ve karlı çıkacak olan ÇUŞ'lar ve onun anavatanı ülkeler midir? Özellikle Azgelişmiş Ülke burjuvazileri, egemen sermayeleri çok büyük bir arzuyla bu sürece hizmet etmek istemişler ve bu süreçte Azgelişmiş Ülke ekonomilerinde karar mekanizmaları, büyük bir uyum politikasını devreye sokmuştur. Zaten uluslararası kurumların programlarına yapısal uyum programı adının verilmesi bu uyumu gösterecek bir iç ilişkinin varlığını kanıtlar. Gerçekte bu süreç Devlet'in politik ritüellerinde geçmişte olduğundan oldukça büyük değişiklikler göstermesiyle sonuçlanan uyumun başaktörü olmasına neden olmuştur.

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi, yirminci yüzyılın ikinci yarısına yeniden yapılanarak giren kapitalizm ya da "devletçe düzenlenen kapitalizm" büyük bir gelişme göstermiş, belki de tarihinin en yüksek ve en

kapsamlı büyüme hızların gerçekleştirmiştir. Verimlilik ve kar oranları yükselirken devletin daha çok kaynağa el koyması, ve bu kaynağı sosyal amaçlı harcamalarda kullanmasına büyük sermaye itiraz etmiyordu. Zaten büyük sermayeyle büyük işçi örgütleri arasında bir tür uzlaşma söz konusuydu. Verimlilik, dolayısıyla kar oranları yükselişini sürdürdükçe, sermaye de verimlilik artışının altında kalmak kaydıyla reel ücretlerin yükselmesine karşı olmak bir yana, bunda çıkarı vardı. Zira, ücretlerin sadece bir maliyet unsuru olarak görüldüğü dönem artık gerilerde kalmıştı. Ancak bu “yeni durumu” sadece sermayenin marifeti saymak yanlıştır. Asıl sermayeye böylesi bir uzlaşmayı dayatan bizzat sınıf mücadelesi, işçilerin, emekçilerin, ezilen halkların dayatmasıydı (Başkaya, 2003, 144-45). Ancak 1970’li yıllardan itibaren yeni ve evrensel bir bunalımla karşı karşıya kalınmıştır. Refah devletinden kaynaklanan talep şişmesi sonucu yaşanmaya başlayan enflasyon, bölüşümde emeğin payının sürekli artması ve buna bağlı olarak kar hadlerinin düşmesi, feminizm ve özellikle çevrecilik gibi yeni sosyopolitik akımların sermaye üzerine yeni sınırlamalar getirmesi bunalımın ana parametreleri arasında sayılabilmektedir. 1975 yılında yaşanan ikinci petrol şoku bunalımı bütün kapsamı ve derinliği ile gözler önüne sermiştir. Gerek hükümetler gerek Çok Uluslu Şirketler artık gelenekselleşmiş Keynesyen politikalarla bunalımın üstesinden gelemeyeceklerini açıkça görmüşlerdir. Mevcut kurumsal sistemin ya da kurulu düzenin giderek işlevsizleştiği açıkça ortaya çıkmıştır (Şaylan, 2003, 183).

Kriz yapısal bir kriz olduğuna göre kapitalizm yapısal çözümler üretmek zorundaydı ki bu dönüşümü temelde devletin yeniden yapılandırılması çerçevesinde gerçekleştirmek, düşen kar oranlarının yeniden yükseltilmesi her şeyden önce politik iradenin öncülüğünde gerçekleşebilirdi. Ancak bu stratejik bir dönüşüm ideolojik düzlemde bir dizi kuramsal dayanağa ihtiyaç duymaktadır. Önceki bölümlerde ele alınan Neo-Liberal tezlerin ortaya çıkışı bu dönemde gerçekleşirken, temelde sosyal devlet eleştirisi üzerine kurulu oldukları hemen göze çarpar.

Neo-Liberal düşünürler modern devleti, kendisini topluma dayatan, gitgide daha mütehakkim ve habis bir etki (nüfuz) olarak görürler. En azından modern devletin sivil toplumdaki tüm özgürlüğü ve özerkliği ezecek ölçüde güçlü ve otoriter olmaya başladığı korkusunu tekrar ederler. Devlet ve toplum konusundaki Neo-Liberal görüş çoğu kez ikinci dünya savaşını izleyen yarım yüzyılda Batı Avrupa ve Kuzey Amerika'da devlet ve toplumun tarihsel evrimi bağlamında açıklanır. Devlet ve toplum konusunda daha genel Neo-Liberal en gelişkin ve özenli yorumcusu muhtemelen Avusturyalı ekonomi politikçi Friedrich Hayek'ti (1899-1992). Hayek, en iyi sonuçların serbest piyasanın kurumlarına güvenilmesiyle teminat altında tutulabileceğini savunuyordu*. Ekonomik varlıkların özel sahipliği veri alındığında, öz çıkarları, varlık sahiplerin, mümkün en yüksek bireysel özgürlük düzeyleriyle uyumlu bir düzenleme içinde toplumun üretici kaynaklarını en verimli biçimde kullanmaya yöneltecektir (Pierson, 2000, 130-1,152). Bu ideolojik argümanlar, "bilim adamlarının", büyük sermayenin hizmetinde ve aynı zamanda onun bir parçası haline gelmiş olan Medya bu alanda önemli bir işlev üstlendiler. Artık geçmişteki devlet müdahalesi biçimlerine savaş ilan edilebilirdi. Önce İngiltere'de Teatcher'in, hemen arkasından da ABD'de Reagan'ın iktidara taşınmasıyla Neo-Liberal tezler artık pratik politikaya tercüme ediliyordu...Eşzamanlı olarak Üçüncü Dünya'daki 'ulusal kalkıncı devlet'in' de aşındırılması ve savaş sonrası dönemde geçerli "çevreleme liberalizmi stratejisinin" yerini işçilere, emekçilere, mütevazı toplum kesimlerine, Üçüncü Dünya halklarına karşı topyekün savaş ilanı anlamına gelen "küresel püskürtme stratejisi" gündeme getiriliyordu.

Bu sürece ilişkin şu tarihsel değerlendirmeye bakmak, gerekiyor. Yerinde bir kavramsallaştırmayla "Devletin Yeniden Sömürgeleştirilmesi" olarak bu durumu dışsal bir sürece yanıt olarak yorumlayan James Petras, "özellikle de ABD, Üçüncü Dünya Devletlerine, yine ekonomilerini serbestleştirme, kamu işletmelerini vb. özelleştirme baskısı yaptı. Ama üçüncü Dünya Devletlerinin birçoğu bu emperyal baskılara (bugün buna küreselleşme deniliyor) direndi. Bu senaryo iki temel olayla değişti: ABD önderliğinde emperyalist güçler,

* Hayek ve Neo-Liberal görüş çerçevesinde devlet analizi için (bkz.Pierson,2000, 30-38)

ekonomileri tahrip etmek ve liberal programı reddeden ulusalcı ve sosyalist rejimleri devirmek için Güney Afrika, Orta ve Güney Amerika ve Asya'daki paralı, kukla askeri-siyasi güçleri kullanarak askeri bir saldırı dalgası başlattı. İkinci değişiklik te, Üçüncü Dünya'da uluslararası mali çevrimlere bağlantılı, denizaşırı bankalarda hesapları ve yatırımları olan ve esas olarak ihracat piyasalarına angaje olmuş (üst düzey siyasi görevlileri de içeren) yeni bir ulusaşırı kapitalist sınıfın yükselişiyle gerçekleşti. Emperyal güçlerin neo-liberal programını paylaşan bu ulusaşırı kapitalist sınıf, Üçüncü Dünya Devletlerinde hakim konuma geldi ve emperyal güçlerin çıkarlarını gözetken politikalar uygulamaya girişti. Ulusaşırı kapitalist sınıf ile emperyal güçler karşılıklı dinamik etkileşim, hatalı biçimde küreselleşme olarak betimlenen şeyi üretti. Aslında ortaya çıkan, Üçüncü Dünya Devletlerindeki ulusaşırı kapitalist sınıfın yaşamsal önemdeki rolüyle Üçüncü Dünyanın yeniden sömürgeleştirilmesi" diyor (Petras, 2002, 32). Yeniden sömürgeleştirilen devlet, uluslararası finans kuruluşlarına danışarak, stratejik ve kârlı kamu işletmelerinin özelleştirilmesi yoluyla liberal gündemini uygular. Özelleştirme, siyasal ittifakların kurulması, sendikalara baskı yapılması ve /veya militan işçilerin işten atılması, işletme borçlarının toplumun sırtına yıkılması, satışların organize edilmesinde yabancı yatırım bankalarının tavsiyelerinin alınması, gözde alıcıların avantajlı bir şekilde satın almasını garantilemek için müdahale edilmesi ve kamu işletmesinin sabit tarifelerle çalışması halinde tarife veya fiyat kontrollerinin kaldırılmasını içeren devlet müdahalesini gerektirir (Petras, 2002, 33-4).

Devletin merkezinde yer aldığı kamu sektörünün özel sermaye kuruluşları haline getirilmesi amacıyla yapılan özelleştirmelerde özellikle Türkiye gibi az gelişmiş ülke kategorisinde yer alan ülkelerde geçmişte oluşturulan sanayi kuruluşlarının özelleştirilmesi başlıca öneme haizdir. Çünkü bu kuruluşlar kamu kurumlarıdır ve toplumun vergileriyle oluşturulan bu kurumların tüm itirazlara ve karşı duruşlara rağmen, özel ellerde toplanması toplumun aleyhine kaynak tahsisi anlamına gelir ki bunu devlet özelleştirmelerle yerine getirmiştir.

Diğer yandan değerlendirme arayışındaki sermayenin bu kuruluşlara ilk elden yönelmesi başka alanlarda düzenlemeler yapıldığının gözden kaçırılmasına neden olmamalıdır. Bu alanların başında önceki bölümlerde değinilen, hizmetler sektörü, tarım alanları ve sair sermaye için karlılık arzeden, piyasa halini alabilecek tüm alanlar geçerlidir.

Sözü edilen süreçte ekonomide yani sermaye birikiminin güç dengeleriyle gerçekleştiği alanda merkez niteliğindedir. Ulusal ekonomilerin yeni sürece uyum sağlamasında da devlet bir düzenleme aracı olarak birikimin ihtiyaçlarına cevap verecek düzenlemeleri yapmaktadır. Yapılan düzenlemelerin geçmiştekinden farklı oluşu devletin bu süreçte rolünün ortadan kalktığı yanılsamasına düşülmesine yol açmışsa da, bugün gelinen noktada özelleştirmelerin, Neo-Liberal düzenlemelerin kararlarını veren AGÜ devletleri hala çok güçlü ve geçmişteki kadar ve genellikle daha çok ekonomiye müdahale eder durumdadırlar. Değişen devletin ekonomiye müdahalesi değil; nasıl ve kimin yararına müdahale ettiğidir (Martin, 1995, 76).

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM ÖZELLEŞTİRME

1- Özelleştirme kavramı ve genel değerlendirme

Özelleştirme terimi ilk kez 1969 yılında Peter F. Druçker tarafından ortaya atılmıştır. Yazar Yeni Gerçekler adlı eserinde şunları yazmaktadır.

“devletin sınırlarına ilişkin tartışma, ilk A. Smith’in kitabından iki yüzyıl sora ortaya atıldığında, yersiz, belki saçma diye ilgi görmedi. Aslında 1969 tarihinde çıkan The Age of Discontinuty başlıklı kitabımla bunu ortaya atan ben oldum. Bu kitapta böyle bir şeyin ileride olabileceğini önceden görerek, yönetimlerin kamuya ait şirket ve sanayileri eldin çıkarmaları anlamında kullanılmak üzere **özelleştirme** diye bir terim uydurdum. Ancak The Economist kitabın eleştirisini yaparken, düpedüz saçmalık ve gerçekleşmesi hiçbir

zaman mümkün olmayacak bir şey diyerek bu düşünceyle alay etti. Bunun üzerinden ancak sekiz yıl geçmişti ki, Margaret Teatcher İngiltere’de başbakan oldu ve hemen özelleştirmeye başladı. Özelleştirme o günden sonra, yalnızca bayan Teatcher ve 1986’da Fransa başbakanı olan J. Chirac gibi muhafazakarların programı olmakla kalmadı. Fransız sosyalistleri 1988’de başbakanlığı tekrar aldıklarında özelleştirmeye devam sözü verdiler. Hatta işçilerden gelen katı muhalefete rağmen Fransa’da devletleştirilmiş en büyük sanayi olan Renault Otomobil Şirketini özelleştirmeye karar verdiler.” (Druçker’dan akt. Yıldırım, 1999, 4).

Gerçekten de özelleştirme kavramı, 1970’lerde ortaya çıkan ve daha önceki bölümlerde ele alınan sermaye birikim sürecindeki tıkanmayla, krizle birlikte sosyal devletin iktisadi alandan çekilmesi ve bu kurumların piyasaya aktarılması anlamında kullanılan güçlü bir inanç taşıyıcısı olmuştur. Öyle ki yazarın da belirttiği gibi günümüzde artık sol ya da sağ hükümetler iktidarları süresince özelleştirme politikalarına sadık kalınacağını her fırsatta dile getirerek iktidar olmaya çalışır, iktidardayken de en çok özelleştirmeyi yapan olmakla övünür olmuşlardır.

Başlangıçta özelleştirme, ülkemizde kamu iktisadi teşekkülleri (KİT) olarak adlandırılan kuruluşların özelleştirilmesi biçiminde görülmekteydi. Ancak 1970’lerin sonlarına doğru başlayan özelleştirme uygulamaları, giderek sermayenin kar olanağı gördüğü tüm alanları kapsamaya başladı ki, F. Hayek gibi* liberal düşüncenin en katı savunucularının bile, ‘devlete ait alan’ olarak tanımladıkları eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanları bile özelleştirme hedefi içindedir, belirli oranlarda da özelleştirilmiştir (Hayek’in bu görüşü için bkz. Atılğan, 2000, 20). Dolayısıyla, özelleştirme geniş anlamda kullanılır olmuştur. Kamu kuruluşları tarafından, kamu personeli ile yapılan mal ve hizmet üretiminin özel sektöre devredilmesi diye tanımlanırsa bugünkü özelleştirme uygulamalarının genişliği tanımlanmış olur. Özelleştirme, “kamu mal ve hizmetlerinin dağıtımında devletin ve dolayısıyla kamu örgütlerinin yerinin ve

* bu konuda bkz. Atılğan, 2000, 20.

rolünün küçültülmesini, bu mal ve hizmetlerin üretim ve dağılımında özel sektör ve piyasa ekonomisi kurallarının hakim kılınması yoluyla verimlilik ve etkinliğin artırılmasını amaçlayan” (Polatoğlu, 1994, 7) uygulamalar diye tanımlanmakta ve genel olarak bu tanım çerçevesinde ortaklaşmaktadır. Türkiye’de ve dünyada özelleştirme uygulamalarının zamanı, uygulama yöntemleri ve uygulanan Kamu sektörleri farklı farklı olmakla birlikte tüm bu farklılıkların öz ve amaçlanan ile ilişkisi açısından kayda değer farklılıklar taşımadığını vurgulamak önemli bir hareket noktasıdır. Diğer yandan Neo-liberal politikaların en önemli önermelerinden birisi olan özelleştirmenin, zamanlama açısından da kapitalizmin belli bir anında, belli zorunlulukları ve belli koşulların meydana gelmesiyle genel olarak ikinci büyük ekonomik buhrana verilen sistem yanıtları içinde ortaya çıktığını, yani yukarıda anlatılmaya çalışılan sürecin ürünü olduğunu söyleyebiliriz.

Krizin belirginleşmesinden önceki dönemde, 1965-73 kesitinde gelişmiş ülkelerdeki finansman ihtiyacının yüksek olmadığını söylenebilir. Ülkelere göre farklılık göstermesine karşın genel olarak bu durum geçerlidir. Ancak birinci petrol şokundan sonra durum değişmiştir. Ekonomik büyümenin yavaşlamasının yanısıra, 1975’in sonlarına doğru açık bütçe politikasının uygulanmasını kamu açıklarının büyümesine yol açmıştır. Dış açıkların yarattığı olumsuz etkilerin kamusal açık yaratıcı Keynesgil politikalarla nötralize edilmesi amaçlanmıştır. Genel olarak Keynesgil politikanın amacı açık bütçe politikası aracılığıyla tüketim ve yatırımı desteklemek, böylelikle iç talepteki daralmayı engelleyerek, ekonomik durgunluğu aşmak biçiminde özetlenebilir (Sönmez, 1994, 39). Uygulamada bu politikalar kamu harcamalarını artırarak belirli düzeyde tüketim ve yatırımı desteklemiş ancak 1976 yılından itibaren durum tersine dönmeye başlamıştır. Gelişmiş ülkelerdeki genişlemeyi desteklemek doğrultusunda söz konusu ekonomilere yönelik dış talebin canlandırılması amacıyla uluslararası likiditenin hızlı biçimde artırıldığı, bu bağlamda az gelişmiş ülkelere düşük hatta negatif reel faizle dış ödünç verildiği gözlenmektedir. Dış kredi temininde zorluk çekmeyen az gelişmiş ülkeler kamu kesimi öncülüğünde büyüme politikalarını uygulamaya koymuşlardır. Açık bütçe politikaları yürürlüğe

konulmuş, giderek artan kamusal açık giderek artan oranda dış finansman ihtiyacını ortaya çıkarmıştır (Sönmez, 1994, 40). Kriz koşullarında başlayan yeniden yapılanma sürecinin temel karakteristiği, sermayenin değersizleşmesini önleyecek, düşen kar oranlarını telafi edecek dönüşümleri hayata geçirmektir. Kriz koşullarında mevcut para sermaye ve üretime yönelmeyen üretici sermayeden oluşan fonların değerlendirilmesi ilk etapta “azgelişmiş” ülkelerin sermaye açıklarını kapatmaya yönelik olarak tarif edilen ve bunun için borçlanmalarını özendiren bir politikanın izlenmesi olmuştur. Borç kısılcasına bu ilişki aracılığıyla giren “azgelişmiş” ülkeler süreç içinde borçlanabilmek ve borçlarını çevirebilmek için IMF’nin denetiminde yapısal uyum ya da istikrar politikalarını uygulamak durumunda kalmışlardır (Türkay, 2004, 62). Bu süreç yukarıdaki bölümlerde de anlatılan IMF’nin işlevini farklılaştıran önemli bir değişikliğe işaret eder. Bu gelişmeye paralel bir diğer yapılanma alanı ise, savaş sonrası birikim sürecinin temel mekanizmalarından birisi olan “refah devleti” uygulamalarının meta ilişkileri içine çekilmelerine yönelik özelleştirme politikalarıdır. Özelleştirme politikaları, düşen kar oranlarının tanımladığı kriz koşullarında sermayenin vergi yükünü azaltmaya yönelikken, aynı zamanda meta ilişkisi içine çekilecek eğitim, sağlık, sosyal güvenlik alanlarının yeni kar alanlarına dönüşmesine yönelik bir niteliğe sahiptir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi de aynı mantığa dayanmaktadır (Türkay, 2004, 62-3).

2-Türkiye’de Özelleştirme

A-Özelleştirme Süreci ve Hazırlık Çalışmaları

Sistemin önceki bölümde değinilen krize karşı politikalarının başında kamu sektörünü özelleştirme uygulaması geliyordu. Bu çerçevede bir çok ülkede 1980’li yıllar özelleştirmelerin uygulandığı yıllar olmuştur. Özellikle Türkiye’de özelleştirmelerin temelini oluşturan dönüşüm, 24 Ocak Kararları olarak bilinen, 1980 yılında alınan kararlar çerçevesinde gerçekleşmiştir. 1980’li yıllarda özelleştirme kavramı Neo-Liberal akımların ve iktidarların gözde sloganı oldu. Avrupa’da ve Amerika’da iktidarı genelde liberal partilerin ele geçirmeleri,

sermaye birikim sürecinde yaşanan tıkanıklıklar, ikinci petrol şoku (1979), az gelişmiş ülkelerin genelde düştükleri borç krizi, sosyalist sistemin global bir bunalıma girmesi gibi nedenler özelleştirmenin ideolojik, ekonomik, mali altyapısını hazırlamıştır (Oyan, 1990'dan akt. Yıldırım, 1999, 41). 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar Programı adı verilen program temel strateji olan ithal ikameci sanayileşme stratejisini değiştirmiştir. Buna göre artık dışa açık, liberal bir ekonomik politika öngörülmekteydi. 24 Ocak kararları uygulamaya ancak 12 Eylül Askeri Rejimi sırasında konulabilmiştir. Bu çerçevede özelleştirmeler hedeflenmişse de yapılamamış, KİT'ler ancak zararlarını kapatmak için yüksek kar amacı yüklenbilmişlerdir. Anavatan Partisi iktidarı ise bu yolda önemli bir mihenk taşıdır. "Hükümetimiz vatandaşlarımızın ...gerçekleştirebilecekleri yatırımlara devletin doğrudan kaynak tahsis etmesini doğru bulmamaktadır. Bu şekilde mütalaa edilebilecek kamu iktisadi teşebbüslerinin tedricen millete devredilmesini uygun buluyoruz" (Atasoy, 1993'ten akt. Yıldırım, 1999, 42). KİT'ler bu dönemde özelleştirme hedefinden dolayı yatırımlardan uzak tutulmuş bu ise KİT'lerin zararını yaratan temel neden olmuştur. Diğer yandan KİT'ler yüksek faizlerle borçlandırılmış ve bu borçlar kamu kesimi açıkları bütçe içinde 'kara delik' olarak giderek büyümüştür (bkz Önder, 1994, 31-35).

Hukuksal altyapının hazırlanması ise 1980'den günümüze devam etmektedir. İlk yasa 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlanması Hakkındaki Kanun 17 Mart 1984 tarihinde çıkmıştır. Kanunun 2. Maddesinde KİT'ler dahil kamu kurum ve kuruluşlarına ait tesislerin gelirleri için "**Gelir Ortaklığı Senedi**", KİT için "**Hisse Senedi**" çıkarılması ve "**İşletme hakkı verilmesi**"ne dair hükümler yer almıştır. 8 Haziran 1984 tarihli KİT'ler hakkında 233 sayılı KHK'ya göre, ekonomik alanda ticari esaslara göre faaliyet gösteren KİT'ler İktisadi Devlet Teşekkülü (İDT), kamu hizmeti ağır basan, tekel niteliğinde mal ve hizmet üreten KİT'ler Kamu İktisadi Kuruluşu (KİK) olarak iki grupta toplanmıştır. Ayrıca 233 sayılı KHK daha önce kanunla kurulması öngörülen girişimlerin bakanlar kurulu kararı ile kurulabilmesini benimsemiştir. Bu KHK ile "sözleşmeli personel statüsü" getirilmektedir. Böylelikle özelleştirilen KİT'lere sahip olacak özel sektöre istihdam kolaylığı sağlanmış olacaktır. Bunun

için memurluktan sözleşmeli personelliğe geçiş teşvik edilmiştir. Bu durum KİT'lerde ücret dengesizliğine neden olmuştur (Cevizoğlu, 1989, 84-5).

1980, 24 Ocak kararlarıyla başlayan süreç, bu konudaki kanunların, kararnamelerin birbiri ardısına düzenlenmesiyle 1985 yılındaki Özeleştirme Ana Planı'na kadar gelmiştir. 1985 yılında özelleştirme uygulamalarının stratejik bir plana dayandırılması amacıyla önceliklerin, kapsamın ve termin planının belirlendiği DPT tarafından Özelleştirme Ana Planı hazırlanmasına karar verilmiştir. Açılan uluslararası ihale sonucunda, Morgan Guaranty Trust Company of New York firması, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Sınai Yatırım ve Kredi Bankası, Yatırım Finansman A.Ş. ve Price Waterhouse/Muhaş A.Ş. ile birlikte Özelleştirme Ana Planı hazırlamakla görevlendirilmiştir. İhale bedeli olarak bu şirkete 347.000 ABD doları ödenmiştir (Kılıcı, 98 ve Çetinkaya, 2001'den akt. Alpaslan, 2002, 71). Özelleştirme ana planında 32 KİT ekonomik yaşayabilirlik ve yatırım ihtiyaçları kriterleri dikkate alınarak özelleştirme önceliklerine sınıflandırılmış ve buna göre özelleştirme yöntemlerinin belirlendiği bir termin planı da ortaya konmuştur.

Özelleştirme hukuksal altyapısının oluşturulmasında 1994 kritik bir tarihtir. Şekil itibariyle bile olsa bütün siyasi partilerin ve sendikaların önerileri de alınarak hazırlanan 4046 sayılı Özelleştirme Yasası 27 Kasım 1994 tarihinde yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bu yasa ile, daha önceki mevzuatta yapılan değişiklikler ve getirilen yeni düzenlemeler, ana başlıklar itibariyle şöyledir: "Özelleştirme Yüksek Kurulu", "Özelleştirme İdaresi Başkanlığı " ve "Özelleştirme Fonu" oluşturulmuştur (www.öib.gov.tr, 08/08/2002'den akt. Alpaslan, 2002, 79).

Ayrıca erken emekliliğin teşviki amacıyla, özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlarda Emekli Sandığı'na tabi personelden hizmet süresi itibariyle emeklilik hakkı kazananlara, bu hakkı kazandıkları tarihten itibaren 2 ay içinde emekli olmayı istemeleri halinde ikramiyelerinin %30 fazlası ile ödenmesi hükme bağlanmıştır (Alpaslan, 2002, 79).

B-Özelleştirme Kapsamına Alınan Kuruluşlar

1985 yılından itibaren 241 kuruluşteki kamu hisseleri, 22 yarım kalmış tesis, 5 taşınmaz, 4 elektrik santrali, 6 otoyol ve 2 boğaz köprüsü, 29 Tesis ile bir hizmet birimi özelleştirme kapsamına alınmıştır.

22 kuruluşteki kamu payı ile 4 elektrik santrali ve 4 taşınmaz daha sonra özelleştirme işlemine tabi tutulmaksızın kapsamdan çıkarılmıştır. Bunlar arasında yer alan T. Öğretmenler Bankası Mayıs 1992'de Halk Bankası'na, Denizcilik Bankası Kasım 1992'de Emlak Bankası'na, Ardem A.Ş. Ağustos 1999'da Arçelik A.Ş.'ye, ETAĞ A.Ş. ise Ağustos 2001'de Turban Turizm A.Ş.'ye devredilmiştir. BASF – Sümerbank Kimya Sanayii A.Ş. ile Güney Sanayii'ndeki kamu payları, daha önce bu paylara sahip olan Sümer Holding'e, TÜLOMSAŞ, TÜDEMSAŞ ve TÜVASAŞ, TCDD'ye iade edilmiştir. Nisan 1987'de özelleştirme kapsamına alınan Gübre Fabrikaları A.Ş. 1989 yılında kapsamdan çıkarılmıştır. Yine kapsama alınan Boğaziçi Hava Taşımacılığı A.Ş. ise tasfiye edilmiştir. TEAŞ'ın bazı şirketlerinde iştirak payı olan AKTAŞ, NURTEK, TGT ve SOYTEK Elekt. Sant. Tes. İşl. ve Tic. A.Ş., ETİTAŞ Elekt. Teç. İmal. Tesisat A.Ş., MİTAŞ Madeni İnş. İşleri A.Ş. ile Kayseri ve Civarı Elekt. T.A.Ş. Mart 1998'de kapsam ve programdan çıkarılmış, eski statülerine iade edilmiştir. Eylül 1997'de kapsama alınan Başak ve Oyak Sigorta şirketleri Ekim 1998 tarihinde kapsamdan çıkartılarak eski statülerine iade edilmiştir. Ayrıca, Aralık 2000'de kapsama alınarak hazırlık işlemine tabi tutulmasına karar verilen Eti Holding A.Ş. Temmuz 2001'de kapsamdan çıkarılarak eski statüsüne iade edilmiştir.

Ayrıca çeşitli tarihlerde özelleştirme kapsam ve programına alınan kuruluşlardan 15 iştirak hissesinin özelleştirme çalışmalarının Sümer Holding A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, söz konusu 15 kuruluşta bulunan İdare'ye ait azınlık hisseleri, Özelleştirme Yüksek Kurulu'nun 12 Mart 2001 tarihli kararı ile Sümer Holding A.Ş.'ye devredilmiştir. Bunun yanı sıra Yasataş A.Ş. ile MEYBUZ A.Ş.'ye ait İdare hisselerinin özelleştirme çalışmalarının Et ve Balık Ürünleri A.Ş. tarafından yapılabilmesi amacıyla, 10 Eylül 2001 tarihli Özelleştirme Yüksek Kurulu kararı ile Et ve Balık Ürünleri A.Ş.'ye devredilmiştir.

Bunların dışında 1995 yılında özelleştirme kapsamına alınan Hamitabat, Kemerköy, Soma-B ve Yeniköy elektrik santralleri 1997 yılında kapsamdan çıkarılmış ve Enerji Bakanlığı'na iade edilmiştir. Maliye Bakanlığı ve Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü'ne ait 4 taşınmaz ise 2000 yılında kapsamdan çıkarılmıştır.

Ayrıca, 14.6.1995 tarihinde 4046 sayılı Kanun çerçevesinde hisseleri özelleştirme kapsamına alınarak Özelleştirme İdaresi'ne devrilen Türk Telekom, bu işlemin 28.2.1996 tarihli Anayasa Mahkemesi kararı ile iptal edilmesi sonucu kapsamdan çıkarılmıştır. Şirketin özelleştirme çalışmaları 4161 sayılı Kanun çerçevesinde yürütülmektedir (www.öib.gov.tr., 2004).

23 Mart 2003 günü Meclis'ten güvenoyu alan 59'uncu Hükümet de özelleştirme konusunda yerli ve uluslararası sermaye kuruluşlarının görüş ve istekleri doğrultusunda, özelleştirmeye hız vermeyi uygulayacakları politikaların ekseni yapmıştır. Nitekim Uluslararası Para Fonu (IMF)'na 05.04.2003 günü verilen Dördüncü Gözden Geçirmeye İlişkin Ek Niyet Mektubu'nda bu husus taahhüt edilmektedir. IMF'e verilen mektubun başlangıcında "program uygulamalarına hızla devam edileceği" belirtilerek "yenilenmiş bir özelleştirme atağı üzerinde odaklanılacağı" vurgulanmaktadır. IMF'e verilen ek niyet mektubunun 41'inci paragrafında da, "2003 yılında özelleştirme Hükümet Programı'nda en önemli gündem maddelerinden biridir" tespitinde bulunulmakta ve "Hükümetin ilan ettiği özelleştirme programı ile bu konudaki güçlü niyetini ortaya koyduğu" belirtilerek "yeni programın 2003 yılında 4 milyar ABD doları özelleştirme geliri getirmesi beklenmektedir" denilmektedir.

26 Mart 2003 günü açıklanan 'Özelleştirme Programı ve Gerçekleşmesi' raporunda, özelleştirme kapsamında olan ve ihalesi sonuçlanmış, sonuçlanacak ya da ihaleye çıkarılacak kuruluşlar ile kapsama alınacak olan kuruluşlar sıralanmaktadır. 2003 yılı özelleştirme programında yer alan kuruluşlara bakıldığında, Türk sanayii için temel taşı niteliğinde bir sürü kuruluş dikkati çekmektedir. Özelleştirme programında bulunan kuruluşlar: TDİ Çeşme Limanı, Dikili Limanı, Kuşadası Limanı, Trabzon Limanı, SEKA Afyon İşletmesi, Kastamonu İşletmesi, Balıkesir İşletmesi, Çaycuma İşletmesi, TZDAŞ

Adapazarı Fabrikası, TAKSAN A.Ş., İGSAŞ, SEKA Akdeniz İşletmesi, GERKONSAN, SEKA Aksu İşletmesi, PETKİM, ETİ GÜMÜŞ, ETİ ELEKROMETALURJİ, ETİ KROM, SÜMER HOLDİNG (Diyarbakır Pamuklu Fabrikası, Malatya Pamuklu Fabrikası, Adıyaman Pamuklu Fabrikası ve Akdeniz Pamuklu Fabrikası, Çanakkale Deri Fabrikası, Van Deri ve Kundura Fabrikası, Tercan Fabrikası, Sarıkamış Ayakkabı Fabrikası, Adana Fabrikası), TÜPRAŞ, Gemlik Gübre Fabrikası, Samsun Gübre Fabrikası, Kütahya Gübre Fabrikası, TUMOSAN, TEKEL Sigara İşletim Birimi, TEKAL Alkollü İçecek Birimi, SEKA Taşucu Limanı, SEKA İzmit İşletmesi, KBI- Eti Bakır, SEKA İzmit Fabrikası, SÜMER HOLDİNG (Merinos Fabrikası, Bakırköy Konfeksiyon Fabrikası, Beykoz Deri ve Kundura Fabrikası, Antalya A.Ş., Bergama A.Ş., Manisa A.Ş.) , Ataköy Hotel, Ataköy Marina, THY, TDÇİ, ET_BALIK, ERDEMİR, T. ŞEKER FABRİKALARI, Otoyollar ve Boğaz Köprüleri, İMKB, İstanbul Altın Borsası, Milli Piyango, Halk Bankası, Vakıfbank, TÜRK TELEKOM, Enerji Üretim Tesisleri ve Enerji dağıtım Tesisleri olarak sıralanmıştır (Bağdadioğlu, 2004, 2).

C-Yapılan Özelleştirmeler

Özelleştirme çalışmaları 1985 yılında bazı yarım kalmış tesislerin özel sektöre devriyle başlamıştır.

Özelleştirme uygulamalarının başlatıldığı 1985 yılından 2004 yılına kadar geçen 19 yıllık sürede kapsama alınan kuruluşların yarısından fazlası tamamen özelleştirilmiştir. Bu kuruluşlardan, daha önce ÇİTOSAN'ın bağlı ortaklığı statüsünde faaliyet gösteren çimento fabrikaları dışında, bu kuruluşların büyük bir kısmı varlık veya kamunun azınlık hissesine sahip olduğu iştiraklerdir. Bugüne kadar, SEK ve YEM Sanayii, ÇİTOSAN, TESTAŞ ve ORÜS'e bağlı tüm üretim birimleri tamamen özelleştirilmiş ve devlet bu alanlarda işletmecilikten çekilmiştir. YEM Sanayii A.Ş. ve SEK Süt Ürünleri A.Ş.'nin Kasım 1997'de, ÇİTOSAN ve TESTAŞ'ın ise Temmuz 1999'da, tüzel kişilikleri Ticaret Sicil'den silinmiş, sözkonusu şirketler EBK Et ve Balık Ürünleri A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tasfiye edilmiştir. Bunun yanısıra, 7 giyim tesisi ve 34 gayrimenkulu özelleştirilen KÖYTEKS Yatırım Holding A.Ş. de, Aralık 1998

tarihinde Sümer Holding A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tasfiye edilmiştir. Ayrıca ORÜS Orman Ürünleri A.Ş. bünyesinde bulunan 21 işletmesi özelleştirilmiş, kalan 2 işletme SEKA'ya devredilerek, kuruluş Mart 2000 tarihinde tasfiye edilmiştir. Öte yandan, İSDEMİR 31 Ocak 2002 tarihinde imzalanan devir sözleşmesiyle tüm varlıkları ile birlikte ERDEMİR'e devredilmiş ve tüzel kişiliği sona ermiştir. ÇELBOR A.Ş.'de bulunan %100 oranındaki hisselerin tamamı 31 Mayıs 2002 tarihinde ERDEMİR'e devredilmiştir. T. Gemi Sanayii A.Ş. ise T. Denizcilik İşletmeleri A.Ş. bünyesinde birleştirilerek Mayıs 2002'de tüzel kişiliği sona ermiştir. İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş. ise 15 Nisan 2002'de TÜGSAŞ Türkiye Gübre San. A.Ş. bünyesinde birleştirilmiş ve TÜGSAŞ'ın bağlı ortaklığı haline getirilmiştir. DİTAŞ Deniz İşletmeciliği A.Ş.'de bulunan %50.98 oranındaki hisselerin tamamı 21 Kasım 2002 tarihinde TÜPRAŞ'a devredilmiştir. Turban Turizm A.Ş., T. Zirai Donatım A.Ş. ve TÜMOSAN Türk Motor Sanayii A.Ş. 7 Şubat 2003 tarihinde SÜMER HOLDİNG A.Ş. bünyesinde birleştirilerek tüzel kişilikleri sona ermiştir.

KARDEMİR özelleştirmesiyle ilk defa yöre halkı, sanayici ve çalışanlara düşük bedelli devir yoluyla bir uygulama yapılmıştır. NETAŞ ve TOFAŞ'da bulunan kamu hisseleri ilk defa uluslararası piyasalarda halka arz edilmiş, böylece İMKB'nin yabancı borsalarla entegrasyonunun sağlanmasında bir adım atılmıştır. 1990'lı yılların başında bir çok şirketteki kamu hisseleri kısıtlı da olsa halka arz edilmiş, hisse senedinin kurumsallaşması ve sermayenin tabana yayılmasında bir başlangıç yapılmış, 1998 yılında da T. İŞ BANKASI'ndaki kamu hisseleri ile 2000 yılında TÜPRAŞ hisselerinin büyük bölümünün özelleştirilmesiyle yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda bugüne kadar yapılan en büyük halka arz gerçekleştirilmiştir. SÜMERBANK, DENİZBANK, ETİBANK ve ANADOLUBANK'ın özelleştirilmesi ile de kamu bankalarının özel sektöre devredilmelerine ilişkin ilk adımlar atılmıştır. DENİZ NAKLİYATI T.A.Ş.'nin özelleştirilmesi, TDI'nin İzmir Körfez Hattı ile Şehir içi Yolcu ve Araç Taşımacılığı'nın da devri sonucunda devlet, deniz taşımacılığından da çekilmeye başlamıştır. Yine 2000 yılı içerisinde POAŞ'ın % 51 oranındaki hissesinin blok satış yöntemiyle özelleştirilmesi sonucunda bugüne kadar

yapılan en büyük özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiş, 2002 yılında ise kalan kamu hisselerinin İMKB'de satışı sonucunda POAŞ'da bulunan kamu hisselerinin tamamı özelleştirilmiştir. Ayrıca bu süreç içerisinde devletin, turizm, tekstil ve hayvancılık sektörlerindeki işletmelerinin yaklaşık % 90'ı da özelleştirilmiştir.

Halen özelleştirme kapsamında 36 kuruluş bulunmaktadır. Bu kuruluşların 25 tanesinde %50 ve üzerinde kamu payı vardır. Bunun yanısıra, özelleştirme kapsamında 29 Tesis, 6 otoyol, 2 Boğaz Köprüsü ile 1 Hizmet Birimi yer almaktadır (www.öib.gov.tr., 2004)

Özelleştirme çalışmaları, 1984 yılında kamuya ait yarım kalmış tesislerin tamamlanması veya yerine yeni bir tesis kurulması amacı ile özel sektöre devir uygulamaları ile başlamıştır.

1986 yılından itibaren hız kazanan ve tamamı kamuya ait veya kamu iştiraki olan kuruluşlardaki kamu paylarının özelleştirme kapsamına alınması yoluyla yürütülen program çerçevesinde, İdare tarafından bugüne kadar 176 kuruluşta hisse senedi veya varlık satış/devir işlemi yapılmış ve bu kuruluşlardan 164'ünde hiç kamu payı kalmamıştır. Blok satış, halka arz, uluslararası arz, İMKB'de satış veya varlık satışı biçiminde kısmen özelleştirme işlemi gerçekleştirilen diğer 12 kuruluşta ise halen kamu payı bulunmaktadır.

1985 yılından bugüne kadar gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarının toplam tutarı 4.3 katrilyon TL (8.9 milyar \$) düzeyindedir.

Bir bölümü vadeli ve döviz cinsinden gerçekleştirilen bu hisse senedi ve varlık satış işlemlerinden 31 Aralık 2004 itibariyle 3.7 katrilyon TL (8.2 milyar \$) net giriş sağlanmıştır. Yıl bazında uygulama tutarı ile net giriş tutarı arasındaki fark, vadeli işlemlere ilişkin taksit ödemelerinden kaynaklanmaktadır.

Özelleştirme kapsamındaki kuruluşlardan elde edilen 525 trilyon TL'lik (2.1 milyar \$) temettü geliri ve 1.9 katrilyon TL'lik (1.9 milyar \$) diğer kaynaklarla birlikte 1985 – 31 Aralık 2002 dönemi toplam kaynakları 5 katrilyon TL (11.2 milyar \$) düzeyine ulaşmaktadır (www.oib.gov.tr, 01/10/2004).

Aynı dönemde özelleştirme uygulamaları çerçevesinde 5 katrilyon TL (11 milyar \$) tutarında kullanım gerçekleştirilmiştir. Özelleştirme uygulamalarına ilişkin kullanımların % 97'lik bir bölümü, Hazine'ye aktarma, özelleştirme bonolarına ilişkin borç ile kapsamdaki kuruluşlara sermaye iştiraki, kredi borçları ve personel ödemeleri olarak aktarılan tutarlardır.

Özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen kaynakların kullanımını 3 ana başlık altında toplanmaktadır.

Bunlardan ilki özelleştirme kapsamındaki kuruluşlara yapılan ödemelerdir. 5.3 milyar \$ düzeyinde ve toplam kaynakların %48'ini kapsayan bu tutar, kuruluşlara yapılan sermaye iştirakleri, verilen krediler, çalışanlara yönelik iş kaybı ve özelleştirme sonrası tazminatları ile emeklilik primi ödemeleri gibi kullanım kalemlerinden oluşmaktadır.

İkinci büyük kullanım kalemini ise, aynı tarih itibariyle 3.4 milyar \$ düzeyinde ve toplam kullanımların % 31'ini kapsayan ve Hazineye ve Hazine bünyesinde bulunan Kamu Ortaklığı Fonu'na yapılan aktarmalardan oluşturmaktadır. Bu Fon'un kullanım alanı ise mevzuatla sadece baraj, otoyol ve içme suları gibi altyapı tesislerinin finansmanı ile sınırlanmıştır.

Üçüncü kullanım kalemi ise, özelleştirme uygulamaları için çıkarılan bono ve tahvil ödemeleri gibi tutarlardan oluşmaktadır. Bu ödemelerin toplamı da yine aynı dönemde 1.9 milyar \$ düzeyinde olup, toplam kullanımların %17'sini kapsamaktadır.

Yukarıda belirtilen üç ana kullanım kalemi toplamı olan 10.6 milyar \$ düzeyindeki tutar, toplam kullanımların % 97'sini kapsamakta ve özelleştirme olgusu var olsa da, olmasa da, devletin bir şekilde Hazinesinden yapmak zorunda olduğu tutarlardan oluşmaktadır.

Bu arada özelleştirmeye bağlı olarak yapılan ve gider-masraf olarak tanımlanabilecek, uygulamalar için yapılan danışmanlık, ihale ilanları ile reklam ve tanıtım giderleri ise toplam kullanımların yalnızca % 1'ini oluşturmaktadır.

Özelleştirme uygulamaları sonucunda elde edilen kaynakların kullanımına ilişkin dağılım Tablo 1 ve Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 1

Özelleştirme Kapsamındaki Kuruluşlara İlişkin Ödemeler	(% 48.1)
Hazine'ye Aktarma	(% 31.1)
Borç Ödemeleri	(% 17.5)
Diğer Giderler	(% 3.3)

Tablo 2

Sermaye İştiraki	(% 33.3)
Kredi Biçiminde Verilen Borçlar	(% 10.2)
Sosyal Yardım Zammı Ödemeleri	(% 0.5)
İş Kaybı Tazminatları	(% 0.4)
Özelleştirme Sonrası Tazminat Ödemeleri	(% 0.7)
Erken Emeklilik Primi Ödemeleri	(% 0.1)
Özelleştirme Gelirinden İlgili Kuruluşlara Ödemeler	(% 2.9)
Özelleştirme Bono/ Tahvil Anapara Ödemesi	(% 10.1)

Denetim Danışmanlık	(% 0.5)
İhale İlanları Giderleri	(% 0.4)
Reklam ve Tanıtım Giderleri	(% 0.1)
İMKB'de Hisse Alımı Giderleri	(% 1.2)
İdari Bütçe'ye Aktarılan	(% 0.5)
Diğer Giderler	(% 0.6)

(www.oib.gov.tr, 01/10/2004)

Görüldüğü gibi özelleştirmelerin gelir hedefi bakımından beklenenden çok düşük bakiyesi ortaya çıkmıştır. 11 milyar dolar gider, 11,2 milyar dolar gelir elde edilmiştir. Bu açıdan toplumun ikna edilmesi sürecinde savunulan borçları kapatılması argümanı sonuçsuz kalmıştır.

D- Sanayileşme Hedefi ve Özelleştirme

Daha önceki bölümlerde özelleştirmenin neo-liberal iktisat politikalarındaki yerinin açıklanabilmesi bağlamında neo-liberal iktisat politikalarına, uluslararası ekonomik süreçlere ve aktörlerinin davranışlarına ve bu davranışların nedenlerine değinildi. Türkiye'de ve genelde Azgelişmiş ya da Gelişmekte Olan Ülkelerin iktisadi hayatlarında, önemli bir yeri olan sanayileşme hedefi, bu ülkelere önerilen Neo-Liberal politikalar çerçevesinde piyasaya terkedilmiştir. Sanayileşmenin tüm Azgelişmiş&Gelişmekte Olan Ülkelerde bir hedef olduğu ve bu hedefe ulaşmada devletin öncülüğünün çoğu zaman yalnızca devletin etkinliğinin bulunduğu bir gerçektir. Sıkça vurgulandığı gibi ithal ikameci strateji pek çok ülkede olduğu gibi, büyük ölçüde iç pazarın genişliğine ve dinamizmine dayanmıştır. Devlet yerli sanayii dış rekabetten koruyacak önlemlerin alınması, bazı temel mal ve hizmetlerin üretimi, kaynak dağılımını kontrol eden mekanizmalar, çalışma yaşamına ve işçi-işveren ilişkisine yönelik yasal-kurumsal düzenlemeler ile sanayileşme sürecinin içinde

yer almıştır. Bu yıllarda iktisadi gelişme politikalarının ana eksenini sanayileşmeye dayanmaktadır (Boratav ve Türkcan, 1993, 16). Bu süreci, önceki bölümlerde değinilen iktisadi kriz ve sonrasındaki iktisat politikalarındaki değişiklikler izlemiştir. Krize önlem olarak ortaya koyulan politikalar kamu sektörünün daraltılmasını ve piyasa mekanizmasının serbestçe işlemesini öngörmüş ve sınai üretimin artırılmasını piyasa koşullarına bırakmıştır. Mevcut kamu işletmelerinin zaman içinde özel sektöre devredilmesi amaç olarak benimsenmiş, geçmişte kurumsal düzeyde sanayileşme sürecinde rol oynayan planlama fikrinden vazgeçilmiştir (Boratav ve Türkcan, 1993, 18).

Özellikle kamu açıklarının bütün sorumluluğu Kamu İktisadi Teşekküllerine (KİT) yüklenmiş ve KİT'ler sanki özel sektörün gelişimi, sermaye birikimi açısından bir engelmeye gibi gösterilerek ideolojik bir kampanya sürdürülmüştür. Krizlerde ortaya çıkan ilk refleks tepki ücretlerin olabildiğince, reel olarak düşürülmesi ya da artışının önlenmesi ve genellikle bununla beraber emeğin verimliliğini artırma yönünde işi yoğunlaştırmaya başvurulması olmuştur (Arslan 2000, 172). Bu temel bölüşüm ilişkisindeki düzenlemenin yanında kamu maliyesi aracılığıyla gerçekleştirilen tali bölüşüm ilişkisi olarak adlandırılan süreçte devlet krize dönük önlemleri alır. Kriz aslında sermayenin krizidir ve topluma yansıtma mekanizmaları saydığımız mekanizmalardır. Bu doğrultuda Keynezyen ekonominin krizine yanıt olarak önerilen monetarizm ve arz yanlısı iktisattır. Arz yanlısı iktisat, gelir ve şirket vergilerinin marjinal oranlarını düşürerek tasarrufları ve net yatırımları artırmayı öneriyordu (Arslan, 2000,174 Akalın, 1998, 211-12). Bu da doğallıkla mali dengeyi korumak için hükümet harcamalarını kısmayı gerektirecekti. Nitekim Türkiye'de 1981 ile ertesinde 'gönüllü tasarruf politikası'na tanık oldu ve gelir ve kurumlar vergileri düşürülürken, rant ve faiz gelirleri de vergi dışı bırakıldı. Bu da 84'te kamu açığını patlattı ve 84 yılı kamu borçlanma gereksinimine en büyük ivmeyi veren yıl oldu (Arslan, 2000, 174). Adı geçen uygulama küresel bir olgudur ve Macaristan gibi daha bir çok ülkede uygulanmıştır. Macaristan'ın liberalizasyon programında da "Vergi sisteminin özel yatırımları caydırıcı olmaması, Özel yatırımlarla birlikte özel sermaye birikimi ve artışı kredilendirme ile teşvik

edilmelidir” gibi devlet gelirlerini kısma ve devlet olanaklarının özel sermaye birikimine aktarılmasına yönelik uygulamalar, temel uygulamalar olarak görülmektedir (Akalın, 1998,212).

KİT'lerin bütçe yükü iddiası daha baştan ideolojik örtülü bir kabulü içeriyor ve topluma sunulan bu tür haberler ciddi bir taraftar kitlesinin oluşmasına neden olmuştur. Oysa KİT'lerin bütçe açıklarının içindeki payı 94 yılı itibariyle %25'tir. 91 seçimleri öncesinde Anap iktidarı tütün fiyatının 30bin tl olacağını açıklamış, Demirel Anap ne verirse 5bin fazlası diyerek propaganda yapmıştır. Sonuçta 35bin tl'den Tekel tütün satın almıştır. Bu durumun 92'de de devam edeceğini düşünen üretici, tütün ekim alanlarını %33 artırmıştır. 240bin ton olan 91 rekoltesi 92'de 321bin tona çıkmıştır. Tüketim ve ihracat fazlası 33bin ton tütün yakılmış, 38bin ton daha yakılacaktır” (Bireşim, 1994, 31-2). Bu tür politikalarla bilinçli olarak devlet işletmeleri zarar ettirilirse, topluma da ‘zarar ediyorlar ekonominin ağır krizlerinin nedenleri bütçeden bunlara giden paydır şeklinde yanlış bilgiler verilmesinin zemini hazırlanmış demektir. Aynı durum Karabük Demir-Çelik fabrikalarının devletin idaresinde yüksek faizlerle borçlandırılmasında görülmüştür. Özelleştirelim KİT'leri’ denildiğinde toplumda elbette bu dezenformasyondan etkilenecektir. Dezenformasyona bir örnek daha vermek gerekirse, “bundan 5 yıl önce komünist Rusya ve Doğu Avrupa ülkeleri özelleştirme reformu yaptılar. Devleti küçülttüler. Şimdi hem büyüyorlar, hem de enflasyon hızları genellikle %10'un altında.” diyor özelleştirmecilerin, neo-liberallerin o tarihlerde medyadaki etkin isimlerinden Mehmet Barlas. Bir gerçeği çarpıtıyor çünkü, bu saydığı ülkelerden Rusya'nın %58.4, Romanya'nın %30, Bulgaristan'ın %100, Macaristan'ın %23.9, Polonya'nın %19.8 olarak gerçekleşiyor enflasyon oranları (Dikbaş, 1997, 81)

Diğer yandan özelleştirilen KİT'lerin en kârlı ve toplam sabit sermaye yatırımları içindeki payları en fazla olan KİT'ler olduğunu görüyoruz. Dolayısıyla satılan KİT'ler zarar eden KİT'ler olmadığı için (zaten piyasanın ‘rasyonel aklı’ zarar eden KİT'i almaz!) KİT'lerin özelleştirmeyle bütçe açığı içindeki payı düşmüyor. Başka bir konu olan ancak “bütçeye yükleri” bakımından burada ele alınabilecek KİT borçlarının ise faizli borçlanma gereğinden doğduğu biliniyor.

Gösterge özelleştirilen/ özelleştirilecek olan KİT'lerin Kamu Kesimi Borçlanma Gereği içindeki payının %9 olduğunu, diğer KİT'lerin %28gibi büyük bir oran tuttuğunu ortaya koyuyor (%).Görüldüğü gibi elde

	1991	1992	11993	11994
KKBG/GSMH	10.34	10.58	11.71	7.87
Özelleştirilen Özelleştirilecek KİT/ KKBG	4	7	6	9
Diğer KİT /KKBG	30	31	21	28

Tablo-3 (T. Harb-İş, 2000).

kalanlar zarar eden/ ettirilen kuruluşlardır. Anlaşılan sermaye kesimi bu KİT'leri de uzun süre satın alma girişiminde bulunmayacak ama devlet bunları elden çıkartmaya kararlı.

KİT'lerin sübvansiyonların azaltılması, özkaynak yetersizliği, ticari bankalara borçlanmak zorunda bırakılışları, yüklenilen görevleri nedeniyle zararlarının artmasıyla finansal yapılarının bozulmasına, yatırımsızlığa, yönetim ve işletme yanlılıklarına rağmen faaliyetlerini devam ettirmeleri bile büyük başarıdır. Tüm bunlara rağmen KİT'lerin borçlanma gerekleri Kamu Kesimi Borçlanma gereğinden daha düşük bir orandadır. 80'li yıllarda %50 olan bu pay 90'larda giderek azalmıştır. Öyle ki 95 yılında fazlaya dönüşmüştür (Türk-İş, 1997,141).

Özelleştirmelerle iddia edildiği gibi sermaye tabana yayılmamış aksine tekelerde toplanmıştır. Borsada kote olan eski kamu kurumlarında bir sermaye kuruluşunun çoğunluk hisselerine sahip olduğu borsada işlem gören diğer hisselerin ise toplum tasarrufları üzerinde lehlerine spekülasyon olanağı taşıyan araç niteliği taşıdığı bugün artık ortaya çıkmış bir gerçektir. Doğan Yayın Grubunun rakibi TV'lerde bir çok programa konu olan ve ifşa edilen, Doğan

Holding'in SPK kovuşturmasına uğramasına neden olan; şirket hisseleri üzerindeki akıl almaz oyunları örnek verilebilir.

Gerçekte öncelikle büyük sanayi kuruluşları olarak ülke ekonomisinde başat rolü olan KİT'ler devlet idaresi tarafından gerçek manada kamu yararına dönük çalıştırılmamışlardır, tam tersine özel sermayeye kaynak aktarımı araçları olarak kullanılmış, bir anlamda sonradan kamu açıklarına neden oldukları iddialarına gerekçe oluşturan bir süreçte toplumdaki alıp sermayeye aktarılan kuruluşlar olmuşlardır. İddianın aksine gerek gelişmiş, gerekse azgelişmiş ekonomilerde önemli işlevleri olmuştur. Sanayileşmiş ülkelerde aşırı sermaye birikimi sonucu ortalama kâr oranının düşme eğiliminin engellenmesi amacıyla KİT'lerin ortalama kâr oranının altında bir oranla çalıştığı böylece sosyal sermayenin kamu kesiminin elinde bulunan bölümünün negatif veya düşük kârla çalışması sonucunda özel sektörün özellikle de büyük tekellerin ortalama kâr oranlarının yukarıya çekildiği saptanmaktadır. Kısacası KİT'ler büyük özel işletmelerin kâr oranlarının artmasına dolaysız ve dolaylı olarak katkıda bulunmaktadır. (Sönmez, 1994, 42)

Türkiye'de de özellikle planlı ekonomi döneminde özel sektöre ucuz kaynak aktaran kuruluşlar haline gelen KİT'ler sermayenin olsa olsa birikimine katkıda bulunmuşlardır. Bu nedenle sermaye birikim sürecinde oynadıkları rol açısından, bu kuruluşların geçmişteki rollerinin devam etmesi gerektiği gibi bir savunuyu yapılamaz. Ancak sanayileşme hedefinin ortadan kalkması, piyasaya terkedilmesi toplumun katlanacağı maliyetleri daha da artırmıştır. Toplumun büyük fedakarlıklarıyla kurulan bu işletmeler sermayenin kar sıkışmasına çözüm olarak, üstelik yok pahasına satılmakta-devredilmektedir. Bu nedenle kamusal yarar-çıkâr anlamına gelen, toplum yararı açısından anlam taşıyan alternatif ekonomi politikaları, ülke sanayisinin toplumun ihtiyaçları çerçevesinde ele alınmasını gündeme getirmelidir.

I-Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının Özelleştirilmesi

Türkiye’de Demir-Çelik Sanayiinin kurulması teşebbüsü, Cumhuriyetin kuruluşunu takiben başlamıştır. 1932 yılında askeri amaçla kurulan Kırıkkale Fabrikasının sınırlı kapasitesi ve ülke ihtiyacını karşılayamaması ilk entegre tesis olan Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının temelini atılmasına neden olmuş, işletme 1939 itibariyle de üretime geçmiştir. Sanayileşmenin kalkınma açısından öneminin, ekonomik gelişmenin merkezinde sanayileşmenin yattığı düşüncesinin Cumhuriyetin kuruluşundan sonraki dönemde yapılan yatırımlara bakıldığında etkisi görülmektedir. Karabük Demir-Çelik Fabrikaları da özelleştirildiği 1995 yılına kadar ülke ekonomisinde önemli bir yer tutmuştur. Sanayinin temel girdisinin ülke içerisinde üretilmesi ve bu anlamda ülke kaynaklarının ithalata bağımlılık nedeniyle ülke dışına çıkışının önlenmesi fikri, Karabük Demir-Çelik fabrikaları ve bu fabrika tarafından kurulan Iskenderun Demir-Çelik, Ereğli Demir-Çelik fabrikalarının kuruluşundaki temel saiktir.

Diğer yandan Karabük Demir-Çelik, fabrikaları da başka bir çok özelleştirilen KİT gibi ülke ekonomisine yük olduğu, zarar ettiği gibi savlarla 1994’te özelleştirme-kapatılma kararlarıyla karşı karşıya kalmıştır. Çalışmanın önceki bölümlerinde, 1970’lerde ortaya çıkan dünya ekonomisindeki bunalımın sermayenin karlı alanları özelleştirme, piyasaya açma; her türlü devlet müdahalesinden arındırma; kamu harcamalarını kısma; sosyal devletin kamusal mal ve hizmetlerinin piyasa tarafından sunulamayacakları dışındakilerin devlet tarafından üretiminden vazgeçilmesi hedeflerine yönelttiğine değinilmiştir. Diğer yandan az gelişmiş ülke ekonomileri için kalkınmanın hedeflendiği dönemde Kardemir gibi bir çok Kamu İktisadi Teşekkülü oluşturarak temel sanayi kuruluşlarının devlet tarafından oluşturulduğu, bu ülkelerdeki sermaye birikiminin tarihsel nedenlerden ötürü bu yeterliliğe sahip olmadığından sermaye birikiminin devlet eliyle yaratıldığından bahsedilmiştir. Türkiye, bu tür bir ülke ve Kardemir de bu ülkenin gelişmesinde, sanayileşmesinde çok önemli bir yere sahip bir kuruluş olagelmıştır.

Demir-Çelik sektörünün, 1-sanayileşme hedefi açısından temel sektörlerden birisi olması, 2-özelleştirilme sürecinde sermayenin tabana

yayılması gerekçesinin bu süreci haklılaştırmakta kullanılması ve 3-fordist diye tanımlanan modern üretim ve sosyal ilişkilerin tipik bir kompleksi olarak görünmesi -elbette özelleştirmeden önceki süreç için bu böyle- Karabük demir-Çelik Fabrikalarının özelleştirilmesini yakından ele almama neden oldu. Çalışmanın Ekler bölümünde yer alan, özelleştirme sürecinde etkin bir rolü bulunan ve taraf olan Çelik İş Sendikası Karabük Şube Başkanı ile, yine bu süreçte hem devlet sektöründe işletmede, hem de özelleştirme sonrası işletmede yönetici olan Etüd Proje Müdürü ile yapılan iki görüşme yer almaktadır. Bu görüşmeler özelleştirmeye bakış açılarını ve yukarıdaki 3 sorun alanındaki değişimlere ve süreçte ortaya çıkan diğer gelişmelere ilişkin ipuçlarını ortaya çıkartmaktadır.

Özelleştirilmesine neden olan “zarar” sürecinde, kamu yöneticilerinin yeterince denetlenmediği, merkezi hükümetin yanlış mali, teknik ve yönetsel kararlar aldıkları bu nedenlerden işletmenin zarar ettiği tarihsel süreç incelendiğinde sayılabilen nedenlerdir. Ancak ne ilginçtir ki bu nedenler, özelleştirme gerekçesi olarak kullanılmıştır. Diğer yandan zarar eden bir işletmenin ara dönemlerde karlı yılları olduğu gerçeği, genel olarak zarar ettiği söylemini yakından incelemeyi gerekli kılmaktadır.

Demir-Çelik işletmelerinin özelleştirilmesi, sanayileşme hedefi ile gelişmektedir. Çünkü Ek-1'deki görüşmelerde açıkça söylendiği üzere, artık Kardemir bir şirkettir ve kar hedefi stratejik planlamayı haklı olarak, devlete bırakılacak bir iş olarak görmektedir. Yani kar olanakları yaratmadıkça yatırımlar, stratejik sanayi sektörlerine ucuz aramalı-mamül mal taransferi hedef olarak konulmamakta, yine haklı olarak, karlı olmayan her işten uzak durulduğu belirtilmektedir.

Sermayenin tabana yayılması argümanı, Kardemir açısından bir gerçekliktir. Ancak her iki yetkili de, Ek-1'de yer alan görüşmelerde, hisse senetlerinin %100'ünün piyasada olduğunu söylemişlerdir. İlk özelleştirmelerin yapıldığı İngiltere'de çalışanların pay sahipliği özelleştirmenin önemli bir ayağı olmuştur. Ancak uygulamalar göstermektedir ki sermaye belirli bir değerlendirme yaşayan şirketlerde hisseleri hızla toplayarak yoğunlaştırmakta, bu süreç belirli

bir zaman aralığında gerçekleşmektedir. Kardemir'de de bu sürecin gerçekleşmemesi için bir neden yoktur. Ancak gerçekleşmesi için sermayenin iştahını kabartacak istikrarlı bir karlılık artışı, finansal krizler gibi etkenler gerekmektedir. Yani hisselerin İngiltere'de ve diğer bir çok ülkede olduğu gibi merkezileşmesi yaşanabilir (bu konuda bkz. Sönmez, 1994, 46-7-8).

İkinci ve asıl önemli nokta ise, özünde demokrasinin işleminde yaşamsal konuma sahip olan baskı gruplarından işçi sendikalarının gücünün kırılmasına ilişkindir. Görüşmelerde ortaya çıkan önemli bir nokta da burasıdır. Sendika tam manasıyla işletmeyi, yaşadıkları kapanma tehlikesi sırasında ve hisselerin çalışanlara devri ile özelleştirilmesinde sahiplenmiş, her türlü "fedakarlığa razı" olmuş durumdadır. Hisse senedi sahipliği ile özel mülkiyetçi anlayışın yaygınlaştırılarak sendikaların pazarlık gücünün kırılması gündeme getirilmektedir. Özelleştirmenin en ileri boyutlara ulaştığı İngiltere'de bu amaç yetkililer ve işveren sendikaları tarafından açık seçik vurgulanmaktadır. Bu bağlamda sermayenin tabana yayılması yoluyla bir tür "halk kapitalizmi" yaratılması ve demokratik mekanizmalara işlerlik kazandırılması savı tehlikeli bir propaganda niteliği kazanmaktadır (Sönmez, 1994, 48).

Teknolojik yatırımların yapılmasıyla verimlilik artışının hızla yükselmesi gibi bir gerçek te, özelleştirmeleri haklılaştırmakta kullanılmakta, özelleştirilen işletmelerin çalışanları da bu durumu kanıksamaktadır. Kardemir, bu bakımdan da iyi bir örnektir. Yapılan yatırımların, Kardemir gibi entegre tesislerin pazardaki rakipleri konumundaki Ark Ocaklı İşletmelerin (AOİ) politik etkileri, lobileri sonucunda yavaşlatılması ve durdurulması nedeniyle devlette iken işletme verimliliği yeterince artırılamamıştır. Ancak, Ek-1'deki görüşmelerde de belirtildiği gibi modernize yatırımlarının son aşaması dışında tamamı devlette iken yapılmıştır. Tamamlanan kısımlar özelleştirme sonrası yapıldığı için verimlilik hızla artmış, özelleştirme sonrası lobinin etkisi kırılmış ve daha önemlisi işçi sayısında %60'lık bir azalma da yüksek verimlilik artışına kaynaklık etmiştir.

Karabük'ün sosyal, kültürel, ekonomik, siyasal, kent ve çevre yerleşimlerin belirlenimi kısacası herşeyi Demir-Çelik fabrikaları etrafında

şekillenmiş. Bu açıdan tipik bir fordist model olarak tanımlanabilir. İşçisinin bölge nüfusunun çok büyük bir kesimini oluşturması, fordist modelde öngörülen temel ihtiyaçlarının giderilmesi, işçiyi güdüleyecek her ayrıntının düşünülmesi fabrika yönetiminin daha doğrusu devletin KİT'i olduğu dönemde devletçe yıllar boyu gözönüne alınmış. Bu çerçeveden bakıldığında sosyal devletin bütün kurumlarının bölgede bulunduğunu, düşünüldüğünü görüyorsunuz. Ek-1'de yapılan görüşmelerde hem Sendika Başkanına, hem de işletme Müdürüne bu konuyu sorduğumda her ikisi de bu sürecin işçilerin ihtiyaçlarının karşılanması açısından zorunlu ve gerekli olduğunu söylediler. Ancak hemen arkasından, bugünkü durumun farklı olduğunu, çeşitli gerekçelerle bu tür sosyal yatırımların artık işletme tarafından yapılmaması gerektiğini ve daha önemlisi bunlara artık ihtiyaç kalmadığını söylediler. Bugün bu düşünceler yalnızca onlara mı ait yoksa, bu konuda toplum Neo-Liberal düşüncelerin uzun zamandır yarattığı bir etkiyle böyle mi düşünüyor. Bu konu Karabük halkına sorulmadan cevaplanmamalı ama, ya durum bu ise? Aileleriyle birlikte 15-20 bin kişiyi etkileyen, üyesi oldukları sendikanın düşündükleri -bölgedeki geleneksel güç merkezlerinden birisi olduğu düşünülürse- acaba onların düşündükleri midir? Burası başka bir çalışmanın konusu, ama Karabük'ün sosyal yapısında özelleştirme sonrası hemen başlayan değişim bugün artık daha ciddi yıkımlara yol açar duruma gelmiştir. Yine görüşmelerin ortak bir noktası, istihdam düşüşünün bu sosyal hizmetleri yerine getirmenin engeli olduğu görüşüdür.

İşsizliğin hızla arttığını, bunun sonucunda bölgenin Kardemir dışında bir çok yatırıma ihtiyaç duyduğunu belirtmektedirler. Yatırımların bölgesel eşitsizliği planlı yatırımlar aracılığıyla giderilebilir. Tıpkı, bir köy olan Karabük'e bölgenin gelişimi bakımından yaratacağı dışsallıklar gözetilerek yatırım yapıldığı gibi. Ancak bir özel işletme olarak nasıl ki karlılığı düşünerek en uygun alana yatırım yapılması gereğine işaret ediyorlarsa, örneğin, Sinop'a bir yatırım düşünmüyorlarsa, bölgeye başka sermaye grupları neden yatırım yapsın. Dolayısıyla Karabük te gelecek yatırımlar bakımından umutlu görünmemektedir. Diğer yandan karlılığı gözeterek sosyal, kültürel, kentsel düzenlemelere yatırımları artık ihtiyaç görmeyen ve varolanı yeterli bulan Kardemir de, bölgede

istihdamı artırıcı, çevresel ekonomiyi geliştiren politikalara gerek görülmeyeceği fikri öne çıkmaktadır. Bu noktada Karabük Demir-Çelik fabrikalarının bölgesel planlamada geçmişte yarattığı olumlu tablo giderek daralan bir hal alacaktır ki bu konuda yine yetkililerle yapılan mülakatlarda daralmaya işaret edilmektedir.*

Kısaca Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının özelleştirilmesi ile 3 alanda ortaya çıkan, çıkması muhtemel sonuçlara değinmiş olduk. Özelleştirmenin bugünkü sosyal politikalar açısından geçmişteki yapıları yıktığı ve Neo-Liberal fikirlerin çeşitli düzeylerde eski yapıların fikri dayanaklarını ortadan kaldırdığını söyleyebiliriz.

* Bir farkla, bitişiğinde bulunan Safranbolu ilçesi, Karabük'te tek gelişen bölgedir ki o da turizm sektörüyle bu duruma gelmiştir.

SONUÇ

Kapitalizmin krizinin genelleştiği ve kapitalist sistemi etkisi altına aldığı 1970'lerin ilk yarısında, o zamana kadar etkisiz kalan liberal tezler artık giderek tartışılır hale gelmiştir. Bu sũreçte çalışmada incelenen Liberal İktisadın temel tezleri üzerine kurulu ve ondan belirli dũzeyde farklılaşmış olmasına karşın devamı niteliğindeki yeni liberal dũřuncenin geliştiği ve egemen hale geldiği gũrũlmektedir. Kapitalizmin krizine karşı geliştirilen ilk elden sermayenin değersizleşmesinin ẽnũne geçilmesi için yeni kar alanlarının açılması oldu. Bunların başında kamu işletmeleri geliyordu ve kamu işletmeleri her açıdan yeni bir yatırım yapmaktan daha az maliyetliydi. Hazır bir i ve dış pazarı olan bu kamu kuruluşlarının ızelleştirilmesi hem merkez ũlkelerde hem de evre ũlkelerde gũndeme gelmiştir.

Kar oranlarının restore edilmesi için ızelleştirmeler gũndeme geldiği sıralarda, kamu mal ve hizmetlerinden yararlanan insanların, bu kuruluşların verimsiz ve etkisiz olduğu yũnũnde ikna edilmesi de Neo-Liberal ideolojinin ¼retim merkezlerinden yayılıyordu. Bu kuruluşlar kimi zaman ¼niversiteler oluyor, kimi zaman bağımsız oldukları sũylenen Think-Tank adı verilen uzman kuruluşlara yaptırılıyordu. Think-Tank'lar daha 1950'lerde Liberal Akademisyenleri bir araya toplamayı ve liberal tezleri gũndemde tutmayı hedefleyen kongreler dũzenleyen, bu çerçevede başta ABD olmak ¼zere çeşitli ũlkelerde iř çevrelerince desteklenen liberal iktisatçılar Keynesyen ekonominin başarısız olarak nitelendirildiği bu dũnemde artık iktisadi ẽnermeleri ile dũřũnce dũnyasının merkezine oturdular. Gerçekte bu sũrecin işlemesinin en ẽnemli maddi zemini Refah Devleti ve Keynesyen İktisadın uygulamadaki ve temel politikalarındaki başarısızlığı olarak nitelenmektedir. Bu sũrete IMF, Dũnya bankası vb gibi kurumlar, sermayenin krize karşı ¼rettiđi politikalar çerçevesinde yeniden yapılanmışlar, geçmişteki rollerinden farklı roller ¼stlenmiřlerdir. Krizin Merkez ¼lkelerde yaşanan boyutundan daha ẽnemlisi evre ũlkelerde kriz, kalkınma perspektifinin ortadan kalkmasına, daha doğru bir deyimle artık geçmişte kalan talep yũnlũ, tam istihdam hedefli ve devletin etkin konumuyla

sürdürülen ekonomilerin yerini devletin iktisadi alandan “çekildiği”, kamu harcamaları ve kamu yatırımlarının, devlet kontrollü bütün piyasaların -ki burada en çok etkilenen, aşırı işsizliğin ortaya çıktığı emek piyasasıdır- sermayenin kar amacına tek edildiği uygulamalarla sonuçlanmıştır ve süreç hala bu modelin önermeleri ile devam etmektedir.

Bu modelin uygulanabilmesinin en temel ayağı ise ekonomiden çekilen devletin etkin kurumlarını serbest piyasa mantığının öngördüğü şekilde, özel sektöre ‘satması’, ‘kazandırmasıdır’ ki bu uygulama özelleştirmedir. Özelleştirme, piyasa mekanizmasının genişlemesine hizmet edebilir ancak bu genişleme mutlak değil görecelidir, çünkü kamu ekonomisi diye bilinen devletin mal ve hizmetlerinin toplam toplumsal sermaye içindeki payı azalmak suretiyle piyasadaki özel kesimin payı, diğer bir değişle ‘serbest piyasa’ ağırlığı artar.

Temelde devletin tüm karlı işletme, hizmet birimlerinin özelleştirilmesi hedef olsa da, sanıldığı gibi özel kesim, yani piyasa aktörleri, yani sermaye sahipleri, öyle devletin elindeki her mal ve hizmeti satın alarak piyasada yer almamışlardır. Çünkü bu mal ve hizmetlerin pek çoğu hala karlı alanlar değildir. Haliyle ortaya çıkan sonuç, kamu ya da devlet açısından, kar eden kuruluşların sermaye kuruluşlarına ‘satışı’ ya da ‘kazandırılmasıdır’.

Beşeri sermayenin bir ekonomi açısından önemi üzerine fazla bir tartışma yapmaya gerek olmadığı açıktır. Merkez ve Çevre ülkelerde özelleştirmelerin sonrasında bugün ortaya çıkan en önemli sorun alanını işsizlik oluşturmaktadır. Devletin yatırımları minimum düzeye çektiği, yeni istihdam olanaklarının Neo-Liberal teori çerçevesinde sınırlandırıldığı günümüzde, işsizlik bütün ağırlığıyla kendisini hissettirmeye başlamıştır. Elbette ki, bu durumun çevre ülkelerdeki sonuçları daha ağır ve vahim olmaktadır. Toplumda yarattığı tahribat maddi boyutunun ötesinde çok daha büyüktür. Vahşi kapitalizmin, 19. Yüzyıl kapitalizminin çocuk ve kadın emeğinin ağır sömürsü, vahşi çalışma koşulları ve saatleri bu büyük işsizler ordusunun basıncıyla gerçekleşebilir düzeydedir, ve gerçekleşmektedir de. Özelleştirme, bu sürecin ilk ve en önemli halkalarından birisidir. Devletin gelir dağılımında adalet gibi bir kaygısının

olmadığı ya da bu büyük işsizliğin doğal sonucu olan düşük ücretler gerçeği ile olamayacağı düşünülürse, Neo-Liberal politikalar varolan gelir dağılımını sermaye lehine toplumun diğer kesimleri aleyhine daha da derinleştirecektir.

Özellikle kamu mülkiyetindeki kuruluşlardan özelleştirme sürecinde işçi çıkartılması, emek piyasasında ucuzlayan işgücünün daha da düşük ve insanca yaşam koşullarından uzaklaşan bir düzeye gerileyeceği bir sürecin nedenidir. Türkiye’de ve dünyadaki uygulamalarıyla ortaya çıkan bu en önemli sonuç bir çok örnekte görülebilir. İşsizliğin artışı dünya genelinde süren bir olgu ve önümüzdeki yılların en önemli sorunlarından biridir.

Özelleştirme, kaynakların doğrudan sermayeye aktarılması anlamını taşır. İkinci anlamı ise kaynakların israfı anlamını taşır. Etkinlik ortadan kalkar. Türkiye’de kamu hisselerinin çoğunlukta olduğu ve blok satışa konu olan TELETAS ve Fransız SCF’ye satılan 5 çimento fabrikasının özelleştirme sonrasındaki kârlılık, verimlilik ve teknolojik performans analizlerinde elde edilen bulgular incelendiğinde; çimento fabrikalarında özelleştirme sonrasında fiziksel işgücü verimliliği %39 artmış, ancak istihdamda %45 oranında azalma ve ortalama üretimde de %5.47 oranında bir düşme söz konusudur. İşgücü verimlilik artışının istihdamdaki daralmadan ileri geldiği ortadadır. Önceleri teknik etkinliği yüksek olan bu işletmelerde etkinliğin artmaması mülkiyet ile etkinlik arasında bir bağ kurulamayacağını göstermektedir

Kamu bankalarının özelleştirilmesi, kaynak dağılım politikalarının uygulanmasında, sanayileşme, istihdam ve gelir dağılımına yönelik politikalar izlenmesinde kamuyu zayıflatacaktır. Türkiye ve dünyada yakın geçmişin örnekleri hatırlanırsa, özel bankalarda iflasların yaygınlığı ve bunun bütçeye maliyetinin yüksekliğinden doğan risk belirgin biçimde artacaktır.

Tarımsal KİT’lerin (SEK, EBK, ORÜS vd) özelleştirilmesi, emeğiyle geçinen köylülüğün diğer toplumsal sınıflar karşısında pazarlık gücünü zayıflatacak, girdi sübvansiyonlarının ve destek alımlarının temelini ortadan kaldırılması üretici köylülüğü dünya piyasasının acımasızlığına terkedecektir. Böylelikle tarımın uluslararası gıda, kimya vb. tekeline girdi, pazarlama,

patent, teknoloji bilgisi vb. alanlarda daha da bağımlı hale getirilmesi stratejisinin önü açılacaktır. Ayrıca bu sektördeki çıktılarının fiyatları daha da artacaktır

Özelleştirmeyle büyük sanayi kuruluşlarının dış yatırımcılara teslim edilmesi söz konusudur. Bu ise toplumun iktisadi ve siyasi olarak dünya tekelleri ve yerli tekellerin insafına terkedilmesi anlamına gelmektedir. SEK'in özelleştirilmesinden sonra olduğu gibi süt üreticilerine bir süre ürünlerine talebin bilinçli olarak kesilmesiyle düşen ürün fiyatlarını takiben devletin yardımı gündeme gelmiştir. Bunun anlamı şudur; SEK'i alan özel kuruluşun ham süt fiyatının bir bölümünü devlete, yani vergi yükümlülerine yıkarak, kendi kârını artırmasıdır. Aynı şey bir başka yöntemle, KİT'lere zarar ederken ihtiyaç duydukları teknoloji ve altyapı yatırımlarının yapılmamasına karşın satışından önce yapılan yatırımlar ile alacak olan kuruluşlara kaynak aktarımı şekliyle gündemdedir. Özelleştirmelerle, işsizliğin artmasına ve çalışanların örgütlülüklerinin zayıflatılmasına paralel olarak, taşeron iş verme, geçici, yarım zamanlı işler, ücretsiz aile işçiliği yaygınlaşacaktır. Kadınlar gibi örgütlülüğü en zayıf emekçi katmanları, iş güvenliğinin olmadığı ve ücretlerin çok düşük olduğu işlere mahkum edileceklerdir.

Piyasaların düzensizleştirilmesi aslında bu yeni düzenlemelerin perdesi konumundadır. Sermaye lehine gerçekleşen bu düzenlemelerin başında üretim sürecinde yüksek işsizliğin ve esnek çalışma standartlarının bir sonucu olan sendikal örgütlenmelerin zayıflatılması ve giderek eritilmesi gündeme gelmiştir. Özelleştirmenin bir başka biçimi olan taşeronlaştırmanın hızla yaygınlaştırılması bu süreci yaratmıştır. Son günlerde Türkiye'de parlamentoya getirilen Kamu Reformu Yasa Tasarısı da aynı amaca hizmet etmektedir. Temel kamu hizmetlerinin görüldüğü alanlar da artık özel sektöre kar olanağı yaratmak amacıyla terk edilmek istenmektedir. Sendikaların bu sürece tepkisi ise başlangıçla (özelleştirmelerin başladığı dönem) çok parçalı olmuş, daha önce değinilen toplumun ikna sürecinde özelleştirme konusunda sessiz kalarak bu sürece izin vermişlerdir. Sendikal aristokrasinin oluştuğu ve devletle belirli bir uzlaşma temelinde süren varoluşları artık tehlikeye girmiş hissetmektedirler. Ne

var ki bu konuda geç kaldıkları ortadadır. Örgütlü işçi sayısında ciddi bir düşüş yaşanmıştır, çünkü her özelleştirme sonrasında yoğun bir istihdam azalması ile karşı karşıya kalmışlardır.

Emeğin, yani toplumun çalışan kesimlerinin savunmasız kalmalarına yol açan bir parçalanmanın da özelleştirilen kurumların ardından yaşanan yoğun işsizlikle birlikte gerçekleşmesi anlamlıdır ki, bu durum sermayenin yegane olmasa da temel kar artırıcı kalemi olan ücretlerin sefalet ücretleri olarak gerçekleşmesine neden olur. Sermayenin kısa vadeli kar hedefiyle toplumu içine düşürdüğü bu durum uzun vadede sistemin krizine neden olacaktır. Bu nedenle devletin bu sosyal tahribatın yaşanacağı alanlarda, bu sorunların giderilmesi için sivil toplum kuruluşlarını öne çıkartan, yerel sınırlara hapseden, geçici çözümlere yöneldiği bir süreç yaşanmaktadır.

KIT'lerin özelleştirilmesiyle ilgili ileri sürülen gerekçelerin geçerli olmadığı yaşanan süreç içinde ortaya çıkmıştır. 1980'li yılların ikinci yarısında Türkiye'de özelleştirmeyi başlatan siyasi kadrolar, bu yönelişin temel amacını, "sermayeyi tabana yaymak", "rekabetçi bir piyasa düzeni oluşturmak", "etkinliği arttırmak" gerekçeleriyle açıklamışlardır. Özelleştirme işlemlerinin büyük bir bölümü de blok satışlar yoluyla yapıldığı için, "sermayeyi tabana yayma" amacının söz konusu olmadığı açığa çıkmıştır. Özelleştirme sonrasında oluşan bölgesel tekelleşme ile bazı sektörlerde oligopolcü davranışların yaygınlaşması ise "serbest rekabetçi piyasa oluşturulması" hedefinin aslında gözetilmediğinin örnekleridir. "Etkinlik" ise, çeşitli bilimsel çalışmaların da ortaya koyduğu gibi, salt mülkiyetin el değiştirmesinden kaynaklanan bir etkinlik artışı söz konusu değildir. Bugün özelleştirme uygulamalarının gerisinde yatan temel amaç iç ve dış borçlara kaynak yaratmaktır. Kaldı ki, bazı özelleştirmeler sonrasında üretime tamamen son verilen işletmeler ortaya çıkmıştır. Özelleştirme uygulamalarının, belirli çevreler tarafından sunulduğu gibi sonuç vermediği ve ülke kaynaklarının "haraç mezat" iç ve dış sermaye çevrelerine devredilmekte olduğu her geçen gün örnekleriyle yaşanmaktadır. 1985 yılından bu yana gerçekleştirilen özelleştirme uygulamalarından toplam 11,2 milyar ABD Doları gelir sağlanmış olup, aynı dönem içerisinde özelleştirme uygulamaları

çerçevesinde 11 milyar ABD Doları tutarında gider yapılmıştır. Özelleştirmenin ülke ekonomisine maddi bir katkısı olmamış ve fakat özelleştirme sonrası işten çıkarmaların yaygınlık kazanması gibi ortaya çıkan sosyal sorunlar ile bazı sektörlerde oluşan monopol ya da oligopol yapı, ağır fatura ödenmesine neden olmuştur.

Piyasaların düzensizleştirilmesi, ve özelleştirme, devletin “kamu yararı” kavramı üzerine kurulu sosyal yatırımlarının sonunu getirmiş, uluslararası sermaye ve onların az gelişmiş ülkelerdeki ilişkileri-ortaklıkları, bu alanlardan devletin, önceki bölümde değinilen uluslararası kurumlar (IMF, DB, DTÖ, GATS, OECD gibi) aracılığıyla “çekilmesini” sağlamıştır. Ancak devlet bu alanlardaki düzenlemelerden tümüyle çekilmiş değildir. Sermayenin ihtiyaçları doğrultusunda yeni düzenlemelerle varlığını sürdürmektedir. Bu süreç özelleştirmelerle başlamış ve kar olanakları zayıf kamusal alanlar dışında bir alan kalmayınca kadar da özelleştirilerek, ticarileştirilerek, sürdürülecektir. Neo-Liberal politikaların kendilerine hizmet ettiği yönünde en küçük bir şüphe kalmayan, emperyal devletlerin himayesindeki Çok Uluslu Şirketlerin etkisi altındaki, ‘idare’ edilen kurumları tarafından - IMF, Dünya Bankası (WB), Dünya Ticaret Örgütü (WTO) ve özel olarak Çok Taraflı Yatırım Anlaşmaları MAI, OECD gibi ve ayrıca bölgesel pazarlar -NAFTA, AB, ASEAN gibi- alanları tarafından kamusal, toplumsal, sosyal kısaca insan ihtiyaçlarına dönük kavramlar kuşatılmış durumdadırlar. Bu süreçte dayatılan politikaların, dışında kalabilen, toplumun, kamunun yararına yeniden bir yapılanmaya ihtiyacı olduğu şüphe götürmeyen bir gerçektir.

EKLER

EK-1

Ek-1'de, Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının, yeni adı Kardemir A.Ş.'nin özelleştirilmesi süreci ile ilgili bilgileri edinmek için, işletmede örgütlü olan ve özelleştirme sürecinde etkin bir konuma sahip (özelleştirmeden sonra işletmenin ilk yönetim kurulunda 7 kişiden 4'ü işçiler adına Sendika Temsilcileriydi) olan Çelik İş sendikasının Şube Başkanı Ragıp TUNÇ ve İşletme Müdürlerinden Etüt Proje Müdürü Serdar YAVUZ ile yapılan görüşmeler yer almaktadır.

Bölüm I: Çelik İş Sendikası Karabük Şube Başkanı Ragıp TUNÇ ile yapılan görüşme

Sendikanız Çelik İş ile kurumun ilişkileri bakımından, özelleştirme süreciyle birlikte neler değişti anlatabilir misiniz?

Çelik-iş sendikası 1965 yılında Karabük'te Metal İşkolu'nda kuruldu, gerçekten Karabük ile de özdeşleşti. Türkiye'nin ilk ağır sanayisi Karabük Demir Çelik Fabrikalarının, 1937 yılında ulu önder Atatürk'ün talimatlarıyla burada temeli atıldı, 1939 yılında da üretime başladı. Bizim sendikal anlayışımızda vur-kır, işyerini yak-yık gibi bir anlayış hiçbir zaman olmadı. 1978 yılında işbaşı yaptığımda, belki de Türkiye'de sadece Metal İşkolu'nda değil, tüm işkollarında önde gelen sendikaydık, ya birinci, ya ikinci sıradaydık ücret bakımından. Gerçekten bizim sendikamız hak alırken işyerini her zaman ön planda görmüştür, tutmuştur. Biz 1982-83 yıllarında, 12 Eylül sonrası Türkiye'de yine ilk eylemi, -maaşlarımızın ödenmemesi, geciktirilmesiyle ilgili- o zaman bir yemek yememe eylemi ile yapmış olduk.

1989 yılında dünyada eşi benzeri olmayan, yani eşi benzeri olmayan derken, herkesin "işte demir-çelik sektöründe bu grev 3 günde, 5 günde biter" dediği süreçte 137 gün grev yaşadık. Tabii ki, bu belkide 1994'ün

hazırlayıcısıydı. Biz o yıllarda 1 Ton Kömür Parası istiyorduk, 137 gün sonra bize 3 Ton Kömür Parası verdiler. Bu düşündürücüydü. Burada da nasıl o günkü mevcut iktidarın diyelim, -çünkü, KİT'leri yöneten iktidarlardır- bir oyunu vardı. Bizde KİT'ler özerk değil, genel müdüre bırakmıyorlar. Ama iktidarlar, hangi bakanlığa bağlıysa, başbakanın talimatıyla, KİT'leri öyle yönlendiriyorlar.- bu süreci nasıl hazırladığını görüyoruz.

1974-75 yılında Sanat Okulu'nda okurken, bizim Çelikhane Hocamız vardı. Konverterden bahsediyordu, Sürekli Dökümden bahsediyordu. 1975 yılında teknik yenilikleri derste görüyorduk, ama Demir- Çelik fabrikalarında bu yenilenme çalışmaları yapılmıyordu. Tabii ki, hele hele bir entegre tesiste ya da başka bir işletmede olsun, teknolojiye ayak uydurmazsanız, mümkün değil ayakta duramazsınız. Hem rekabet edemezsiniz, hem ayakta duramazsınız. Nasıl? En basit örneği, bir bilgisayarı ele alacak olursak, ya da bir cep telefonu imalat sektörünü, hep kendini yeniliyorlar, büyük bir rekabete böyle cevap veriyorlar. Yenileyemeyen markalar bu pazarda tutunamıyorlar. Yine, bu entegre tesis te olabilir, başka bir işyeri de olabilir, her işyerinde mutlaka ve mutlaka teknolojiye yatırım yapılması lazım, yeni teknolojiyi o işyerine getirmeniz lazım. 1978 yılında fizibilite çalışmaları altyapısı Çelikhane yapıyor, hem konverterin, hem sürekli makinanın (sürekli kütük döküm makinası). Ama o yıllarda tabii ki, bir Erdemir'in devreye girmesi, sonradan İsdemir'in devreye girmesi, -ama tabii ki, bunun da altını çizmek lazım bu KİT'ler Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının sayesinde yapıldı. Hatta ve hatta, Erdemir'in %24.5 hissesi Karabük Demir- Çelik Fabrikalarındı.- O zaman biz teknolojiye ayak uydurabilseydik, teknolojiyi buraya getirebilseydik, yakalayabilseydik, biz belki de 1989'daki o grevi yaşamazdık. Çünkü, 1986-87-88 yıllarında prim-maaş 117bin lira maaş alıyordum, babam emekliydi 180bin lira alıyordu. Biz 1980'lerin başında birinci ya da ikinci sıradaydık ücretler bakımından, nereye gelmişiz. Asgari ücret düzeyine gerilemişiz.

Bizim biliyorsun, Grev bir sendikanın hak alma mücadelesinde en doğal hakkı, aracı. Bu kaçınılmazdı. 137 gün grev yaparken işletmelerimizin bir vidasına dahi zarar gelmedi. Gerçekten biz 137 gün sonunda işbaşı

yaptığımızda grev dışı arkadaşlarımız işyerlerini pırıl pırıl yapmışlardı, üretim 2-3 gün içinde başladı. Hatırlarsınız 12 Eylül öncesindeki Tariş olaylarını veya İzmit'teki bazı işyeri olaylarını. Bizce işyeri varsa biz de varız, işyeri yoksa bizde yokuz biz böyle yaklaşıyoruz. İşçi varsa sendika var. Yoksa işyerini yıktıktan sonra nasıl çalışabileceksin, mümkün değil. Bizim sendikal anlayışımız işçinin sendikal haklarını en üst düzeyde tutan, koruyan, ama işletmesini de her zaman savunan, gözetken bir anlayışta, bir yapıdadır. 89 grevinden söz ettik ama yukarıda da belirttiğimiz gibi iktidar bize çok ciddi ücret artışı sağladı. İstedığımız bir ton demir parasıydı, üç ton demir parası verdi bize. Bu bilinçli olarak işletmeyi zarara götüren önemli bir nokta. Gaye belliydi. O dönemde aynı zamanda "0" gümrükle hurda demirin, "kütük" ithalatının serbest bırakılması çok önemli. Kapanma olayının altyapısını o günlerde hazırladılar. 1994 yılında 5 Nisan kararlarıyla, biliyorsunuz Çiller-Karayalçın Hükümeti "ekonomik ömrünü tamamlamıştır, artık mutlak kapatılması gerekir" kararını aldılar. Biz burayı illa da bize verin diye tavrımız hiç yoktu. Özelleştirme kararı aldılar, satılmazsa kapatacağız dediler ve süreç öyle başladı. İstihdam korunsun, yatırım yapılsın, üretim devam etsin bu üç temel isteğimiz gerçekleşirse özelleştirilsin diyorduk. Bizim üç tane ana talebimiz vardı. Ama kimse talip olmadı, almadı burayı bizim "kucağımıza kaldı".

Bu arada bir sorum olacak, KİT'lerin özerk olmadığından bahsettiniz benim incelediğim sendika yayınlarında KİT'lerin özerk olması gerektiği ve o ülkelerdeki başarılarından söz ediliyordu. Hem ihracata dönük, hem iç piyasaya dönük. Siz o dönemde KİT'lerin özerk olmasını savunmuşsunuz. Bu konuda hükümetler bilindiği gibi bir düzenleme yapmadılar. Özelleştirildiğinde sendikanın konumunun zayıflayacağını düşündünüz mü?

Biz KİT'ler siyasi iktidarların "arka bahçeleri olmasın!" diyoruz. Örnek veriyim; örneğin enerji bakanlığına bağlıydık. Enerji bakanı gitti Edirne'de bir açılışa, törene. Ne yapıyordu? Oradaki masrafları Karabük Demir-Çelik fabrikalarına karşılatıyorlardı. O zaman genel Müdürlük Ankara'daydı ve İskenderun Demir-Çelikle birleşti. Ne yaptılar? Burada 17 500 kişi çalışıyordu.

Gerçek anlamda bir, reel bir değerlendirme ile bu istihdam yapılıysaydı, şişirilmeseydi, mümkün değildi Karabük Demir-Çelik bu durumlara gelmezdi. Genel Müdüre bırakılıysaydı istihdam, müdürlere bırakılıysaydı gerçekçi olacaktı. Ama ne oldu? Her siyasi iktidar KİT'leri kendi "arka bahçeleri" gibi gördü. Anlamsız bir şekilde işçi kadrolaşmasına gidildi. Bu aslında biz sendika için istihdamın fazlalığı iyidir, üyemiz fazla olur. Ama işletme yaşamıyor, zarara yol açıyor. O bakımdan özerklik derken; "Başbakan, Bakan veya hükümet üyeleri oradaki, KİT'teki görevli genel müdürüne, işletme yönetimine karışmasın" fikrini savunduk. Biz özelleştirilmeye -tabii ki kaçınılmaz konuma geldiğinde olur, KİT'ler bu konuma getirildiği için- ama KİT'ler özerk kuruluşlar olsa kimse özelleştirmeyi istemez tabii ki. İsteyen bir yapımızda yok.

Bu arada devlet desteğine kimi özelleştirilmiş kuruluşlar ihtiyaç duyuyorlar. Örneğin ASİL ÇELİK. Özelleştirilmiş, batmış, devlet yeniden işletmeyi ele almış, yatırımlar yapmış, karlı hale getirmiş ve yeniden satmış. Dolayısıyla devlet desteği ile kurtarılmış. Devlet desteğine ihtiyaç duyuyorlar.

Bizdeki özelleştirme peşkeş çekme olarak nitelendirilebilir. Karabük Demir-Çelik fabrikalarının lojmanları var, sadece lojmanları, veya fabrikanın hurdası bile çok büyük tutarlar eder. Özelleştirildiğinde ne yapılıyor hemen, işçi kıyımı ilk yapılan. Örneğin bir TOE Kamyon fabrikası özelleştirilmesi yapıldı. İstanbul Gebze'de. Denize sıfır kaç bin metrekare arazisi vardı. Adamlar hemen fabrikayı kapattı. İş yok fabrikayla. Arazi değerinin bile çok altında satıldı. KİT'ler bir çok örnekte peşkeş çekilmiştir.

1983 yılından sonra Türkiye'de tek başına güçlü ANAP hükümeti iktidardaydı. O dönemlerde söz verilmesine karşın, yatırımlar yapılmadı. Kok fabrikalarımız yeni, Erdemir'den de İsdemir'den de iyi belki. Yüksek Fırınlarımız, ufak tefek yatırımlar yapıldı. Sıra Çelikhane yatırımına geldi bunu yıllarca yapmadılar. ANAP'tan sonra 1992 yılında DYP-SHP'de güçlü bir koalisyondu, onlarda söz verdi ve yatırımı yapmadılar. Ama bunun altında yatan neden, Ark Ocaklı Demir Çelik İşletmeleri lobisi güçlü bir neden. Eskiden Türkiye'de Ark Ocaklı İşletme yoktu. Şimdi 15-16 tane var. Hele hele, bir entegre tesisin

devreden çıkarılması demek, -1000 000 ton üretim yapan bir işletmenin-rakiplerin önlerinde çok önemli bir pazar oluşması demek Yapılmayan Çelikhane yatırımının esprisi şu; maliyetleri bu teknoloji çok aşağıya çekiyor, 50-60 dolar bir tasarruf sağlıyordu. Onun için o yatırımın her gecikmesi bu yüksek maliyetin pazara yansması Karabük Demir-Çelik Fabrikalarının zarar hanesini artırıyordu. Ve kapatılmasına kadar götürdü. Devlet bu yatırımı yapmadı. 1900'lerin teknolojisiyle (Siemens-Martin ocakları) eski teknolojiyle, üretim yapıyordu. Bu yatırımı sonradan yaptı fabrika yönetimi. Bu yapılmayı eski teknolojiyle ayakta durma şansı yoktu. Bu gün Karabük Demir-Çelik yoktu.

1995'ten sonraya gelirse, yani özelleştirme süreci ve sonrası... özelleştirme sonrasında "fabrika bizim kucağımıza kaldı" dediniz, bu süreç nasıl yaşandı?

Biz burada tam Karabük'teki kurum ve kuruluşlar ile bir şehir meclisi oluşturduk, sendikanın, başkanlığında toplandı bu meclis. Valilik olsun, Ticaret Sanayi Odası, Esnaf Kefalet Kooperatifi, Siyasi Partiler, Sivil Toplum Kuruluşları olsun tüm kurum ve kuruluşlarla beraber eylemler organize ettik. Hayat felç oldu, hayatı durdurduk. Belki de dünyada öyle bir eylem yoktu. Bizim haklı davamıza Karabük Halkı sahip çıktı, stratejik öneme sahip fabrika, "fabrikaların anası" diye bilinir, "fabrika kuran fabrika!" olarak bilinir. Buraya sahip çıkılması lazım ama iktidarların dünyasında bunlar önemli değildi, yok stratejikmiş, ahde vefa bunlar önemli değildi. Geçmişte çok büyük projelere imza atmış, büyük yatırımlarda payı var bunlar önemsenmedi. Sadece Karabük'le de bunu sınırlandırmamak gerek. İddia ediyorum 1939'dan, üretime başladıktan bugüne kadar, belki 10 milyon kişiye dolaylı iş yaratmıştır. O kadar sıkıntı çekmemize rağmen son günlerde, Kardemir konuşuluyorsa insanların duası, erenlerin yüzü suyu hürmeti diyoruz, hepsinin, herkesin payı var. Karabük'te çok büyük bir birliktelik sağladı. O günkü eylemler gözümüzün önünde, ben şube sekreteriydim. Var olma, yok olma mücadelesiydi bizim için. Çünkü Karabük Demir Çelik fabrikaları Karabüklüyü tembelleştirmiş, yerel yönetici, siyasetçi buradaki gelişmeyi yeterli görmüş ve mücadele etmemiş. İl olmadan önce örneğin bir milletvekilimiz olmadı, o kadar gelişmiş ekonomik olarak, nüfus

olarak ama olmamış. Bir Şinasi bey çıktı. Eğer yeni iş alanları olsaydı Karabük'te o yoğunluk Demir-Çelikteki yığılma olmayabilirdi, ayrıca siyasi iktidarların kadrolarını işe aldıkları bir yer olmaktan çıkardı her halde. Belki 15500 kişiyle değil de 8000 kişiyle fabrika çalışsaydı, ozaman büyük sıkıntılar maliyetler olmazdı. Bu ücret kalemine giden parayla teknolojik yatırımlar yapılırdı, bu fabrika da teknolojik yeniliklere ufkunu açardı, ve rekabet edebilir olurdu piyasada. 1995 30 Martında bu fabrikalar Kardemir A. Ş. Oldu. Burası çok önemli bir arkadaşımızın iş akdine son verilmedi. Bir gün önceki ücretimiz ne ise o ücret devam etti, yani Karabük Demir-Çelik fabrikalarında ne ise aynı devam etti. Yalnız biz Kardemir'in yaşaması için -ücretlerimiz çok iyiydi Türkiye genelinde, 1978-77'leri yakalamıştık- "o" zamlı sözleşmeye imza attık. Her arkadaşımız 40'ar milyonluk tazminatlarla aldığımız paralarla buraya ortak olduk. Tazminatlarımız nakten ve defaten bu paya ayrıldı. -Rahmetli Metin Abinin (Metin Türker; o dönem sendika başkanı) bu sürecin yöneticisi olduğunu söylemek zorundayız, tabii ki Karabük halkı, esnafı, çiftçisi, öğrencisi, işçisi tek yürek olduk ama onun çok emeği var, o bizi yönlendirdi.- Dört hisse grubumuz vardı. A- işçiler B- halk C- sanayiciler D- küçük esnaf. Burada en büyük özveriyi işçiler gösterdi. İşçilerin payı o 40 000 000'luk mecburi hisselerden sonra, bizim arkadaşlarımız, D grubundan da alınmayan payları alarak, kendi paylarının üzerine % 17'lik bir pay daha alarak %52'sine sahip olduk işçiler olarak. Sendika burada hiç kurumsal olarak pay almadı, yasal olarak ta bu mümkün değil zaten. Çalışanlar, halk sanayiciler, esnafı. Sermaye paylaşımındaki oranlara kimse yetişemedi. İşçiler onu aştı dediğim gibi %35 üzerinde %52'lik paya ulaştı. inandık biz burada. Çok cüz'i rakamlar olmasına karşın sanayici, esnaf bu paylarına rağbet göstermedi. 2 trilyon lira sermaye ile kurulan şirketin toplam toplanan sermayesi 444 milyar liradır. 444 milyar liranın da %52'si çalışanların oldu.

Kağıt üzerinde fabrika çalışanların değil isteyen herkes yerli, yabancı hisse sahibi olabilir çünkü %100'ü halka arz edilmiştir. Ama iş başa düştüğünde Kardemir çalışanların oluyor, kimse sahip çıkmıyor. Krizde, sıkıntıda hemen işçinin deniyor.

Kriz döneminde 2000-2002 arasında yaşanan krizde 18 milyon dolar ücretlerimizden tasarruf sağladık, özveride bulduk. Ücretsiz izinler yaptık, on ay boyunca vardiyalı 4'er ay çok ciddi bir gelir sağladı bu işletmeye. Ücretlerimizden geriye gidiş yaşadık ki bu kabul edilmez normalde hiçbir zaman. 68 maddede, sözleşmenin 68 maddesini tadil ettik, özveride bulduk. Neden? İşletmemiz yaşasın diye, çünkü işletme yaşamazsa biz yokuz. İş kapımızın, aş kapımızın kapanmaması için. Patron yok sahibi yok buranın, biziz sahibi buranın.

Bir dönem önce özelleştirmeden sonraki yönetim kurulunda yani, sendika temsilcileri yönetimde yer almışlardı değil mi?

Evet. Bu bir hataydı. Masanın o tarafında da bu tarafında da olunmaz. İşveren olamayız biz. Ayrıca işletme yönetiminde başarısız olduğu o dönemde. Sendika başkanımız çok geniş birisiydi. Sendikacılık mı yapacaksınız, yöneticilik mi yapacaksınız? Bir el verecek bir el alacak nasıl olur böyle bir şey. Çok yanlış bir uygulamaydı. 2001 yılında şimdiki genel başkanımız ve yönetim geldikten sonra sendikal anlayışımız da oturdu işletmeye bakışımızda değişti. 2002 yılında Sinasi Altın'er'in Yönetim Kurulu Başkanı olarak buraya gelmesi kim ne derse desin büyük bir şans. Çünkü biz duygusal insanlarız, yanlışlar yapıyoruz. Devlet tecrübesi olan, bakanlık tecrübesi olan birisi bu göreve geldiğinde çatı üzerimize yıkılmak üzereydi, S.O.S. veriyordu son noktadaydık işletme olarak. Ama gerçekten hem Şinasi bey hem de genel başkanımız Feridun Tankut bunları gördüler. Biz yerel sendikacıyız çok duygusalız karar vermekte zorlanıyoruz. Eksi bilmem kaç milyon\$ bakiyeden Artı bilmem kaç milyon bakiyeye geleceğiz bu değişikliklerle. Bu şirket yılda 22 milyon dolar faiz borcu ödüyor, hem eksi bakiyen var hem 22 milyon dolar ödüyorsunuz hem maliyetleriniz dünya çelik fiyatlarının düşmesiyle yüksek durumda, yeni yatırımlarla maliyetleri düşürememişsiniz.

İnanırmısınız bir günlük **cevher** stoğunuz, bir günlük **kömür** stoğunuz kalmamış. İnanırmısınız, manavdan, halden yemek malzemesi, iaşeyi vermiyorlar, (kabağı alamadık para vermiyorlar diye vermediler) kimse size mal satmak borç vermek istemiyor, işçi ücretlerini alamaz durumda. Bu çözümler

dayattı. Hesaplar yapıldı, Başkan bize geldi açıkladı ve büyük özveride bulunduk. Aldığımız kararlar büyük bir riskti sendika için. Başka bir sendika bu durumu kullanarak sizi bu işyerindeki örgütünüzü kırabilirdi. Nitekim bu denemelerde oldu. Ama işçimiz bunu niye yaptığımızı biliyordu ve birlikte aştık bu süreci. Bacanın tütmesi önemliydi bizim için, baca tütüyorsa biz olmayalım dedik bu riskleri göze aldık. Bu mantıkla baktık. Biz kurtuluş mücadelesi verirken, varolma-yokolma mücadelesi verirken arkamızdan hançerlemeye kalktılar bunu göze almıştık. (Türk Metal İş Sendikasını kastediyorum). Üç maaş içeride, alamıyoruz, 1.5-2 yıllık ikramiyelerimiz içeride, alamıyoruz, izin paralarımız içeride. İnanırmısınız, aybaşı gelmesin diye dua ediyoruz. Çocuklar anlamıyor, esnaf banka hiç anlamıyor, Kardemir'de çalışıyorsan kimse bir şey vermiyordu. Şimdi bu günlere geldik çok şükür.

1995'ten sonra 1998'e kadar olan süreçte Kardemir yine büyük bir yükselişin içerisindeydi. İmajı çok iyiydi. Kredi kuruluşları kredi vermek için kapıda kuyruktaydı. Ama sonradan yanlışları anlattık ve tabii ki, Demir-Çelik sektöründeki krizleri de görmek gerekir, ama kriz yönetebilmek gerekirdi bu açıdan yönetim başarısızdı. 1998 yılında şimdiki yönetimdeki 2 arkadaşımız, sendika temsilcisi iki yönetici istifa ettiler, biz çok geniş gidiyoruz, her şeye karışıyoruz, iyi yönetemiyoruz profesyonel bakılmıyor diyorlardı. Sendika idare ediyordu, demir-çelik sektöründen ne anlarız biz, veya açık konuşmak gerekirse, yetkin olmayan bir anlayış batırırdı ve öylede oldu. En basitinden şöyle bir örnek verelim; 1995'te, özelleştirildiği yılda işçi sayımız 4000 ise özelleştirildikten sonra 5500 olmuş. Bu eski hastalıkların kadrolaşmanın bu yönetimde de devam ettiğini gösteriyor. Üstelik bu krizde yapılmış. Maliyetler yüksek, şirket zarar ediyor, biz (Sendika 4 yöneticiyle Yönetim Kurulunda en çok üyeye sahipti) idare ediyoruz diye, istihdam sağlayacağız diye şişiriyoruz. Elimizdekini korumayı düşünmüyoruz. Yara büyüdü büyüdü kangren oldu çok borçlanıldı, en çok borçta devlete, yani devletin kuruluşlarına.

1998-2000 yıllarında inanırmısın bu geriye gidişler engellenemedi. Bizim de yanlış uygulamalar, yönetimde bulunmamız, her şeye müdahil olmamız, demir satışında, cevher alımında, kömür alımında her şeye maydanoz

olmamız -ki o günlerde iki arkadaşımız bunları görüp istifa etmişler yönetim kurulundan. O insanlar belkide 15-20 yılı görüyorlar. Onun tecrübesiyle-geçmişe fazla girmemek lazım, bu Demir-Çelik sektöründeki Asya, Rusya krizleri bunlar da tepe noktası oldu. Önlemleri alınamadı. Belki o zaman küçük bir akort ayarıyla 2002'yi yaşamayabilirdik. 2002'yi kimse yaşamaz isterim. Günde işletmeye 500 milyon lira girmez olmuş. Trilyon giren yere. Herkes borçlu, 1300 kişi ücretsiz izinde, maaş almıyor, çok derin sıkıntılar yaşandı.

Şimdi durumumuz iyi yatırımlarımız bitmedi çok büyük yatırımlarımız var halen. Haddehane yatırımı bizim için çok önemli Türkiye'de üretilmeyen 300-400 bin ton hem seri ray üretimi, hem ağır profil kalın yuvarlak, firma işi, bunların çekilebileceği, mamul hale gelebileceği bir Haddehane yatırımı, 35-40 milyon dolarlık yatırım gündemde. Teklifler açıldı en kısa zamanda bir firmaya ihale edilecek. 2005 sonuna veya 2006 başında üretime başlayacak. Bunun yanında çelikhane yatırımı gündemde çelikhanede üçüncü bir makinanın -bir sürekli kütük makinamız, bir de sürekli blum makinamız var- yapımı gündemde. Üretimimiz 1 milyon ton/yıl civarında, bunun 1.3 milyon ton/yıla çıkarılmasını sağlayacak bu yatırım. Örneğin, 2002 yılında yapılması gereken "kok sıcak" tamirlerinin ekonomik nedenlerden dolayı yarıda kalmıştı, bu yapıldı, "2 no'lu yüksek fırın"ın revatmanı (8-10 yıllık zorunlu bakım) bitti. "üç no'lu en büyük yüksek fırın"ın revatmanı 21 ekimde bitiyor bir on yıl kazanıyoruz yani. On yıl revatman yok. Bunlar çok güzel gelişmeler. Hele hele bir "ark ocağının" gündeme gelmesi %50 hurdadan, %50'si sıvı çelikten üretilecek üretimlerimizi 1.8 milyon tonlara çıkarabilir, gündemde böyle bir durum da var, düşünce var diyelim. Erdemir, Isdemir yassı çelik üretiminde artık tekel konumundalar. Biz burada katma değeri yüksek ürün çeşitlenmesine gidebilirsek, Türkiye'de kimsenin üretmediği kaliteli çelik altyapısı oluşturulmuş oluyor. Haddehane yatırımı onun altyapısı.

İhracata yönelik konumunuz oluşacak anlamına gelir mi bu?

Tabii, hem iç piyasa hem de dış piyasada o zaman yer alır ürünlerimiz. Belki şimdi 250-300 günlük kömür, hammadde sıkıntımız yok. Bizim satışta şimdiki arzımız tüketilmekte. Bir sıkıntı yok.

Peki, yörenin sosyal yapısıyla sendikanın ve Demir-Çelik fabrikalarının ilişkileri bakımından, geçmişte özelleştirme öncesindeki bölgenin sosyal gelişmesine katkısıyla, bugünkü sosyal gelişmeye katkısı arasında bir karşılaştırma yapabilir misiniz? Örneğin; Karabük'ü yaratan fabrika olmuş, sinemasıyla, lisesiyle, spor kulübüyle. Yani bu tür bölgenin sosyal ihtiyaçların karşılanması bakımından bir değişiklik var mı? Böyle bir bakış açısı var mı?

Tabii ki, etkili bir işletme , işyeri varsa o yöredeki okullara, sosyal tesislere, yörenin gelişmesi için önemli olan her şeye katkı verebilmesi gerekir. Ama tabii ki imkanları iyiyse, imkanları iyi değilse bunu nasıl yapacak. Örneğin gündemde üniversitemiz var. İlla ki bu üniversiteye para sunacaksınız diye bir şey olmaz imkanı varsa olur. Şimdi Kardemirin kısıntısı dahi çok destek sağlar. En basitinden, Kardemir yönetim kurulundan bir arkadaşımız üniversitenin binalarından bir kaçını yaptırıyor. 1.5 milyon dolarlık yatırım. Kardemir yönetiminde olmasa onu yapmayacak belki. Zaten sosyal tesislerinden herkes yararlanıyor. Ancak geçmişte olduğu gibi değil. Ya biz ağır sanayiyiz, entegre bir tesisiz. Otelcilik yapılamaz. Misafirhane dışında bir otel olmamalı. Müstecire verilmesi lazım. Bir sinema Kardemir çalıştırmaması lazım, doğrumu yani, bir lokantayı Kardemir çalıştırmaması lazım. Ama onlarda her zaman mevcut korunup, müstecirle çalışıyor yöre halkına hizmet veriyor.

Bu anlamda Kardemir'in Yerel Yönetimle, diğer kurum ve kuruluşlarla ilişkisine değinir misiniz?

Metin Türker zamanında çok iyiydi. Zaten şehir meclisinin oluşması, 8 kasım 94'teki o büyük eylemlerin organizasyonunun gerçekleşmesi bunu gösterir. Ama sonraki yönetim zamanında ve kriz döneminde yapılan yanlışlar yine bu ilişkileri zedeledi. Bu birliktelik erozyona uğramıştı. Ama genel başkan ve yönetim değişti, inanırmısın, biz herkesle bilgi alışverişinde bulunuyoruz, itibarımız iyi, ilişkilerimiz iyi, Çelik-İş Sendikası o geçmişteki yerini yakaladı. Kardemir de yine öyle, zaten biz devamlı ilişki içerisindeyiz. Herhangi bir aksama olursa biz onu kendi aramızda izole ediyoruz.

Devlet desteği konusunda ne durumdasınız özel sektör ile ilişkisi akımında ne düşünöyorsunuz? Devletle, idareyle olan ilişkiniz ne düzeydedir?

En üst düzeyde. Özel sektörle devlet ilişkisi derken biz normal bir lastik fabrikası değiliz, veya bir tekstil makine parçası üreten işyeri de değiliz. Biz entegre tesisiz. Çünkü niye? Madenler devletin varlıkları, yeraltı. TTK kömürü, cevher. Bunlar bizim hammaddemiz. Mutlaka devletle iyi ilişkiler içerisinde olmak zorundayız. Tabii ki, devlete, bizim bir borç yapılandırmamız oldu, demir-çelik piyasası da iyi konumlara geldi, bu şansı iyi değerlendirdik. Ama devamlı da har vurup harman savurursak yüzün olmaz devlete gitmeye. Biz hangi iktidar olursa olsun, bizde siyaset yoktur, bizim CHP iktidarları zamanında, ortak olduğu zamanda aramız çok iyiydi, DYP, ANAP (grevde koptu), 36-38 bakan karşıladık, hangi partiden olursa olsun en fazla heyet Demir-Çelik Fabrikalarından Çelik-İş üyeleridir, zaten en büyük örgütlü güç Karabük'te Çelik-İş sendikasıdır, biz onlara en büyük alakayı, sevgiyi, saygıyı göstermişizdir. Devamlı baştacı yapmışızdır.

Peki, TTK (Türkiye Taşkömürü Kurumu) özelleştirilmeye çalışılıyor, bu Kardemir'i etkiler mi?

Etkilemez, neden etkilemez? Çünkü, TTK'nın en büyük müşterisiyiz, biz onlara değil onlar bize muhtaç.

Bölüm II: Kardemir A.Ş. Genel Müdürü tarafından işletmeye ait teknolojik, üretim, satış-pazarlama gibi konularda bu çalışma için bilgiler sunması konusunda görevlendirilen, işletme müdürlerinden Etüt Proje Müdürü Serdar Yavuz ile yapılan görüşme.

KİT iken yapılan ilave ve yenilenme teknolojik yatırımları ile özelleştirildikten sonra yapılan yatırımlar ne yönde bir değişim göstermiştir?

Özelleştirilmeden önce çok büyük yatırımlar yapıldı. Esasında bu bir zincir olarak devamlılık gösteriyor. Özelleştirilmeden önce bizim Çelikhane hariç ve Haddehane hariç yatırımlarımız tamamlanmış gibiydi. Yani Sinter tesisimiz modernleştirilmişti, bir Oksijen fabrikası yapılmıştı, artı enerji tesislerimiz yenilenmişti yani bizim santrallerimiz, enerji santrallerimizin kapasitesi artırılmıştı. Yüksek fırınlarda bir takım çalışmalar yapılmıştı. Örneğin; soğutma sistemlerinde bir takım çalışmalar yapılmıştı. Artı kok fabrikası yapılmıştı, 1984'lü yıllarda. Üç ve dördüncü bataryalar yapıldı. Ama ne zaman ki, ben bunların politik oldukları inancındayım şahsen. Kardemir'in devletteyken kapanma noktasına gelmesi özellikle, 1980'li yılların sonu ve 90'lı yılların başında finansman temininde çok yüksek faiz karşılığı paralar alındığı için sıkıntıya düşülmüştü. Bir de merkeziyetçi yönetim olduğu için. Merkeziyetçi yönetim Ankara'daydı. Genel Müdürlük, Daire Başkanlıkları Ankara'daydı ve Ankara'nın planlamasına ve programlamasına göre üretimler yapılıyordu. Pazarın ihtiyaçlarına göre pek yapılmıyordu. Bu bir vakiadır. Yani eğer pazar "yuvarlak demir"de 8 ile 10'luk istiyorsa bizim Ankara'da yapılan programın dışına çıkılmıyordu, 20'lik üretiliyordu, satamıyordunuz , stok yapıyordunuz. Ha, zaman içerisinde satılıyordu ama zaman maliyetleri çok yüksek, stok maliyetleri yüksek oluyordu. Tabi bu özelleştirmeden sonra kalktı. Özelleştirmeden sonra biz, çok daha hareketli bir yönetim sistemine kavuştuk. Artık yönetim, yerinden yönetim oldu. Ankara'dan yönetim kalktı, Karabük'ten yönetilir oldu. Piyasanın talepleri doğrultusunda üretim yelpazesi seçildi. Pazar neyi istiyorsa ona cevap

verilmeye çalışıldı. Dolayısıyla, yani, özelleştirilmeden önceki yönetim ve özelleştirilmeden sonraki yönetim bu yönüyle Kardemir'e bir katkı sağlamış oldu, daha piyasaya yönelik daha pazara yönelik üretimler sağlanmış oldu.

Ama modernizasyon yönüyle düşünecek olursak, biz 1980'li yıllarla, 90'lı yıllara kadar biz çok büyük yatırımlar yaptık. Ha parasal değerini belki söyleyemeyeceğim ama çelikhaneye sıra gelmişti, çelikhane dirençler vardı, yapımında. Devlette iken görülen, özellikle o yüksek faizli finansman temininde yaşanan sıkıntılar nedeniyle mi cesaret edilemiyordu, veya dediğim gibi bir takım politik sebeplerden mi? Çelikhane konverter sistemine bir türlü geçilemedi. Veya burada bir kütük makinası bir türlü yaptırılmadı. Daha kolay bir geçiş olsun diye "korf" sistemine geçildi. Siemens-Martin'li ocaklardan "korf" sistemine geçildi. Korf sistemine geçilmesi sadece süreyi kısalttı. Örneğin 4 saatte bir üretim elde ediliyorken, 2 saate düşürüldü. Ama çok büyük çevresel zararlar oldu. Korf tozu dediğimiz bir toz çevreye bırakıldı. Karabük'ün atmosferi olduğu gibi demir tozuyla kıpkırmızı hale geldi. Ha, ne zaman ki özelleştik, özelleşir özelleşmez, hemen o günkü yönetimin aldığı karar doğrultusunda, derhal "konverterli sistem"e geçişin kararı alındı. Ve 1996 yılında hemen temeli atılmak suretiyle, 1999 yılında tamamlandı. 1999'lu yılların sonu, 2000'li yıllarda yaşanan krizler oldu ama ülke ekonomisinde yaşanan krizle birlikte aynı zamanda Çin Demir-Çelik sektörünün dünyadaki etkilerinden dolayı, biz de ülkece etkilendik. Bu krizleri yaşadık ama şu anda yine Çin'in dünya demir-çelik pazarındaki etkilerinden dolayı da satışlarımız son derece iyi, yatırımlar yapmayı planlıyoruz, bir kısmını yaptık ki özelleştirmeden önce planlanıp programlanıp ta, işte finansman sıkıntısı ile krizler sırasında yapılamayan, yarım kalan yatırımlarımızı da gerçekleştirdik, tamamladık. Finansal sıkıntı olmadığı müddetçe çok daha gerçekçi, çok daha piyasaya ve pazara yönelik ürünler üretebileceğimizi, -tabii bunlar devlete göre, devlettenkine göre üretebileceğimizi - yatırımlarımızı çok daha kolaylıkla yapabileceğimiz inancındayım. Yani bir kriz yaşamazsak, ne bileyim pazarda bir takım problemler olmazsa, satış trendlerimiz hep yükselirse, karlılık- maliyet pozisyonları bu günkü gibi cereyan ederse, biz örneğin 2005-2006 büyük

yatırımlar planladık çalışmalarımız, devam ediyor, şu anda ihale safhasında, firma seçim noktasına doğru gidiyoruz ve bunları yapacağız. Ve bu da 50-60 milyon Euro'luk yatırımlar. Yani bunları kolaylıkla yapabilecek durumdayız. Ha, devletteyken bunları yapmak uzun süreç alıyordu. Çünkü bürokrasi, devlet, planlamadan geçireceksiniz, Kardemir'in yönetiminden geçireceksiniz, işte ihale safhaları vs. Hep yine bürokratik problemler nedeniyle, örneğin; bir yatırımın hazırlığı belki 2 sene sürebiliyordu, 3 sene sürebiliyordu. Ama şimdi biz 3 ayda, bilemediniz 6 ayda bir yatırımı gerçekleştirme noktasına gelebiliyoruz. Yani firma seçimi safhasına gelip, yatırıma başlayabiliyoruz. Bu da çok kısa bir zaman diyebilirim. Yani devletle özel sektör arasında böyle bir ayırım, yatırımlar yönüyle düşünülecek olursa, böyle bir mukayese yapabiliriz.

Özerkleştirme konusunda ne düşünüyorsunuz, firmanın içinden birisi olarak o dönemdeki zorunlu olarak özelleştirilmiş gibi bir durum var. Eğer bu yöntem (çalışanlara hisse devri yoluyla satışı), Karabük'te bir çeşit çalışanlar ve sendika, ve bölge halkı kurumun yaşaması için büyük fedakarlıkta bulunmuşlar, bu olmasaydı özerkleştirme çözüm olabilir miydi?

Özerkleştirme, bürokrasinin sorunları aşılabilseydi, yerelleştirilebilseydi ve yönetim özerkleştirilebilseydi, finansman sorunlarına kendisi karar verebilseydi... Ben şöyle söyleyeyim; özerkleştirme aslında (bu da şahsi görüşüm), özerkleştirme aslında bir aldatmaca. Özerkleştirme diye bir şeye inanmıyorum. Zira ne kadar özerkleştirirseniz özerkleştirin, o özerk kuruluşun başındaki yönetim de neticede bir şekilde, organik bağlar neticesinde, gene devlet tarafından takip ediliyor, siz ne kadar bağımsız desanız de, bağımlılığınız devam ediyordur. Dolayısıyla ben özerkleştirmeye inanmıyorum. Ya özelleştirme vardır, ya da yoktur. Ya resmidir, ya özeldir. Bunun ortası yok. Ha, bunlar yaşanmıştır. Burada da yaşanmıştır. Bu bir geçiş süreciydi. Resmi hüviyetinden, özel bir konuma getirebilmek için bir geçiş sürecinde, burası da kısa, 6 aylık-1 senelik bir müddet içerisinde özerkleştirildi. Burası Genel Müdürlük yapıldı. Genel Müdür kimseye hesap vermiyordu, bağımsızdı falan gibi ama yani bunlar hiç bir şey fark ettirmede. Çünkü neticede kendi

finansmanınızı kendiniz sağlamada serbest bırakılmadınız. Gene bir şekilde devletle olan bağınız devam etti. Yine söylediğim gibi, üretim programınızı Ankara'yla bağlantılı yaptınız, İskenderun'la bağlantılı yaptınız. Dolayısıyla o bize çok fazla bir şey getirmedi.

Bence özelleştirme iyi oldu. Ha, devletleştirmede bunlar yapılamaz mıydı, yapılırdı ama iktidarlar da son derece tarafsız, son derece depolitize yaklaşımlar beklersiniz, yani olması gerekeni yapmaları lazım ama o da maalesef mümkün değil, mümkün olmuyor, dolayısıyla özelleştirme isabetli olmuştur. Çünkü özelleştirmede artık kendi kendinize kalıyorsunuz. Sizi koruyan hiçbir mekanizma yok. Bu insanın kendi vücudunu, kendi hayatını koruması gibi bir şey, içgüdüsel bir hareket. Size finansman lazımsa gidiyorsunuz, tabii ki en ucuzunu aramak durumundasınız, en ucuzunu bulmak durumundasınız. Tabii ki onun peşinden gidiyorsunuz. Yatırım yapacaksınız, sürekli araştırma içerisindeyiz, en uygununu, en modernini, en ucuzunu almak noktasınız. Ama devlette iken böyle değil. Devlette iken mutlaka bir takım kanallar, bir takım organlar devreye giriyor. Siz o konuda pek net olaya yaklaşım gösteremiyorsunuz. Neticede emir-komuta zincirinin içerisinde, üstünüzdeki amir bunu size söyleyince yapmak zorunda kalıyorsunuz. Yani yönetim adına söylüyorum bunu. Ama şimdiki yönetim kurullarımız, o zamandan bu yana düşünüyorum, çelikhane'yi hiç sorgusuz sualsiz, sadece 7 kişilik bir yönetim kurulunun vermiş olduğu kararlar, onların altındaki teknokratların önermeleriyle, rahatlıkla 200 milyon dolarlık yatırım yaptılar diyebilirim.

Çelikhane'de yapılan iş çok büyük bir iştir. Bugün devlette olsaydık daha hala o yatırımın peşinde koşuyor olabilirdik. Biz çelikhane kararını verirken, işin yarısında dedik ki, 'Kontinu (Sürekli anlamına geliyor) döküm makinası da olsun, hatta önce Kontinu döküm makinası olsun' dedik. Sonra çelikhane onu da kapsasın çelikhane kuralım dedik. Siemens-Martin'i terk edelim, Konverter'e geçelim... Biz 1 saatte bir döküm alıcaz, 50 dakikada bir döküm alıcaz, öbür tarafta, 2 saatte bir döküm alıyorduk. Bir kere döküm sayısını yarıya indiriyoruz, otomatikman kapasitemiz artıyor. Dediğim gibi o zamanlar 750 bin ton bizim sıvı çelik üretimimiz varken, şimdi 1 milyon tona

ulaşmış durumdayız. Yani 250 bin ton otomatikman üretim artışı sağlanmış oldu. Bunu nasıl yaptık; Simens-Martin'de biz dört tane Simens-Martin ocağı çalıştırıyorduk. İşte her bir tanesi 150 tonluk, bunlarla yapıyorduk. Ama şimdi 80-90 tonluk konverterler vasıtasıyla, 50 dakikada bir almak suretiyle, 1 milyon ton/yıl üretim yapıyoruz. Günde 35-36 dökümlere varıyor. Önceden 2 saatte bir döküm almak suretiyle 4 tane ocakta 10-12 tane döküm alabiliyorduk. O da hepsi paralel çalışıyordu.

Kapasite artışı oldu, yani özelleştirme, yatırımlar yönüyle, işletmecilik yönüyle, finansman temini yönüyle, bankalarla ilişkiler yönüyle, yaşadığımız kriz hariç son derece verimli olmuştur.

şöyle bir ters durum var: ben genel cevap veriyorum (artık öyle gittik sorulara karışık cevaplar veriyorum), istihdam politikaları yönüyle tabii ki bir kaybımız oldu. Çevresel olarak. Tabii, ne derece kayıp ne derece kazanç sorgulanması gerekir. 1995'ten önce devletin bir organı olarak, devletin politikalarına uygun, istihdam politikaları da ona göre yapıyordu. Burası gün geldi 14 bin personel çalıştırdı. Zaman içerisinde bir takım politika değişiklikleriyle, 10-12 binlere indirildi. En son özelleştirme noktasında 9 binlerdeydi. 9 bin kişi çalışıyordu. Bu rakam çok abartılıydı. Sadece politik kazanımlar nedeniyle istihdam rakamları ortaya çıkıyordu. Yani iktidardaki parti, kendine oy temini için buraya eleman aldırıyordu. Buranın neye ihtiyacı var asla sorgulanmıyordu. Ama özelleştirildikten sonra, hani derler ya "takke düştü, kel göründü" hikayesi. Yönetim, bürokrasi, icra makamı defteri açtı önüne dedi ki, "ben ne kadar eleman çalıştırmalıyım, burası ne kadar elemanla çalışır? Dolayısıyla eleman almadan, süratle, kimseyi de mağdur etmeden, yani hesap kesmek suretiyle değil, emekliliği geleni göndermek suretiyle (emekliliği gelen otomatik olarak emekli edilmiştir) ya da tazminatını ödeyip isteyeniyi göndermek suretiyle (kendi isteğiyle ayrılmak isteyeniyi tazminatı verilmiştir), zorlayarak değil, bugün bu sayı 4000'lere indirilmiştir. Bu rakam bile fazladır, belki 3500'lere, 3000'lere düşmelidir ki ona doğru gidiliyor. Burası 3000-3500 kişiyle çalışabilecek durumdadır. Ha, burada şöyle bir handikabımız olmuştur; yetişmiş eleman gücünde kaybımız oldu, bu biraz fazla oldu. Geride kalan elemanın

kalifikasyonu bizim için problem oldu ama zaman içerisinde bunlar da aşılacaktır ve aşıyor da, yavaş yavaş aşıyor. Örneğin bizim için zor gibi görünen kok sıcak tamirini yaptık, bitirdik. Bu ekiple yaptık bitirdik. Bunlar devlette iken zor geliyordu bize. Yani son derece kalifiye eleman olmasına rağmen, hep böyle tedirginlik içerisinde olduğumuzdan, yukarıdan gelecek talimatla hareket edildiğinden, zor gibi geliyordu, ama biz bunları gayet rahatlıkla yaptık. 10 ay gibi hesap edilen bir olayı biz 6 ayda gerçekleştirdik, hatta 5.5 ayda gerçekleştirdik. Yüksek fırın revatmanları, dünyada aynı yıl içerisinde 3 tane revatman yapabilen işletme yoktur. Biz 2 tanesini yaptık üçüncüyü yapacak durumdayız. Ama pazarın iyi durumda olmasından dolayı biz onu gelecek seneye attık, hiç problem değil, yani 1 ay sonra başlayıp aralık ayının sonuna kadar da onu yapabilecek durumdayız. Ama malzemesini aldık her şeyi hazır, pazarın durumu iyi iken riske etmek istemedik, üretim daralmasını istemedik.

İstihdam yönüyle işte, eleman sayısı çok düştü. Tabii, çevre etkilendi, işsizlik oranı arttı. Çünkü, Karabük ve yöresi neticede Kardemir'e bağlı, Kardemir'in bütün imkanlarına bakıyor. Yani Kardemir'de imkan çıksa da ben gidip orada çalışsam diye bakıyor. Veya Kardemir'de yatırım fazla olsa da ben taşımacılığını yasam diye bakıyor, Kardemir çok üretsün ki, bizde bu ürünleri sağa sola nakledeyim, taşıyalım. Çok üretirse, çok hammaddeye ihtiyacı olacak, biz hammadde sevkiyatı yapalım. Tabii çevre etkileniyor ister istemez. Sadece Karabük yöresi değil, Orta Anadolu, Batı Karadeniz, hep Kardemir'den etkileniyor. Gerçi Erdemir de var aynı yöreden ama bu orası için de geçerli.

Ama üretimde bir düşüş söz konusu değil?

Kesinlikle değil. Kesinlikle ve bilakis arttı. Dediğim gibi 750 bin ton/yıl'dan, 1 milyon tonlara çıktık. Yani esasında zengin içerikli, tenonu çok yüksek, cevher temin edip kullanabilirsek, bunu 1.2 milyon tonlara da çıkarabiliriz. Özellikle yüksek ürünler yönüyle. Ama o kalitede teminde bazı zorluklar yaşanabiliyor. Her zaman, istediğiniz zaman bulamıyorsunuz. Ozaman otomatikman düşüyorsunuz. Sonra bizim tesislerimiz de yurt içi kapasiteyi tüketebilecek durumda, dışarıya bağımlı olmanın da pek bir gereği yok gibi.

Mümkün olduğunu alabiliyoruz, hep o tarafa yönelmiyoruz. Ama ilerideki yıllarda bunu 1.5 milyon tonlara çıkarabilme projelerimiz var. Ama şu anda düşünce safhasında.

Limanla bağlantılı olarak hammadde ithalatınız kolay mı yani?

Karlıman projesi gerçekleşebilse, tabii Kardemir için çok büyük bir proje, ama o zaman da aynı şeyler tartışılıyordu. Şimdi zaten ister istemez rafa kalktı. Karlıman, çok büyük bir yatırım, Kardemir'in kendi öz kaynaklarıyla bunu gerçekleştirmesi mümkün değil. O zaman öyle yola çıkıldı ama, hatta bir takım çalışmalar da yapıldı. Muhtemelen bu işin yanlışlığı görüldü. Kardemir'in özellikle yaşanan bu kriz döneminde bu işi başaramayacağı anlaşıldı ve vazgeçildi. En azından şimdilik vazgeçildi. Şu anda öyle bir şeyimiz yok, düşüncemiz yok.

Dolayısıyla dışarıdan girdi maliyetleri şu anda yüksek?

Yok öyle söylenemez. Sadece temininde sıkıntı var. ABD'den sizin istediğiniz miktarda cevheri alamıyorsunuz. Daha büyük kapasitelerde mal veriyorlar. Yani siz diyorsunuz ki "bana 150 bin ton cevher ver, yada 300 bin ton cevher ver, adam onunla uğraşmıyor. Diyor ki, "2-3 milyon ton isteyeceksin benden". Ama şunu yapıyoruz örneğin kömürü ya da getirdiğimiz çok kısıtlı cevheri, Erdemir limanına getiriyoruz. Oradan Zonguldak limanına getiriyoruz, Zonguldak limanında bir yükleme platformu yaptık, gemiden boşaltılıyor, vagonlarla direkt buraya getiriliyor. O zaman da şöyle bir çalışma vardı; acaba Filyos (Karlıman Projesi) limanını mı yapsak daha iyi, yoksa, Zonguldak'la Caycuma arasında demiryolu bağlantısı mı yapsak daha iyi gibi düşünceler vardı. O zamanlar ona pek sıcak bakılmıyordu, limana sıcak bakıldı ama dediğim gibi o da şimdi rafa kaldırıldı. Oradan feribotlarla geliyor, denizyoluyla. Ayrıca İskenderun limanını kullanıyoruz, oradan buraya vagonlarla getirtebiliyoruz. Karayolu taşımacılığı pek yok gibi. Şöyle; bazen Zonguldak'tan buraya sıkıntı olursa takviye yapılabiliyor.

Peki, TTK'nın özelleştirilmesi gündemde, ne düşünüyorsunuz etkileri ne olur? Tekel fiyatları söz konusu olabilir mi?

Karabük gibi bir modelle özelleştirilirse, kapasite artacaktır, çalışan sayısı artacaktır, istihdam yönüyle belki tezat gibi görünüyor ama verimlilik yönü de artacaktır. Harcamalar düşecektir, politik davranışlardan etkilenmeyecektir. Ayrıca biz yurtdışından da hammadde temin ettiğimiz için, tekel fiyatları gerçekleşmez. Yurtdışı fiyatları belli, bilakis yurtdışı fiyatları düzeyine düşüş gerçekleşebilir, özelleştirilirse. Pazarda rekabet ortamı vardır, ürettiğiniz kömürü kime satacaksınız, sadece yakacak kömür olarak satamazsınız bunu, mutlaka bir takım sanayi tesisleri bulup, satmak zorundasınız. Ha, bir takım tesislerde taşkömürünü kullanamaz. Veya koklaşabilir maden kömürünü kullanamaz, siz onu koklaştırmak zorundasınız ki, örneğin bir şeker, çimento fabrikası bu kömürü kullanabilsin. Veya prosesinin ona uygun olması lazım. Dolayısıyla, bizim öyle bir endişemiz yok; fiyatlar bilakis aşağı düşecektir. Biz Kardemir’de bunu yaşadık. Kardemir’de özelleştirmenin dediğim gibi istihdam yönüyle sıkıntı yarattığı ama işletmenin ayakta durabilmesi için de, işletmenin karlılığı, işletmenin verimliliği yönüyle gereken bir şey olduğunu düşünüyorum.

Modeli tartışılabilir. Burası bir şahısa mı satılsaydı? Ama şunu düşünüyorum, şahıs istediği gibi hareket ederdi, şurayı kapatayım, şunu yapayım, bunu yapmayayım. Örneğin buradaki çelikhaneyi kapatırdı, konverterli sistemi, dönerdi bir tane elektrik Ark Ocaklı Fırın’a, yine bu üretimi gerçekleştirebilirdi. Ama çok ortaklı oluşunun şöyle bir faydası var, kamu oyu baskısı diye bir şey var. İsteddiğiniz, çokta istediğiniz gibi hareket edemiyorsunuz. Sizin ortaklarınız, çok ortaklarınız, sizi ister istemez bir şekilde kontrol ediyor. Şahsın eline geçseydi, şahıs belki diyecekti ki, “burası benim, arazilerini satıyorum”. Kamu oyu baskısı var, ortakların baskısı var.

Devletle bağlantısı direkt olmamalı. İhtiyaç ta yok. Ama, tabii kimse krize yakalanacağını tahmin etmiyordu. Esasında Türkiye Cumhuriyeti böyle bir krizi yaşayacağını tahmin etmiyordu, belki ekonomistler biliyordu, takip ediyordu ama çoğunlukla tahmin edilmiyordu. Hazırlıksız yakalanıldı. Dolayısıyla o günkü yaşanan hadiselerin bir daha yaşanabileceğini söylemek müneccimlik olur. Ama biraz daha hazırlıklı yakalanırsanız diye düşünüyorum. Çünkü, biraz daha dikkatli davranıyoruz, düşünceli davranıyoruz, o zamanki gibi değil. O zaman biz

birdenbire bir girdabın içinde bulduk kendimizi. Şimdi en azından krizi yaşadık, krizde nasıl davranılması gerektiğini biliyoruz. Ha, devlete ihtiyaç tabii ki, her zaman devam edebilir. Yaşanacak hadisenin boyutuna göre. Ama biz şunu istiyoruz: kredi kullanabilmeliyiz, örneğin, o zamanlardaki yönetim çok iyi niyetliydi belki ama şunu yapmadı; ticaretteki yatırımlar yönüyle krize girdik, krediler, borçların vadeleri yönüyle krize girdik, borçlarımızı uzun vadeli yapmadık, kendi kaynaklarımızla karşılamaya kalktık. Belki kredi kullansaydık, düşük faizli kredi kullansaydık, Eximbank kredileri falan kullansaydık -tam bilmiyorum kullanılıp kullanılmadığını ama büyük oranda kullanılmadı- bir taraftan da borç, faiz borçları ödüyorduk. Ama birden krizin içine düşülünce ödeyemediğimiz ortaya çıktı, mecbur kaldık devlete döndük. Ha, devletten de çok fazla bir şey görmedik. Bir destek görmedik. Borçların yapılandırılması yoluyla destek gördük, nakit bir destek görmedik aynı destek görmedik kesinlikle. Sadece borçlarımız uzun vadeye yayıldı, faizlerinde belki indirimler oldu belki. Dış borçlarımız yapılandırıldı, ödeyebiliyoruz borç krizine düşecek bir durumumuz yok, hepsini öderiz diye düşünüyoruz. Devletin bize devletteyken yaptığı örneğin %120 faiz ödenir mi? Öyle bir şey ki bunun altından kalkabilecek bir işletme olması mümkün değil. Böyle bir şey olamaz. Bütün işletmeler belki o zaman krizi öyle yaşadı.

Üretim tekniklerindeki değişim neler kazandırdı?

Şöyle bir şey oldu biz kütüğü haddehanede ürettiyorduk. Ingot dediğimiz, 50cm'ye 50, ya da 1-1.5 metre boyutlarında kalıplara dökme. O kalıbın içerisinde, yani şöyle söyleyelim, tomruk demirin tomruğu. Bundan haddehanede, hadde makinalarından geçirmek suretiyle kütük elde ediyorduk. Kütük dediğimiz de, işte 100mm'ye 100mm, 150'ye 150, 130'a 130 ebadında, boyu da işte 3 metreden 12 metreye kadar olan ürün. Bunu biz, o ingotlardan döverek, ezerek, tezgahlarda merdanelerden geçirerek bu hale getiriyorduk, öyle piyasaya arz ediyorduk. Ama şimdi öyle değil, şimdi direkt elde ediyoruz. Kalıba döküyoruz, onu elde ediyoruz. Yani ingot olayı ortadan kalkmıştır, haddehanedeki çalışmalar ortadan kalkmıştır, çok kısa bir prosesle bunu elde edebiliyoruz. Ve bunun yanında, 1995-96 yılında başlanan 99'da tamamlanan

yatırımda öngörüp yaptığımız, ama bir türlü üretilmediğimiz, bir iki ufak-tefek teknik anlaşmazlık yönünden gerçekleştiremediğimiz, bir ürünümüz, o bir çeşitliliğin örneğidir Türkiye’de yok, dünyada da 8-10 yerde, ya da bilemediniz 5-6 yerde olabilen bir şey, onu yapıyoruz şimdi: Ham profil, profil taslağı. Big Blank dediğimiz bir ürün. Ürün çeşitliliği bu, eskiden bir çeşik kütük ürettiyorduk, şimdi üç çeşit ürettiyoruz, blum ürettiyoruz. Eskiden bunları çok kısıtlı yapıyorduk, yapamıyorduk. Şimdi bunları yapıyoruz, istediğimizi yapıyoruz, ara mamulde ürün çeşitliliğimiz arttı. 2005-2006 yılında gerçekleştireceğimiz Ray ve Profil haddehanesinde süreyi yarıya indirmiş olacağız. Şimdi yüksek kesitli profiller üretebileceğiz. Bununla birlikte, Türkiye’de imalatı olmayan, yurtdışından ithal ettiğimiz “paralel flanşlı profiller” dediğimiz profilleri, daha ziyade yapısal profiller üreteceğiz. Bu ürünü kullanarak üreteceğiz. Dolayısıyla devletteki çalışmamıza göre 1995 yılındaki özelleştirmeden sonra bizim ürün çeşitliliğimiz artmıştır.

Kardemir bölgenin sosyal yapısının gelişmesindeki önemi gözönüne alındığında, Karabük’ün sinemasından tutun, lisesine kadar sosyal yaşamını da belirleyen bir kurum olmuştur. Bu tür bir gelişim özel sektörde mümkün mü? Gelecek için böyle planlamalar yapılıyor mu?

Şöyle bir şey söyleyeyim; esasında Kardemir, o süreci tamamladı. O süreci nasıl tamamladı? Bu ihtiyaçlar daha ziyade kuruluş aşamalarında ortaya çıkar, istihdam ettiğiniz personelin sosyal hayatını da düzenlemek zorundasınız. Yeni bir işletme kuruyorsunuz, sıfırdan kurulan bir işletme, sıfırdan kurulan bir işletmedeki 9-10 bin kişinin çalıştığı, orta boy bir ilçe nüfusuna sahip bir işletmede işçinin işe gelişinden gidişine, eğlencesinden, üzüntüsüne her şeyinin karşılığını bulmak zorundasınız. Örneğin; bu personel evlenecektir, düğününü nerede yapacaktır. Örneğin; yakınına kaybetmiştir, nereye defin edecektir. Bunu neyle yapacaksınız? Aracınız gereciniz yok, o zamanlar Karabük yok esasında. Bu personelin eğlencesini tertip etmeniz gerekir, sinemasını, müzik salonunu, çay salonunu gibi bir takım şeyleri tertip etmeniz lazım. Çünkü o 9-10 bin kişiyi bir arada tutmak zorundasınız. Bunların barınacağı yerleri organize etmek zorundasınız. Çünkü Karabük’te öyle bir yer yok Karabük çıplak bir arazi. Bugün bir çimento fabrikası kurmaya kalksanız Allahın dağında kuruyorsunuz,

onu da yapmak zorundasınız. Ha, orada çalıştırdığınız 500-1000 kişi çok fazla değildir, bazı şeyleri düşünmeyebilirsiniz ama Karabük gibi büyük sanayi işletmelerinde bunları düşünmek zorundasınız. Ve Karabük tarih içerisinde bunların hepsini gerçekleştirdi. Sinema salonundan, Lisan Laboratvarına, memurlar lokalinden, mühendisler, işçi lokaline kadar her kesim için ayrı ayrı olmak üzere, dinlensinler diye Havuzlu Bahçe dediğimiz bahçeleri, gidiş gelişlerini yapmak için -dışarıdan gelenlerin, çevre yerleşimlerden gelenlerin- otobüs şirketleri kurulmuş. Bunlar da bir nevi Kardemir'in sayesinde olmuş. Ama biz bütün bunlar gerçekleştirildikten sonra özelleştirildiğimiz için böyle bir şeye ihtiyaç duyulmadı. Ha, şu anda bunlar gerektiği gibi kullanılıyor mu? Kullanılmıyor. Niye kullanılmıyor. Çünkü bir kere yoğun bir personel kaybımız oldu bizim. Ayrıca, Karabük 100 binin üzerinde bir nüfusa kavuştu, hemen yanbaşımda Safranbolu gibi bir turistik belde var. Dolayısıyla insanların yaşam tarzı da buna paralel değişti. Dolayısıyla sizin elinizdeki tesislere çok fazla ihtiyaç kalmadı. Sadece düğün salonu gibi, yemek salonu gibi bir takım ihtiyaçlar kaldı. Oralardan karşılanıyor. Elimizdeki sinemayı bile doğru dürüst değerlendiremiyoruz. Ne yaptık? İşte müstecirlere verdik onlar çalıştırıyor. Ama bu Kardemir'in özelleştirilmesinden dolayı değil. Ya da Kardemir'in devlette olmasından dolayı değil, evet devlette olduğu sırada yapıldı, bu kadar personelin özelde olsaydı belki bunlar yapılmak zorundaydı. 10 bin kişilik personeli siz istihdam edeceksiniz, her türlü ihtiyacını karşılamak zorundasınız. İster devlette olsun, ister özelde olsun bunu yapmak zorundasınız. Ama Kardemir'de bu devlette iken özelleştirilmeden önce yapıldığı için özelleştirildikten sonra ihtiyaç duyulmadı. Ama çalışan personelin bunu çok rantabl kullanması, verimli kullanması özelleştirilmesinden dolayı değil, insanların yaşam tarzları değişti, pek ihtiyaç hissetmiyor. Türkiye'de olduğu gibi herkesin evinde televizyon kuruldu sinemaya artık niye gitsin. Bu da onun karşılığı. Efendime söyleyeyim, bugün ulaşım imkanları çok gelişti, adam tutup ta sinemada film seyredeceğine, Havuzlu Bahçe'ye gidinceye kadar atlayıp gidiyor işte Safranbolu'da hafta sonunu geçiriyor, oradaki eğlence merkezlerinde vaktini geçiriyor, geliyor, gidiyor falan. Veya Ankara'ya gidiyor, her tarafa gidebiliyor. Eskiden bizim Amasra 'da deniz kampımız vardı, şimdi

Türkiye'nin her tarafı turistik tesis, belkide bu ucuz fiyatlardan artık orası ihtiyacı belki de şey yapmıyor, karşılamaktan çok uzakta kalmış. Akdeniz'e de gidiyor, Ege'ye de gidiyor artık insanların yaşam tarzı çok değiştiği için artık bu sosyal imkanlara pek ihtiyaç kalmadı gibi. Ama şu oldu, yani şöyle diyebiliriz Kardemir'in sosyal ihtiyaçlara cevap verme zorunluluğu halen var. Nasıl? Yetişen genç Kardemir'de iş bulacak, ekmek sahibi olacak, para kazanacak, dolayısıyla aile kuracak, evlenecek. Hayatını buraya endekslemiş gibi bu yönden bir sosyal olgu. Bu yüzde yüz mü, değil belki yüzde elli. Çünkü Karabük'te diğer iş sahaları da var, geliyor. Ama çoğunluk gene buraya bakıyor, Kardemir Karabük için olmazsa olmazlardan bir tanesi. Şöyle bir pencereden bakabilir miyiz? (Fabrikanın içindeyiz ve fabrikanın uçsuz bucaksız yerleşkesini görüyoruz. Kardemir'i kapatsak ne olur? Kardemir'i kapatsak hakikaten Karabük ölmezse bile sakat kalır, yani vücudunun yarısı çalışmayan yatalak hasta gibi olur. Ve buradan büyük göçler olur, terk edilir yani Karabük, çok küçük bir belde haline gelir. Böyle bir sosyal olgu, artı bir çok kesime hizmet veriyor. Yani siz işte, -biraz önce sözümün başında bahsettiğim gibi ürünlerinizi nakledeceksiniz, nakliye aracı, çalışanı size lazım. Çalışanlarınızın haberleşmesi için kargo şirketi lazım, birada her türlü kargo şirketi var. Otobüs şirketleri lazım. Efendime söyleyeyim, bunlar olunca insanlar gelince mahkemelere de ihtiyaç var, evlendirme dairesine de ihtiyaç var, belediyeye de ihtiyacı da var. Ama buranın çıkış noktası Kardemir, Karabük Demir-Çelik. Yıllar içerisinde bu ihtiyaçlardan dolayı Karabük oluşmuş. Böyle bir sosyal yapısı var. Her türlü noktaya etkisi var, her bir ticari noktaya etkisi var. En basit bir giyim mağazasına da etkisi var. Çünkü burada çalışanlar oradan alış-veriş yapıyor. Kardemir öksürse, personele maaş vermekte gecikse, o gidip taksitini ödeyemeyecek, ya da esnaftan alış-veriş yapamayacak, esnafta sıkıntıya düşecek dolayısıyla böyle bir sosyal olgusu var.

KAYNAKÇA

Kitaplar

- Akalın, Güneri. (1998) **KİTler ve Özelleştirilmeleri**, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Alpaslan, Altuğ. (2002). **Özelleştirme ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları**, M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul:M.Ü. Merkez Kütüphanesi.
- Amin, Samir. (1991). **Eşitsiz Gelişme**, (Çev. A. Kotil), İstanbul: Arba Yayınları.
- Arrighi, Giovanni. (2000). **Uzun Yirminci Yüzyıl**, (Çev. R. Boztemur), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Arslan, Hakan. (2000). “*Küreselleşmenin Emek Üzerindeki Etkileri ve Seçenek Sorunu*”, (Der. E. Ahmet Tonak), **Küreselleşme**, İstanbul: İmge Kitabevi.
- Aydın, M. Kemal. (2003). **Semayenin Küreselleşmesi**, İstanbul: Değişim Yayınları.
- Başkaya, Fikret. (2003). **Sömürgecilik, Emperyalizm, Küreselleşme**, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı Maki Basım Yayın.
- Başkaya, Fikret. (2004). **Çığırından Çıkmış Bir Dünya**, Ankara: Özgür Üniversite Kitaplığı Maki Basım Yayın.
- Boratav, Korkut ve Türkcan,Ergun. (1993). **Türkiye’de Sanayileşmenin Yeni Boyutları ve KİT’ler**, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Budak Hüseyin. (1996). **Özelleştirme**, Ankara: İlke Kitabevi- Yayınevi.
- Buharin, N.I. (1975). **Dünya Ekonomisi ve Emperyalizm**, (çev. Ş. Barlas), İstanbul: Özgün Yayınları.
- Bulutoğlu, Kenan. (2002). **Kamu Ekonomisine Giriş**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cordellier, Serge. (1998). (der.) **Üçüncü Dünyanın sonu mu?**, (çev. A. İnsel, B. Gürbüz, A. Akarçay), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Coşar, Nevin. (1995). **Türkiye’de Devletçilik**, (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları.

- Cevizoğlu, Hulki. (1998). **Türkiye'nin Gündemindeki Özelleştirme**, İstanbul: İlgı Yayınevi.
- Dikbaş, Yılmaz. (1997). **Özelleştirme Sömürgeleştirme**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Eğilmez, Ayfer. (1996). "*Emeğin Özsavunması İçin Alternatif Politikalar*", (der. ÖDP Genel Merkezi), **Biz Toplumsal Olandan Yanayız**, Ankara: Ödp Yayını.
- Eğilmez, Mahfi ve Ercan Kumcu. (2004). **Ekonomi Politikası**, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Ercan, Fuat. (1997). **Para ve Kapitalizm**, İstanbul: Ceylan yayınevi.
- Ercan, Fuat. (2000). "*Küreselleşme Sürecindeki Yerellikler: Homojenleşme ve Farklılaşma/Güç ve Eşitsizlik İlişkileri Üzerine*", **Mübeccel Kıray İçin Yazılar**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ercan, Fuat. (2001). **Toplumlar ve Ekonomiler**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ersöz, H. Yunus vd. (2004). **Özelleştirme ve Çalışanların Mülkiyet Sahipliği**, İstanbul: Alfa Yayınları.
- Fine, Ben. (2003). "*Birleşme ve Konsensus:İstikrar, Yoksulluk ve Büyümenin Politik Ekonomisi*" Köse, A.Haşim, Fikret Şenses ve Erinç Yeldan. (Der.) **İktisat Üzerine Yazılar I- İktisadi Kalkınma Kriz ve İstikrar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 69-125.
- Göksel N. Demirer, Temel Demirer, Metin Duran, Tayfun Görgün, Özgür Orhangazi, Kahraman Yapıcı. (1999). **Neo-Liberal Saldırı, Kriz ve İnsan(lık)**, İstanbul: Ütopya Yayınevi.
- Gürsel,Seyfettin ve Veysel Ulusoy. (1999) **Türkiye'de İşsizlik ve İstihdam**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Harvey, David. (1997). **Postmodernliğin Durumu**, (çev. S. Savran), İstanbul: Metis Yayınları.
- Hilferding, Rudolf. (1995). **Finans Kapital**, (Çev. Y. Öner), İstanbul: Belge Yayınları,.
- Hirst, Paul ve Grahame Thompson (2003). **Küreselleşme Sorgulanıyor**, (Çev. Ç. Erdem, E. Yücel), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- İleri, Rasih Nuri. (1996). **Kapital'den Emperyalizme**, İstanbul: Scala Yayıncılık.

- Insel, Ahmet. (2004). **Neo-Liberalizm**, İstanbul: Birikim Yayınları.
- İyiler, Orhan. (1996). **Yeni Dünya Gerçeği**, İstanbul: Ceylan Yayıncılık.
- Kafaoğlu, A. Başer. (1994). **KİT Gerçeği ve Özelleştirme**, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Kaynak Yayınları (Der.) (1995). **Özelleştirme Değil Kamulaştırma**, İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Keyder, Çağlar. (2004). **Ulusal Kalkınmacılığın İflası**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Keyman, E. Fuat. (2002). **Liberalizm, Devlet, Hegemonya**, (Der. F. Keyman), İstanbul: Everest Yayınları.
- Kozanoğlu, Hayri. (2003). **Küreselleşme Heyulası**, İstanbul: İthaki Yayınları.
- Köse, A. Haşim ve Ahmet Öncü. (2003). *“İktisadın Piyasası, Kapitalizmin Ekonomisi”* A. H. Köse, F. Şenses ve E. Yeldan (Der.) **İktisat Üzerine Yazılar I Küresel Düzen: Birikim, Devlet ve Sınıflar**, İstanbul: İletişim Yayınları, 93-141.
- Lenin, V.İ. (1995). **Emperyalizm Kapitalizmin Sonuncu Aşaması**, (çev. A. Yaral vd.) Ankara: Sosyalist Yayınları.
- Magdoff, Harry. (1997). **Emperyalizm Çağı**, (çev. D. Şafak) İstanbul: Sosyalist Yayınları.
- Marks, Karl (2000). **Kapital I. Cilt**, (çev. A. Bilgi) İstanbul: SolYayınları.
- Marks, Karl ve Frederich Engels. (1998). **Komünist Partisi Manifestosu**, (çev. C. Karakaya) İstanbul: Sosyal Yayınları.
- Martin, Brendan. (1995). **Özelleştirme: Kimin Çıkarına?**, (çev. O. Ç. Deniztekin) İstanbul: Cep Kitapları.
- Minibaş, Türkel. (1994). **Çağ Atlasma Serüveni**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Munck, Ronaldo. (2003). **Marx 2000**, (çev. Y. Yusifoğlu) İstanbul: Kitap Yayınevi.
- Norberg, Johan. (2003). **Küresel Kapitalizmi Savunmak**, (Yay. Haz: S. Yaman) Ankara: Liberte Yayınları.
- Owen, Roger ve Pamuk, Şevket. (2002). **20. Yüzyılda Ortadoğu Ekonomileri Tarihi**, (çev. A. Erdinç), İstanbul: Sabancı Üniversitesi Yayınları.

- Önder, İzzettin. (1996). "*Emeğin Özsavunması için alternatif politikalar*", (der. ÖDP Genel Merkezi), **Biz Toplumsal Olandan Yanayız**, Ankara: Ödp Yayını.
- Önder, İzzettin. (2001). "*Küreselleşme ve Ulusal Ekonomiler Açısından Egemenlik Sorunu*", (Der. M. Koray) **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul: YTÜ Basım-Yayın Merkezi.
- Öngen, Tülin. (1996). **Prometheus'un Sönmeyen Ateşi**, İstanbul: Alan Yayıncılık.
- Öngider, Seyfi. (1994). **Kriz ve Sendikal Hareket**, İstanbul: Devnim Yayıncılık.
- Palast, Greg. (2003). **Paranın Satın Alabileceği En İyi Demokrasi**, (çev. C. Polat) İstanbul: Aykırı Yayıncılık.
- Petras, James. (2002). **Küreselleşme ve Direniş**, (çev. A. Ekber, C. Aşkın, Ç. Arın), İstanbul: Cosmopolitik Kitaplığı Adonis Reklam ve Yayıncılık.
- Pierson, Christopher. (2000). **Modern Devlet**, (çev. D. Hattaloğlu), İstanbul: Çiviyazıları.
- Polanyi, Karl. (2000). **Büyük Dönüşüm**, (Çev. A. Buğra), İstanbul: İletişim Yayınları.
- Polatoğlu, Aykut. (1994). **Özelleştirme Tartışmaları**, (Der.), İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Ricardo, David. (1997). **Ekonomi Poliğinin ve Vergilendirmenin İlkeleri**, (Çev. T. Ertan), İstanbul: Belge Yayınları.
- Sönmez, Sinan. (1994). "*Kriz, Devlet Müdahalesi ve Özelleştirme*", Aykut Polatoğlu (Der.) **Özelleştirme Tartışmaları**, İstanbul: Bağlam Yayınları, 37-56.
- Sönmez, Sinan. (1998). **Dünya Ekonomisinde Dönüşüm- Sömürgecilikten Küreselleşmeye**, İstanbul: İmge Yayınları.
- Stiglitz, Joseph E. (2002). **Küreselleşme büyük hayal kırıklığı**, (çev. A. Taşçıoğlu, D. Vural), İstanbul: plan b yayıncılık.
- Şahin, Çiğdem. (2000). **Kapitalizm ve Yoksulluk**, İstanbul: Çiviyazıları.
- Şaylan, Gencay. (2003). **Değişim, Küreselleşme ve Devletin Yeni İşlevi**, İstanbul: İmge Yayınları.
- Şenses, Fikret ve Erol Taymaz. (2003). "*Unutulan Bir Toplumsal Amaç: Sanayileşme. Ne oluyor? Ne olmalı?*", (Der. A.H. Köse, F. Şenses, E. Yeldan) **İktisadi Kalkınma, Kriz ve İstikrar**, İstanbul: İletişim Yayınları.

- TMMOB Metalurji Mühendisleri Odası. (2003). **Bor**, İstanbul: TMMOB Yayını.
- Toussaint, Eric. (1999). **Ya Paranı Ya Canını- Dünya bankası ve IMF'nin üçüncü dünya politikaları**, (Çev. M. Berberyan), İstanbul: Yazın Yayıncılık.
- Türkay, Mehmet. (1998). "*Uluslararası Sisteme Entegrasyon Süreci Olarak 'Kalkınma'*", M.Ü. İ.İ.B.F. İktisat Bölümü İktisat Yazıları, Yayın no:1998-005-2, İstanbul.
- Türk-İş. (1997) **Türk-İş Yıllığı 1. Cilt**, Ankara: Türk-İş Yayınları.
- Uçukoğlu, Nihat. (2003). "*Neo-Liberal Politikalar, Özelleştirme ve Sanayiye Etkileri*", **TMMOB Sanayi Kongresi Bildiriler Kitabı**, 367-383, Yayın No:E/2003/350, Ankara: MMO Yayını.
- Ülman, Burak. (2001). "*Uzun Süreçte Küreselleşme: Bir sihirli kavramı tarihteki yerine koyma denemesi*", (Der. M. Koray) **Küreselleşme ve Ulus-Devlet**, İstanbul: YTÜ Basım-Yayın Merkezi.
- Wallach, Lory. (1999). **Çok Taraflı Yatırım Anlaşması MAI** (Son Taslak Metin), (çev. G. Yılmaz), İstanbul: Birleşik Metal İş Yayınları.
- Wallach, Lory. (2002). **DTÖ: KİMİN TİCARET ÖRGÜTÜ? Şirket Küreselleşmesine Direnmek İçin Nedenler**, (çev. D. Aytaş), İstanbul: Metis Yayınları.
- Weiss, Linda ve John M. Hobson (1999). **Devletler ve Ekonomik Kalkınma**, Ankara: Dost Kitabevi Yayınları.
- Yarkın, Güllistan. (2004). "**1960-1980 İthal İkameci Sermaye Birikim Sürecinde Dünya Bankası'nın Konumu**", M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul:M.Ü. Merkez Kütüphanesi.
- Yıldırım, Bilal (1999). "**Türkiye'de Özelleştirme**", M.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul:M.Ü. Merkez Kütüphanesi.

Sürelî Yayınlar

- Akalın, Özkan, Gülsüm. (2001). "Global Ekonominin Yönetişimi Üzerine", **İktisat Dergisi**, sayı 416, 65-72.
- Atılğan, Sultan. (2000). "Piyasa ile Devlet Arasındaki Gerilimin Teorisyeni: F. A. von Hayek", **İktisat Dergisi**, sayı 403, 16-25.
- Bahçekapılı, Cengiz. (1994). "Küreselleşme bölgeselleşmeyi geride bıraktı", **İktisat Dergisi**, sayı 350, 66-74.
- Bilgin, M. Hüseyin. (1995). "Kit'ler ve Özelleştirme", **İktisat Dergisi**, sayı 355.
- Boratav, Korkut, Tuncer Bulutay, Fikret Görün vd. (1994) "Neo-Liberal yaklaşım tek seçenek değil", **İktisat Dergisi**, sayı 352, 12-16.
- Ercan, Fuat. (1998). "Neo-Liberal Küreselleşme sürecinde Türkiye'de Değişen Sermaye İçi Bileşenler", **İktisat Dergisi**, sayı 378, 25-52.
- Kazgan, Gülten. Atilla Karaosmanoğlu, Hayri Kozanoğlu, Ümit Şenesen. (1998). "Kriz Üzerine...", **İktisat Dergisi**, sayı 384, 5-24.
- Müftüoğlu, Özgür. (2004). "GATS ve Türkiye'de Çalışma Yaşamının Dönüşümü", **ÖLÇÜ: Mühendislikte, Mimarlıkta ve Planlamada**, İstanbul: TMMOB İstanbul İKK Yayını, sayı 5, 33-41.
- Michel Chossudovsky. (1994). "İstikrar, Yapısal Uyum, IMF ve Yoksulluk", **İktisat Dergisi**, sayı 347, 67-72.
- Önder, İzzettin. (2004). "GATS: Hizmet Ticareti Genel Anlaşması", **ÖLÇÜ: Mühendislikte, Mimarlıkta ve Planlamada**, İstanbul: TMMOB İstanbul İKK Yayını, sayı 5, 7-10.
- Savran, Sungur. (1986). "Az gelişmişlik: Eşitsiz ve Bileşik Gelişme", **11. Tez**, sayı 3, 49-72.
- Savran, Sungur. (1994). "Ulusal Sermayeler Kısacasında Globalizm", **İktisat Dergisi**, sayı 350, 60-66.
- Savran, Sungur. (1997). "Küreselleşme mi, Uluslararasılaşma mı?", **Sınıf Bilinci**, sayı 16, 37-79.
- Türkal, Hasan ve Mahmut İnan. (2000). "1980 Yılı Sonrası KİT'lerin Finansman Açıkları", **İktisat Dergisi**, sayı 397-8, 54-61.

- Türkay, Mehmet. (2000). “Devlet, Ulusal Kalkınma ve Kapitalizmin Dinamikleri”, **İktisat Dergisi**, sayı 355, 7-14.
- Türkay, Mehmet. (2004). “karar alma süreçlerinin özelleştirilmesi, yeni aktörler, yeni hukuk”, **İktisat Dergisi**, sayı 435, 61-64.
- Yılmaz, Gaye. (2004). “Eğitim ve Sağlık Alanı da Metalaşıyor”, **ÖLÇÜ: Mühendislikte, Mimarlıkta ve Planlamada**, İstanbul: TMMOB İstanbul İKK Yayını, sayı 5, 25-30.

Diğer Yayınlar

- Eralp, Atilla. (2002). "*İthal İkameci Kalkınma Stratejisi ve Yabancı Sermaye*", Kalkınma İktisadı Ders Notları, İstanbul: Marmara Üniversitesi İİBF.
- Bağdadioğlu, Enis. (2004). "*Babalar Gibi Özelleştirme*", enis.bagdadioglu@isbank.net.tr (E-mail), Ankara: Türk-İş Araştırma Bürosu.
- ÖDP Broşür Dizisi I. (1996). "*Biz toplumsal Olandan Yanayız, Hangi Türkiye ? Kamu mallarının para babalarına peşkeş çekilmesi mi? Kamu alanının çalışanların denetimine verilmesi mi?*", Ankara: Ödp Yayını.
- ÖDP Broşürü. (1999). "*Sosyal Güvenlikte Nereye?*", İstanbul: ÖDP Yayını.
- www.öib.gov.tr/program/uygulamalar/1985-2003_1.htm, İnternet Yayını, 1.10.2004.
- T. Harb-İş. (2000). "*İşçi Eğitimleri: Özelleştirme ve Sosyal Güvenlik Klasörü*", 002 no'lu dizge, Ankara:Türk Harb-İş Sendikası.
- Türkay, Mehmet. (2002a). "*IMF'nin misyonu ve geleceği hakkında görüşme*", **Evrensel Gazetesi**, 11 Mart 2002.
- Türkay, Mehmet. (2002b). "*Türkiye'de Kapitalizmin Gelişme Dinamikleri*", Yayınlanmamış Notlar, İstanbul: IFMC Paneli.